

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК ВИЩОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ
ВСЕУКРАЇНСЬКЕ ТОВАРИСТВО «ПРОСВІТА» імені ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

**НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені М.П. ДРАГОМАНОВА
ФАКУЛЬТЕТ УКРАЇНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
ТА ЛІТЕРАТУРНОЇ ТВОРЧОСТІ імені АНДРІЯ МАЛИШКА**

КАФЕДРА КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

*До 30-річчя кафедри
культури української мови*

УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА В УКРАЇНІ І СВІТІ

*Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція
до Дня української писемності й мови*

09 листопада 2022 року

Київ – 2022

УДК 80.06
У 34

*Рекомендувала вчена рада факультету української філології
та літературної творчості імені Андрія Малишка
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(протокол № 4 від 30 листопада 2022 року)*

Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі: матеріали Всеукраїнської науково-практичної онлайн-конференції/ відп. ред. С. Шевчук, відп. за випуск О. Дияк. Київ, 2022. 146 с.

У збірнику подано статті й тези мовознавців, молодих учених і здобувачів першого (бакалаврського), другого (магістерського), третього (освітньо-наукового) та наукового рівнів вищої освіти, які брали участь у конференції та круглому столі. Тематика доповідей охоплює питання мовної політики та мовної культури в Україні в контексті актуальних суспільно-політичних процесів, проблеми української мови як чинника національної самоідентифікації, як засобу формування національної свідомості українського суспільства, аспекти професійної комунікації в освіті, сучасні тенденції розвитку лексикології, морфології, термінології та фразеології української мови.

Викладачам, учителям, журналістам, державним службовцям, здобувачам усіх рівнів вищої освіти й усім, хто прагне надати сили українському слову у професійній царині.

Редакційна колегія:

Шевчук Світлана Володимирівна, завідувач кафедри культури української мови, академік НАН ВО України, кандидат філологічних наук, професор – **відповідальний редактор**

Виноградова Юлія Борисівна, старший викладач кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук

Глушик Сергій Васильович, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук

Дияк Олена Володимирівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат філологічних наук – **відповідальний секретар**

Лобода Тетяна Михайлівна, доцент кафедри культури української мови, кандидат педагогічних наук

© Автори статей, 2022

© Національний педагогічний університет
імені М.П. Драгоманова, 2022

ВСЕУКРАЇНСЬКА МОВНА СИМФОНІЯ

Нині українська мова – світовий тренд. І сталося це всупереч сподіванням агресора: хотів знищити, стерти з карти світу державу українську, спалити слово українське, змусити замовкнути народ український. Та сила духу, мужність, волелюбність дають крила оборонцям, захисникам на всіх фронтах.

У нас свій фронт – мовний. Особливо непростий в умовах сьогодення. Завдання українських філологів як фахівців і свідомих українців, для яких мова – єство, сутність, душа, – примножувати силу слова, відточувати його як зброю. Саме це і **30-річчя кафедри культури української мови** факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова спонукало викладачів кафедри на чолі із завідувачем професором Світланою Володимирівною Шевчук провести в буремний час, тривогами посічений, ушістнадцяте всеукраїнську науково-практичну конференцію – мовну симфонію, де кожний учасник, виконуючи свою партію, створював колоритне, самобутнє співзвуччя.

Тож 09 листопада 2022 року відбулася Всеукраїнська науково-практична онлайн-конференція «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» до Дня української писемності й мови. Хоч і не така велелюдна і святкова, як завжди, об'єднала вона всіх, кому небайдуже рідне слово, хто вболіває за його зміцнення, поширення й утвердження на всіх суспільних просторах, – здобувачів усіх рівнів вищої освіти, викладачів, науковців, учителів, державних службовців тощо з багатьох навчальних закладів та установ (*Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова; Національна академія внутрішніх справ України; Національний авіаційний університет; Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини; Київський національний університет імені Тараса Шевченка; Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника; Калуський ліцей № 3; КЗВО Барський гуманітарно-педагогічний коледж; Національна школа суддів України,*

Тренінговий центр прокурорів України; Національний медичний університет імені О.О. Богомольця; Шпитківський академічний ліцей «Сміт»; Департамент кримінальної політики та захисту інвестицій Офісу Генерального прокурора; Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана; КЗ «Зарванецька гімназія Якушинецької сільської ради Вінницької області»; Львівський державний університет внутрішніх справ; Спеціалізована школа I-III ступенів № 246 м. Києва з поглибленим вивченням англійської мови; Національний університет біоресурсів та природокористування) різних регіонів України (загалом 144 учасники).

Розпочав конференцію про ситуацію в Україні, про мову, про важливість розуміння місця України в світі, про перемогу України ректор Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова академік НАПН України, член-кореспондент НАН України, доктор філософських наук, професор Віктор Петрович Андрущенко. Хвилиною мовчання учасники конференції вшанували пам'ять загиблих у російсько-українській війні. Державний славець України виконав здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти історико-філософського факультету Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова Микола Яретик.

Торбін Григорій Мирославович, проректор з наукової роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, доктор фізико-математичних наук, професор, у своєму виступі окреслив проблеми української термінології. А проректор з навчально-методичної роботи Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова доктор філософських наук, професор Роман Михайлович Вернидуб наголосив на важливості проведення конференції, зазначивши, що завжди уважно слухає виступи студентів.

Декан факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова доктор філологічних наук, професор Анатолій Васильович

Висоцький схарактеризував український суржик із погляду наукової правди та ілюзії науковості.

Завідувач кафедри культури української мови факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова академік НАН ВО України, кандидат філологічних наук, професор Світлана Володимирівна Шевчук визначила межі нашої мови як межі нашої держави.

Викладачі кафедри культури української мови доценти Сергій Васильович Глущик, Олена Володимирівна Дияк, Тетяна Михайлівна Лобода, старший викладач Юлія Борисівна Виноградова залучили до участі в конференції здобувачів усіх факультетів університету, які підготували актуальні, змістовні доповіді.

Вела конференцію старший викладач Юлія Борисівна Виноградова, яка майстерно спонукала учасників та гостей конференції до дискусії головно щодо сучасних питань мовної політики та мовної культури в Україні, аспектів професійної комунікації, актуальних проблем текстології, дискурсології, прагмалінгвістики. Увиразнено було питання державної мови як засобу формування національної свідомості українського суспільства, мовної ситуації в контексті актуальних суспільно-політичних процесів, сучасних тенденцій розвитку української мови, національних мовних пріоритетів в освоєнні новітніх запозичень, складних та суперечливих випадків уживання слів та словосполучень у сучасній українській літературній мові.

Ситуація із нестабільним постачанням електроенергії та неякісним інтернет-покриттям через пошкоджену інфраструктуру внаслідок ракетних обстрілів займанців не дала змогу приєднатися всім учасникам, проте теми, обрані для виступів, будуть розлого розкриті у статтях, що подані до збірника матеріалів конференції.

Підсумовуючи виступи учасників конференції, викладачі кафедри культури української мови подякували всім за участь і зацентрували, що мова – не

декорація, це національний код, споконвічний символ нескореності, незламності українців.

Сьогодні, як ніколи, доля української мови, як і всієї України, залежить від духовної висоти, патріотизму, національної свідомості кожного з нас. Мова берегла і береже душу й дух народу міцніше за будь-які гармати, є найнадійнішим прихистком від морального звиродніння та духовного здичавіння, від розпорошення між іншими етносами. Тож єднаймо зусилля задля переконливої перемоги на мовному фронті, чинімо героїчний спротив російському поневоленню, запекло борімося за підмурок ідентичності – українську мову!

Згорають очі слів, згорають слів повіки.

Та є слова, що рвуть байдужий рот.

Це наше слово. Жить йому повіки.

Народ всевічний. Слово – наш народ. (*М. Вінграновський, 1964 р.*)

30 РОКІВ ЗА ПЛУГОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ПЕРЕЛОГАХ

30 років! Чи це багато? Хтось скаже: «Це тільки все починається!». Та тільки не для кафедри культури української мови, якій цьогогоріч виповнилося *30 років*. Надзвичайно знаково те, що кафедру створено 1992 року замість зліквідованої кафедри «Практикума русского языка». Від початку її іменували кафедрою практикуму української мови, а потім (широ треба подякувати Миколі Івановичу Шкілю та Арнольду Панасовичу Грищенку, які вже відійшли за межу) її перейменували на кафедру культури української мови. Усе це історія. А чи легко працювалося викладачам кафедри, яку намагалися об'єднати з іншими кафедрами (ба, іншого шляху не було), ліквідувати, бо в школі вже вивчали українську мову, скорочували години або забирали на іншу кафедру, комусь дуже не подобалися її викладачі.

Ми вистояли, перемогли, бо відстоювали святе – душу народу. Я переконана (і нині, і тоді) у несхибній істині: досягаєш того завжди, що має тугий заміс на щоденній копіткій праці. А ми працювали і були настільки єдині, що коли з'являлися в центральному корпусі, то всі, від кого залежало вирішення того чи того питання, раптово зникали.

Але це не головне, особливим є те, що й до сьогодні кафедра працює натхненно, потужно, безстрашно, креативно, незважаючи на епідемію, війну: цьогогоріч провела дистанційно вже 16-ту Всеукраїнську конференцію «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі» (направду, вдала назва, ніхто не передбачав шістнадцять років тому, що про українську мову говоритимуть у всіх куточках світу, її вчитимуть, нею заговорять).

Нині українська мова – зброя, потужніша за будь-які гармати. Межі нашої мови – це межі нашої держави. Я тішуся тим, що члени кафедри не піддалися тиску, не поступилися принципами, а залишилися справжніми українцями, які й нині переорюють, засівають філологічну ниву добірним зерном.

Висловлюю правдиву щирю подяку ректорові університету академіку НАПН України, доктору філософських наук, професорові Віктору Петровичу Андрущенку (до речі, він отримував на горіхи за наші виступи), який завжди підтримував, допомагав у роботі, давав цінні поради і не дозволяв «борцям» за українську мову знищити кафедру.

Хотілося б сказати по дві слові про кожного члена кафедри, нас залишилося зовсім мало – аж п'ятеро. Ітиметься не про наукові здобутки викладачів, бо у творчій ташці кожного є й підручники, і навчальні та методичні посібники, статті, розроблені дистанційні курси, програми, рекомендації тощо. Мовитиму про кожного як особистість – просто людину.

Лобода Тетяна Михайлівна, доцент, кандидат педагогічних наук, – справжня педагогиня, яка завжди переймається тим, що чогось не встигає, не може впоратися з комп'ютером. А встигає дуже багато: до кожної дисципліни, яку читає, створила посібники, готує цікаві виступи на конференції (згадую поїздки до Харкова, в Одесу), консультує студентів, інколи сама дописує бакалаврські роботи, розробляє нові курси, пише статті, готує студентів до виступів, редагує їхні статті. Вона має обдаровання – підмітити, побачити й саме уздріти те мовне явище, яке зацікавить студентів.

Дияк Олена Володимирівна, доцент, кандидат філологічних наук, – неперевершений знавець інноваційних технологій. Олена Володимирівна завжди спокійна, розсудлива, у неї в бездоганному порядку папери, усе записано в нотатнику, можна щось попросити знайти за 3-4 роки – у неї все занотовано (дуже любили її доньки переглядати ці нотатники). Наполеглива в роботі, ніколи не підведе, підстрахує, виконає, передасть, напише, відредагує... Готує й видає посібники не лише для закладів вищої освіти, а й для шкіл.

Для пані Олени дуже важливо віднайти у словесному океані авторських позицій саме ті слова, які відчуттєво, ніби списом самого серця, вціляють у змістове ядро думки. Бо що є найдорожче й найсолодше рідної мови!

Глущик Сергій Васильович, доцент, кандидат філологічних наук, – справжній фахівець (факультети дуже шанують його, телефонують і просять

призначити читати дисципліну кафедри), порядний, відповідальний, гречний, толерантний, ретельний, зовні – ніколи і нікуди не поспішає, з усім погоджується і вчасно все виконує. Бездоганно організовує онлайн-зустрічі, як вчений секретар ради факультету всіх про все повідомить, вчасно занесе документи в центральний корпус. А ще пан Сергій встигає написати посібники, статті, виступити на конференціях.

Спостерігати – і побачити, слухати – і почути, осягати – і збагнути – ці словесні пари, хоч і не тотожні за мовним виявом, але дуже влучно характеризують Сергія Васильовича.

Виноградова Юлія Борисівна, кандидат філологічних наук, старший викладач, – багатодітна мама, що ростить трьох справжніх україночок, які щороку беруть участь у нашій конференції. Юлія Борисівна – знавець усіх положень, силабусів, програм, наказів, розпоряджень. Готує цікаві з презентаціями відкриті практичні заняття, цікавиться новинками в освіті, пише статті, створює посібники, не встигає лише зібрати документи і подати їх на присвоєння вченого звання доцента. Інколи буває колюча, доводить своє, а потім розуміє, що не мала рації.

Усе перебуте, пересотане власними очікуваннями – любов'ю, рапавим болем і солодким його присмаком, надією й безнадійною втратою – ох, скільки отого зелен- і жовтолисту на стежці – долі нашої філологині. А ми всі чекаємо ще й докторської роботи.

Не можу оминати й нашу помічницю, господиню нашої кафедри – старшого лаборанта ***Олександрю Герасименко***.

Вона володіє надзвичайним даром – вправно, безпомилково виконує всі операції на комп'ютері: править, набирає текст, створює студентські групи, сторінки у Вікіпедії, рахує години та їх розподіляє, працює секретарем на захисті магістерських та бакалаврських робіт. Олександра – творча особистість, дуже полюбляє естетично оформлювати презентації, оголошення. Може попрацювати модератором, провести заняття. Ось така наша випускниця.

Увесь цей колектив очолює професор, кандидат філологічних наук, заслужений працівник освіти України, кавалер ордена Княгині Ольги II і III ступенів, академік НАН ВО України ***Шевчук Світлана Володимирівна***.

Працьовита й амбітна, творча і наполеглива у своїх прагненнях, характерна, завзята, беручка, невтомна. Світлана Володимирівна поєднує в собі мудрість і молодість душі, живодайну енергію, доброту і суворість. Вона – автор численних підручників, навчальних посібників, наукових публікацій, Берегиня українського слова, що ревно плекає культуру української мови та прагне виховати памолодь як цінувальників її. Зачинатель багатьох кафедральних проєктів, що втілилися лише завдяки її зусиллям. Світлана Володимирівна впродовж тривалого часу зміцнює позиції державної (української!) мови, обстоює її достеменні права на функціонування в елітному інтелектуальному середовищі. Так уже ведеться: хто узалежнює своє життя з українським словом, мовою, культурою, – не просто виконує роботу, а виконує надзавдання, місію – утверджує, пропагує, плекає...

Славний шлях кафедри в часі та просторі – це взірць самовідданої праці колективу, якому притаманна висока професійність, уміння долати труднощі, оминати перепони, сміливо вітати майбутнє! Тож зичимо нам, чия праця важка, непроста, чие слово добром пророста, незгасного запалу, потужності, заповзятливості, жаги на українських філологічних перелогах!

*Світлана Шевчук і колектив кафедри
культури української мови*

ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВІ

У статті проаналізовано створення українськомовних джерел в галузі мистецтвознавства, причини замалої кількості їх та можливі шляхи збільшення.

Ключові слова: мистецтвознавство, українська мова, українська наука, українські вчені.

Постановка проблеми. Сучасне мистецтвознавство — відносно нова галузь гуманітарних наук, що перебуває як у полі академічної історії і теорії мистецтв, так і новітньої художньої критики і має низку власних проблем. Зокрема, найголовніші з них для української науки – це проблеми досліджень і їх актуальності українськими вченими українською мовою [1, с. 33].

Виклад основного матеріалу. Протягом століть українська і, що найголовніше, українськомовна наука зазнавала змін. ХІХ століття, як зазначив П. Куліш, було періодом, коли, не дочекавшись такої потрібної для народу волі і визволення, українська нація відкрила потужний інтелектуальний фронт, який зупинив асиміляційні процеси, здійснювані поневолювачами. Нарешті про український народ почула Європа, який був представлений перед нею наповненим світової міри творами високої професійної культури, талановитими і переконливими науковими концепціями українського історичного процесу, репрезентацією цілісної картини історичної минувшини народу, тяглість якого на українських землях підтверджувалася силою наукових аргументів, джерел і фактів. Ціле гроно непересічних талантів у царині не лише літератури (від І. Котляревського до І. Франка), малярства, музики, а й гуманітарної науки – історії, мовознавства, фольклористики та етнографії стали адептами українства

й української мови, виразниками його творчого генія, його дум і віри у кращу долю. Зокрема це було здійснено за допомогою праць таких вчених як М. Костомаров, В. Антонович (який висвітлював і боровся проти переслідування української мови та літератури), П. Чубинський, М. Драгоманов, М. Грушевський тощо [4, с. 3].

Однак, у ХХ столітті ситуація змінилась кардинально не лише для української науки, а й для України загалом – на її землі прийшов агресор – СРСР. Знаходячись у радянському ярмі, Україна по суті не мала змоги розвивати свою науку, зокрема систематично готувати національні мистецтвознавчі кадри. Заснована 1917 р. Українська академія мистецтва стала передумовою організації художньої освіти в Україні. Та проблема підготовки науковців не була розв'язана [2, с. 53].

У 1930-х рр. з доволі малої кількості фахівців провідні вчені-мистецтвознавці й критики були репресовані і страчені. Вбивали не тільки за прояв любові до Батьківщини, а й за мову. Її принижували, розтоптували і, звісно ж, забороняли не тільки робити нею будь-які публікації, а й говорити.

Широта наукових зацікавлень і досліджень були не в пошані в умовах сталінського терору. Вчені усвідомлювали, що без наукового підґрунтя не можна піднести на необхідний рівень ні фахову підготовку майбутніх митців, ні мистецьку культуру в цілому [2, с. 53].

Доки Україна мала статус союзної республіки, доти й національні інтереси її обмежувалися масштабами республіканського значення. Саме тому були запуснені, безнадійно втрачені або позбавлені базових основ розвитку цілі галузі науки, в тому числі і мистецтвознавчої. Нині в нас обмаль фахівців, які займаються іноземним мистецтвом. Тривалий час українське мистецтвознавство розвивається переважно на матеріалах національної художньої культури. Але й на цій ділянці чимало ускладнень, бо ще й досі в мистецтвознавчій науці відчутний відгомін концепцій минулих часів [2, с. 66].

Знайомство із культурою і мистецтвом у багатьох провідних країнах світу починається ще змалку. На сьогодні державна політика України не враховує

досвіду європейських країн, які вже понад століття тому естетиці, культурі та мистецтву віддали пріоритет у середній освіті, не боячись при цьому обтяжувати дітей культурними цінностями. Бо, якщо вивчати мистецтво з дитинства, відповідно, зростатиме загальний культурний рівень громадськості [3, с. 42].

Серед мистецтвознавчих видань майже немає мистецьких українськомовних видань для дітей. Як виняток, можемо назвати дитячий мистецький журнал «Джміль», що знайомить наймолодших читачів з базою живопису, музики та літератури [3, с. 44].

Крім того, існують не менш важливі проблеми й у вищій освіті, через які випускники мистецтвознавчих кафедр не можуть продуктивно працювати за фахом. Із-за застарілості навчальних програм та їхню невідповідність сучасному стану мистецтва молодий мистецтвознавець спіткається з проблемою кваліфікації і працевлаштування.

Серед вимог Міністерства освіти і науки є вимога щодо публікацій у системі видань Scopus та Web of Science, але у жодній із цих міжнародних систем мистецтвознавчі журнали України не фігурують. Головною метою системи Scopus є сприяння покращенню якості статей. Існує проблема відсутності інформації щодо тематики наукових робіт в Україні, про проведення іноземних, а іноді й місцевих конференцій [3, с. 43].

Наразі існує нестача гіпотез, концепцій та закономірностей виникнення й особливостей розвитку мистецтва. Необхідним є формування стандартів сучасної методології та критеріїв української мистецької критики, яка й дотепер перебуває на рівні науки XIX ст. Для теоретичних узагальнень особливо потрібною є уніфікація термінів і понять. Лиш 2012 року вийшла стаття М. Станкевича «Сім великих теорій мистецтва», у якій автор визначає та ретельно описує сім основних фундаментальних теорій мистецтва. Це чи не єдина теоретична праця в українському мистецтвознавстві, написана та видана впродовж останніх років [3, с. 44].

Важливим сьогодні є розвиток бібліографічної науки як підґрунтя для фундаментальних досліджень. На думку Ірини Матоліч, поглибленню

мистецтвознавчої практики сприятиме широка програма з видання бібліографічних покажчиків, антологій вітчизняної та світової художньо-критичної та історико-мистецтвознавчої думки, серійного видання української мистецтвознавчої спадщини, перекладацької літератури, широкого корпусу науково-популярних посібників і підручників, створення на їх базі сучасних цифрових носіїв. Сюди ж належить проблема недостатнього опрацювання історії мистецтва ХХ ст., зокрема, матеріалів діаспори, де опинилася велика кількість вітчизняних митців, серед яких є імена світового значення [3, с. 45].

Окремо слід згадати про проблему об'єктивної оцінки всіх історичних етапів розвитку художньої культури, починаючи з найдавніших часів. Адже відомо, що майже всі наукові праці, монографії з історії українського мистецтва, які надруковані впродовж ХІХ – ХХ ст., сьогодні не відповідають історичній правді. Бо більшість із них писались під тиском і для догодження чинній владі. Так можна навіть частково сказати і про 6-томну «Історію українського мистецтва». На сьогодні можна по-різному ставитись до даного видання, яке має чимало дрібних і значно серйозніших прорахунків і неточностей, але й фактом залишається те, що на цій праці постало кілька поколінь українських вчених [3, с. 46].

Перед кожним із нас постає питання: якою має бути сьогодні мистецтвознавча наука, як зберегти її потенціал, як технологічно її розвивати? Для успішної реалізації найголовніших тенденцій мистецтвознавчого процесу в Україні, на думку Т. Кари-Васильєвої, необхідне створення єдиного всеукраїнського координаційного центру в системі Національної академії наук для визначення пріоритетних наукових напрямів, створення нових програм наукових досліджень, їх видавничого завершення, а також для узгодження планування наукових тем і дисертаційних досліджень, уникнення їх повторювання. Проте, слід відзначити недостатнє зацікавлення НАН України у мистецтвознавчих дисциплінах. Як приклад, за останні чверть століття жодного звання академіків і членів-кореспондентів мистецтвознавства з боку НАН України не було присвоєно.

Одним зі складних питань сучасного мистецтвознавства є його внутрішня і зовнішня непроникність, оскільки зв'язок української науки зі світовою практикою, європейськими науковими центрами є дуже вагомим. Визначення пріоритетів і престижності мистецтвознавчої науки в системі інших наук, а також на міжнародному рівні є необхідним.

Одним із першочергових завдань, яке потребує зосередження зусиль фахівців різних розділів мистецтвознавства, є розширення поля українськомовних теоретичних пошуків, створення власної, перевіреної практикою теорії, яка слугувала б методичною базою як для істориків, так і для критиків мистецтва. А щоб усе це успішно реалізувати необхідна також фінансова підтримка й зацікавленість з боку держави [1, с. 37].

ЛІТЕРАТУРА

1. Кара-Васильєва Т. Сучасне українське мистецтвознавство: новий погляд, переосмислення та наукова координація / Т. Кара-Васильєва // Вісник НАН України. 2014. № 8. С. 33-39.
2. Криволапов М. Про мистецтво та художню критику України ХХ століття: Вибрані статті різних років. Книга перша: Формування та розвиток національної мистецької школи і мистецтвознавчої науки в Україні ХХ століття / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. Київ : Видавничий дім А+С, 2006. С. 53-67.
3. Матоліч І. Проблематика сучасного мистецтвознавства України / І. Матоліч // Вісник ЛНАМ. 2017. Вип. 34. С. 41-50.
4. Українське мистецтвознавство: матеріали, дослідження, рецензії / ред. колегія: Г. Скрипник (голова) та ін.; НАН України, Ін-т мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М.Т. Рильського. Київ, 2007. Вип.7. С. 3.

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ

Ми повсякденно послуговуємося мовою, висловлюючи та формулюючи з її допомогою свої думки, виражаючи емоції та почуття, крім того, мова допомагає нам пізнавати навколишній світ. Мова має свої функції, а саме: комунікативну, мислетворчу, експресивну, гносеологічну, та ін., але не менша важливим є націєтворчий аспект мови.

У науці, проблематика зв'язку нації та мови не дістала однозначного вирішення. Г. Касьянов, вважає, що визначення нації може претендувати на повноту, якщо воно включає наступні ознаки: територіальні, економічні, мовні, соціальні, соціально-психологічні, культурні й політичні. Слід розуміти, що недостатньо однієї з цих ознак щоб можна було говорити про існування нації, тому мають бути присутніми хоча б декілька з них. За певних умов становлення нації, історичної ситуації, тощо, можливе домінування тої чи іншої характеристики [1, с. 41].

Українська мова відіграла важливу роль в історії формування української нації. Вивчаючи цю проблематику, доречно буде звернутися до історії української літературної мови. Відомо, що існує розмежування на стару і нову літературні мови. Стара – набула свого розвитку й поширення XIV-XVIII ст., та мала всі засоби для того, щоб забезпечувати різні сфери життя суспільства, використовувалася в різних жанрах та стилях – проповідницькій, науковій, конфесійній, художній літературі та юридичних документах [4, с. 664]. Крім того, у певні періоди ця мова виконувала функцію державної.

Незважаючи на те, що стара мова була добре розвинутою, використовуючись у багатьох сферах суспільного життя, все ж вона не стала фактором об'єднання всіх українців, через те, що не була народною, живорозмовною мовою. Так, Л. Нагорна вважає, що на перший план у процесі націєтворення виходить саме консолідаційна функція мови виходить [2, с. 234-235].

Виконати цю функцію змогла тільки нова українська літературна мова, яка базувалася на народній основі. Через свою близькість для представників всіх соціальних верств саме вона стала засобом об'єднання українців.

О. Ткаченко, відомий мовознавець, називає парадоксом в історії України те, що «за часів повної або обмеженої державності України (у князівську і козацьку добу), коли на сторожі власної національної мови могла б стати власна держава і військо, такої мови не виникло, і цілком можливо, що був тут і зворотний зв'язок: міцної Української держави не пощастило створити, бо не було виразної і єдиної національної мови, а це не сприяло і виробленню національної свідомості – основи кожної держави» [5, с. 38].

Ще один парадокс, на думку О. Ткаченка, полягає в тому, що українська літературна мова почала формуватися тоді, коли цю мову ніщо не могло захистити, бо українську державність на той момент було знищено [5, с. 38]. Нам відомо, що в цей період, період бездержавності, саме мова виступала на сторожі національної ідентичності українців. За визначенням В. Русанівського, українська національна свідомість змогла бути відроджена за допомогою нової української мови [3, с. 149].

Починаючи з кінця XVIII ст. почала дуже бурхливо розвиватися нова українська література, яка була представлена такими відомими авторами, як Г. Квітка-Основ'яненко, Є. Гребінка, П. Гулак-Артемівський, І. Котляревський та ін. Новий рівень розвитку цієї мови пов'язаний з іменами таких видатних постатей, як П. Куліш та Т. Шевченко. Робилися спроби розширити сфери функціонування української мови, запроваджуючи її в освіту, науку, церкву (Кирило-Мефодіївське товариство 1840 х рр., українське національно-культурне

відродження кінця 50 х — початку 60 х рр. XIX ст.). Уряд Російської імперії бачив реальну загрозу в розвитку та розповсюдженні української мови та літератури. Тому, її використання всіляко обмежувалося та заборонялося царськими указами. Найвідоміші з них – це Валуєвський циркуляр 1863 року та Емський указ 1876 року. Вони забороняли використання української мови в сфері науки, освіти, релігії, під заборонаю також опинилися переклади, театральні вистави та публічні виступи українською мовою. Під таким тиском книговидання українською мовою перемістилося в Західну Україну, яка на той час була під контролем Австрії.

Парадоксально, що під час обмеження та утисків української мови державою, коли мова повноцінно не могла виконувати всі свої функції (особливу – комунікативну) вона виконувала іншу – консолідаційну функцію. Мова виступила не тільки у якості чинника, який об'єднав українців у боротьбі за свої національні права та свободу, але й об'єднала український народ, що в той час був поділений між двома імперіями. З цього можна зробити висновок, що основним націєтворчим фактором стала саме українська мова, яка допомогла українцям усвідомити себе як один народ.

Г. Касьянов наприкінці 90-х років XX ст. стверджував, що далі відбувалося формування української нації «на рівні декларацій і частково на рівні суспільної практики» [1, с. 298]. Продовжує воно відбуватися і зараз. А українська мова як державна відіграє величезну роль у цьому процесі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Касьянов Г. Теорії нації та націоналізму. Монографія / Георгій Касьянов. Київ : Либідь, 1999. 352 с.
2. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Лариса Нагорна. Київ : Світогляд, 2005. 315 с.
3. Русанівський В.М. Історія української літературної мови : підручник для студентів гуманітарних спеціальностей вищих навчальних закладів / В.М. Русанівський. 2-ге вид., допов. і перероб. Київ : АртЕк, 2002. 424 с.

4. Русанівський В.М. Староукраїнська літературна мова / В.М. Русанівський // Українська мова : енциклопедія / Редкол.: Русанівський В.М., Тараненко О.О. (співголови), Зяблюк М.П. та ін. 3-тє вид., зі змінами і доп. Київ : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2007. С. 664-667.
5. Ткаченко О.Б. Українська мова і мовне життя світу / Орест Ткаченко. Київ : Спалах, 2004. 272 с.

Юлія Виноградова

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, м. Київ

УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА ...

*Україна – це вічність, не тільки сьогоднішня,
але передусім майбутня й минула.*

Я. Стецько

Україна – моя Батьківщина, країна, у якій народилися батьки й прадіди. Уже п'яте покоління родини – кияни, справжні поціновувачі української культури, історії, мови. Саме з цією землею пов'язане минуле, теперішнє і майбутнє.

Історія виникнення і становлення незалежної держави, пам'ять про давні часи та вчинки героїв-патріотів, які берегли скарби українського народу: його мову, традиції і звичаї; випробування сьогодення, відродження і процвітання нації, – усе це мій «родовід». Минуле і сучасне України оповите сумними і трагічними подіями. Завдяки активній позиції, патріотичному вихованню, прагненню жити в європейській державі сучасна молодь може без цензури висловлювати свої думки рідною українською мовою, бути вільною у виборі висловлювань, дій і вчинків, свідомо відстоювати і боронити ідеї і починання, спрямовані на захист і піднесення України, її національної мови і мовної свободи. Майбутнє творимо ми самі: правильний вибір – щасливе прийде.

Роздуми над темою спонукали мене до участі у щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українська мова вчора, сьогодні, завтра в Україні і світі». Ця подія була присвячена Дню української писемності та мови. 09 листопада 2022 року кафедра культури української мови факультету української філології та літературної творчості імені Андрія Малишка провела в НПУ імені М.П. Драгоманова онлайн-засідання, на якому пролунали виступи учасників конференції.

Україна, українська мова вчора, сьогодні, завтра – не лише матеріальні цінності, а й внутрішній світ, сповнений поваги, гідності, гордості за свій народ, державу, мову. Якщо кожен усвідомить своє призначення, буде берегти і передавати з покоління в покоління національні надбання, мову, то й країна процвітатиме, а українці житимуть щасливо!

У період повномасштабного наступу на Україну, під час воєнного стану, українці по-справжньому усвідомили роль і вагу у житті рідної мови, її статус, відчули силу рідного слова, його захист. «Мова – це не просто спосіб спілкування, а щось більш значуще. Мова – це всі глибинні пласти духовного життя народу, його історична пам'ять, найцінніше надбання віків, мова – це ще й музика, мелодика, фарби, буття, сучасна, художня, інтелектуальна і мисленнєва діяльність народу» (О.Гончар).

Мати право... Кожна людина з часом починає задумуватися над тим, що вона «має право...»! Але до того логічно постають інші питання: «На що я маю право?», «Що означає мати право?» тощо. Змалечку ми чуємо від дорослих про обов'язки і права, яких повинна дотримуватись кожна людина. Не раз батьки проговорюють ключові фрази: «Ти повинен...», «Ми повинні...», «Ти маєш право...», «Ми маємо право...». Спочатку не надаєш цим словам особливого значення, але згодом починаєш розуміти, що, аби жити гідно, потрібно знати все про свої права і обов'язки як громадянина, як людини. Мовне право – це, передусім, юридичні норми. Мовна свідомість – це моральні норми.

Людина, яка не має рідної мови – безправна людина, раб. Мовне рабство без будь-якого права – стан, в якому може опинитися кожен з нас будь-коли, якщо він не знає своїх прав. В усьому світі виступають проти рабства, засуджують найменші прояви цього негативного суспільного явища. Мовна байдужість – дикунство.

Іноді навіть і не задумуєшся над тим, скільки прав може мати людина, а, коли дізнаєшся про це, то, часом, не знаєш, що з цим робити. Якщо хочеш МАТИ ПРАВО, то зроби все для того, аби знати, які права існують. Тоді будеш

почуватися вільною, самодостатньою, щасливою, впевненою у собі і своєму майбутньому особистістю!

«Найбільше і найдорожче добро кожного народу – це його мова, та жива схованка людського духу, його багата скарбниця, в яку народ складає і своє давнє життя і свої сподіванки, розум, досвід, почування» (П.Мирний).

ДАВНЬОЄВРЕЙСЬКІ ІМЕНА В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ XVIII СТОЛІТТЯ

У складі документації XVIII ст. можна виділити велику групу пам'яток, тісно пов'язаних з антропонімією того часу.

Одним з історичних джерел, що дає можливість вивчення української антропонімії II половини XVIII століття, є Генеральний опис Лівобережної України 1765 – 1769 років [1; 2].

У Генеральному описі функціонування хресних імен засвідчено у вигляді самостійних номінативних одиниць та у складі патронімних основ, котрі відображають написання, близьке до канонічного, та похідні варіанти, утворені внаслідок фонетичних і словотвірних процесів.

Під час вибору канонічного імені дитини використовувалися місяцеслови, в яких зазначено дні вшанування пам'яті християнського святого.

Давньоєврейські імена було запозичено з прийняттям християнства. Формування старослов'янських варіантів імен цієї групи повторює основні етапи приходу Біблії на слов'янські терени: давньоєврейські імена адаптувалися спочатку до давньогрецької, потім до старослов'янської мови, а звідти – до української.

Дослідження іменника Генерального опису цікаве тим, що в ньому поряд вживаються канонічні і розмовні варіанти імен. Багато фонетичних і словотвірних процесів, що відбувалися в попередні епохи і свого часу наближали церковнослов'янські імена до мовних законів відповідної території (наприклад, поява кінцевого -О в чоловічих іменах на приголосний, протетичного Г в імені **Анна**, чергування звуків Ф/П/ХВ/Т, спрощення і

стягнення груп голосних і приголосних тощо), також відображено у варіантах імен, наведених в Описі.

В Генеральному описі вжито 30 чоловічих і 6 жіночих давньоєврейських імен, які мають найвищу в порівнянні з іншими розрядами імен за походженням частотність уживання:

1391 фіксація чоловічих імен (показник частотності $46,3 = 1391$ фіксація: 30 імен) у 100 варіантах (показник варіативності $3,3 = 100$ варіантів: 30 імен);

423 фіксації жіночих імен (показник частотності $70,5 = 423$ фіксації: 6 імен) в 11 варіантах (показник варіативності $1,8 = 11$ варіантів: 6 імен).

Найбільш частотними іменами давньоєврейського походження є **Іоанна** (448 фіксацій), **Іакова** (168), **Семена** (133) (канонічних написань цих імен не зафіксовано, окрім Іоанна (двічі), та й то лише у назві церкви).

Найрідше в матеріалах Генерального опису вжито імена:

Лазара (4 фіксації): *Лазарь Ко(в)аль (III, 212); Анастасія дочь Лазар-ева (III, 37); Тети(я)на Лазаре(в)а (IV, 211); Осипъ Лазар-енко (IV, 44);*

Ананія (2): *Ананий (III, 272); Матрона Анани-е(в)а (III, 246);*

Елисея (2): *Елисей Котляренко (III, 279); Елісей Неделской (III, 23);*

Ісакія (2): *Исакъ Лотовачъ (III, 103); Е(в)фросими(я) Исак-е(в)а вдо(в)а (III, 70);*

Самсона (1): *Хома Самсон-о(в)ъ (III, 74);*

Ісаии (1): *е(в)о (ж)ена Марі(я) Иса-е(в)а (III, 97);*

Софонія (1): *суседка вдова Анна Сопон-ова (III, 162);*

Аввакума (1): *Аваку(м) (III, 66).*

Наведені імена мають також мінімальну варіативність. За винятком **Зіновія**, ці імена мають один варіант написання.

До цієї групи імен можна віднести імена **Давида** (8 фіксацій) і **Наума** (11 фіксацій), варіанти написання яких полягають у наявності/відсутності кінцевого **Ъ**:

Да(в)идъ (III, 52; IV, 26); Да(в)и(д) (III, 261; IV, 174);

Наумъ (III, 107); (III, 244); *Наумъ* Деркунъ (V, 220); *Нау(м) Прих(у)(т)ле(н)ко* (IV, 121); *Наум* (Ж)ниув(ю)сь/кий (III, 73).

Ім'я **Іоанна** у 2 випадках вжито у канонічному написанні: Іоанна Предтечи (III, 173; III, 174). В Описі зафіксовано фонетичні варіанти, зміни в яких стосуються питомого початкового трифтонга ІОА//ІВ//Я//В-: **И(в)а(н) Николаенко** (III, 178); Кирило **Иван-овъ** (III, 204); **(І)в)анъ** Ш(в)я(д)скої (III, 177); Катерина **(І)ван-ова** (III, 239); Павель **Ян-енко** (I, 13); Іванъ **Ван(ю)к-овъ** (II, 65; II, 66). Від фонетичних варіантів утворено словотвірні похідні: Григорей **И(в)анч-енко** (III, 116); П(в)анъ **И(в)ас-енко** (III, 217); **(І)вашки** Самойлова (I, 14; I, 126); (І)ванъ **Янко** (III, 129); Опана(с) **Янч-енко** (III, 293); И(в)анъ **(Я)нчукъ** (II, 36); Анастасія **Янчук-о(в)на** (II, 51); Василь **И(в)аницкой** (IV, 190).

Канонічного написання **Іакова** в Описі не зафіксовано в жодному зі 168 випадків уживання його варіантів. Найближчий до нього фонетичний варіант (у різновидах з кінцевим Ъ і без нього) відображає спрощення початкового дифтонга ІА: **(Я)ко(в)ъ** Б(у)тенко (III, 214); **Яко(в)** Скокъ (III, 108); **И(в)анъ** (Я)ковенко (IV, 18). В Описі зафіксовано морфонологічний і фонетичний варіанти із змінами в кінці основи: Евфросинія дочь **Яковл-е(в)а** (IV, 140); Е(в)доки(я) Василе(в)а дочь **(Я)ков(л)-енкова** (IV, 103); **Якуб-енко** (III, 19), а також словотвірні варіанти: **(Я)цка** Костяненка (II, 36); Романъ **Яц-енко** (III, 230); И(в)анъ **(Я)щ-енко** (III, 257); Гаврил(о) **Яхно** (II, 14).

Канонічного написання **Симеона** в Описі не вжито. Найбільшу частотність (129 із загальних 133) має варіант Семень (у різновидах з кінцевим Ъ і без нього): **Семень** Бе(д)ринській (III, 88); **Семень** Дем(я)ненко (III, 214); **Семе(н)** Бо(ж)ко (III, 175); Анто(н) **Семененко** (III, 237); Анна **Семен-о(в)а** (III, 245). Інші нечисленні варіанти фіксують фонетичні та словотвірні зміни: Григорій **Семен(я)ка** (IV, 82); Гаврило **Симен(я)ха** (IV, 83); Еремей **Симон-енко** (IV, 30); Параске(в)ія **Симон-о(в)а** (IV, 56).

Впевнено визначати канонічне написання імені **Михаїла** (96 фіксацій) можна лише в одному випадку, коли воно вжито у називному відмінку: Михаїль (III, 206). Більшість фіксацій цього імені відображають функціонування

властивої українській системі імен форми на –О (54 випадки): *Миха(й)ло Гудимъ* (II, 12); *Миха(й)ло Дорошенко* (IV, 94); *Миха(й)ло Елчуко(в)* (II, 11). Уживання цього імені в непрямих відмінках та у складі патронімних твірних основ не дає можливості точно визначити фонетичний характер флексії внаслідок її зміни під час словотвору та словозміни: *Михайла Гудима* (III, 19); *Анна Миха(й)л-ова* (IV, 90); *Васил(ю) Михайл-енк(у)* (II, 11). В Описі зафіксовано також декілька словотвірних варіантів цього імені: *Иванъ Мищ-енко* (IV, 76); *(Н)астаси(я) Мищ-иха* (IV, 57); *Корнѣй Михн-о(в)* (III, 96); *Анна Мис(я)чка* (IV, 93).

Канонічного написання імені **Данила** в Описі не вжито. Найближча до нього форма – Даниль – зустрічається у 2 випадках із загальних 60: *Даниль Горбикъ* (III, 210); *Даниль Ткаченко* (III, 215). 28 випадків становлять уживання цього імені в непрямому відмінку та у складі патронімної основи: *Данила Вублого* (III, 211); *Е(в)докі(я) Данило(в)а* (III, 265). Флексація на –О зафіксована у 28 випадках: *Данило Кас(я)ненко* (IV, 45); *Данило Кравецъ* (III, 159). Вживання варіанта Данили може свідчити про формування також флексії –А: Данили Топчеченка (III, 249). Від цього імені утворено усічено-суфіксальний варіант: *Григорей Дащ-енко* (IV, 199); *И(в)анъ Дащ-енко* (IV, 199).

Близьке до канонічного написання імені **Гавріла** вжито в 1 випадку із загальних 55 фіксацій: *Га(в)риилъ* (III, 211). Кінцеве –ИЛЪ збережено в одному з фонетичних варіантів, де відбулося стягнення голосних ИИ: *Га(в)рилъ* (III, 219). Притаманна українській системі імен форми на –О переважає у вживанні цього імені над іншими варіантами (40 випадків): *Га(в)рило Еременко* (III, 144); *Га(в)ріло Тесл(я)* (III, 262); *Гаврило Степаненко* (III, 77). Словотвірний варіант вжито у складі патронімної основи: *Па(в)ло Га(в)ришенко* (IV, 21).

Канонічне написання Матфея в Описі не використано; натомість у всіх 69 випадках послідовно вживається В на місці питомого Ф: *Ма(т)вей Усенко* (III, 277); *Анна Матвее(в)а* (III, 59); *Ма(т)вѣй Гордѣ(в)ъ* (II, 14); *Леонтій Мат(в)ѣ(в)ъ* (III, 139). Словотвірні варіанти цього імені утворено суфіксальним та усічено-суфіксальним способами: *Василь Мат(в)ейко* (III, 145); *Кондратъ Мат(ю)шке(в)ичъ* (II, 5); *Катерина Василе(в)а Мат(ю)шке(в)иче(в)а* (IV, 106).

Канонічне написання імені **Іосіфа** вжито у 29 випадках із загальних 54: *Иосифъ* Дашенко (IV, 200); *Варвара Иосиф-ова* (III, 144); *(И)осифъ* Матвѣнко (IV, 81); *Пелагія (И)осифова* (III, 236). Фонетичні варіанти (та утворені від них словотвірні похідні) фіксують зміни у складі початкового дифтонга ІО//Е//О//Ю та чергування Ф//П в середині слова: *Есипъ* Кроленко (II, 56); *Але(кс)андръ Есип-енко* (III, 266); *Осипъ* Кошелникъ (III, 47); *(О)сипъ* Жосъ (IV, 33); *Анна Осип-о(в)а* (IV, 26); *Тарасъ Ющ-енко* (IV, 87); *(Ю)щ-енка* (II, 26).

Канонічного написання імені **Еремія** в Описі не вжито. До нього наближаються форми з *h* на місці І: *Еремій* (Ж)ила (II, 68). Однак зустрічаються варіанти з голосним Е, тому фонетичний характер *h* може відповідати як І, так і Е: *Еремей* Симоненко (IV, 30). Фонетичні варіанти імені фіксують спрощення в середині слова: *Ерей* Ситченко (III, 211); *Ерий* Л(у)кашенко (III, 117); *Е(в)фими(я) Ер-е(в)а* (IV, 193); *Ермей* Опанасенко (IV, 212). До словотвірних похідних можна віднести флексацію на –А і формування близького до української системи імен варіанта: *Ерема* Стелмашенко (III, 251); *Га(в)рило Ерм-енко* (III, 144); *Параске(в)ія Ярем-о(в)на* (III, 57); *Леонтій (Я)рем-енко* (II, 67).

Ім'я **Авраамъ** зафіксовано у місяцесловах XVIII століття, крім наведеного написання, у похідному варіанті **Аврамія**, де відбулося стягнення подвоєних АА в середині і суфіксація на –ИЙ. З 34 фіксацій в Генеральному описі 1 випадок відображає питоме подвоєння АА, в решті випадків використано варіант Аврамъ: *Авраа(м) Ко(ж)ухо(в)ській* (II, 29); *Аврамъ Ко(ж)уховській* (II, 16); *Дмитрій А(в)рам-енко* (III, 218); *ево (ж)ена Марта Аврам-о(в)а* (IV, 12); *жена его Анастаси(я) Аврам-о(в)на* (III, 72).

Канонічне написання імені **Ілія** (33 фіксації) вжито у переважній більшості випадків (18): *Илия* Литвиненко (III, 289); *Илі(я) Шемеръ* (III, 92); *Или(я) Еременко* (IV, 37). Фонетичні похідні відображають формування російського (Илья) та українського (Илля) варіантів: *Марія дочь Ильина* (III, 24); *(И)лл(я) Григоровичъ* (III, 167); *Ма(кс)имъ Илленко* (IV, 214); *Мат(в)ей Иленко* (IV, 176); *Яко(в)ъ Иллѣнскій* (III, 105). Вживаються також словотвірні варіанти, близькі до

українських розмовних форм цього імені: *Ирина Илк-о(в)а* (III, 83); *И(в)анъ Ил(я)ш-е(в)ичъ* (III, 103); *Настасі(я) Ил(я)ш-енко(в)а* (III, 86); *Миха(й)ло Елчук-о(в)* (II, 11).

Ім'я **Моисея** (28 фіксацій) у 17 випадках вжито у канонічному написанні: *Моисей Бро(в)арській* (III, 263); *Агафи(я) Моисе-е(в)а* (IV, 37); *Па(в)ло Моисе-енко* (III, 265). До них можна віднести написання з *h*: *Мouchй Величенко* (IV, 12); *Марина Мouch-е(в)а* (IV, 194). Єдиний фонетичний варіант відображає спрощення голосних в середині слова: *Мосей Лисенко* (IV, 141).

Канонічне написання імені **Іокима** не вживається в Описі. Фонетичні варіанти (та утворені від них словотвірні похідні) фіксують зміни початкового дифтонга *ИО//Е//Я* (питомого трифтонга *ИОА*) і формування російського та українського відповідників: *Екимъ Каганда* (III, 175); *Степанида Еким-ова* (IV, 55); *(Я)кимъ Шк(у)ренко* (IV, 14); *Агафи(я) (Я)ким-о(в)а* (III, 248); *Романъ (Я)кимченко* (IV, 95).

Ім'я **Назарія** у канонічному написанні вжито в 1 випадку із загальних 24: *Назарій* (III, 237). Решту фіксацій являє собою словотвірний варіант із усіченим кінцевим *-ИЙ*: *Наза(р)* (IV, 63); *Назара Тонкого* (II, 18); *Назаръ (Ж)ура* (IV, 198); *Григорей Назар-енко* (III, 274); *Катерина Назар-ова* (IV, 45).

Ім'я **Савви** у переважній більшості випадків (21 із 23) вжито у написанні, близькому до канонічного: *Са(в)а Морг(у)нъ* (III, 215); *Савка Кравецъ* (III, 206); *Е(в)доки(я) Са(в)-ина* (III, 244); *Стефанъ Савиц-кій* (II, 68); *Петро Са(в)ч-енко* (III, 248); *Я)ко(в)ом Са(в)уц-енкомъ* (IV, 208). У двох випадках зафіксовано написання з подвоєнням *ВВ*, котре в інших місяцесловах наводилося як канонічне: *Савва Грѣнко* (III, 193); *Са(в)(в)а* (IV, 193).

Кінцеве *-ИЯ*, притаманне канонічному написанню імені **Захаріи**, в жодній з 22 фіксацій цього імені не вжито. Фонетичні варіанти відображають вживання *-ИЙ*, *-ЕЙ* на місці *-ИЯ*: *Захарій Чайко* (II, 69); *Захарий Стелма(x)* (III, 281); *Елена Захари-е(в)а* (III, 56); *Захарей* (III, 52); *Захарей Телипченко* (III, 282). Словотвірні похідні формуються шляхом усічення фіналі та в деяких випадках –

наступної суфіксації: *Захарь Куличинской (III, 78); Федорь Захар-енко (III, 62); Захарку Чайку (II, 47); Сафроний Захарч-енко (III, 115);*

Канонічного написанні імені **Самуила** в Описі не використано. Фонетичні зміни стосуються групи голосних УИ//ОЙ//h; серед важливих словотвірних змін – флексація на –О: *Сам(у)йло Голикъ (III, 43); Самойло Гвозд(я)ній (II, 46); Григорій Самойл-енко (III, 179); вдо(в)а Пелаги(я) Самл-ова (IV, 43); Параске(в)ия Самл-иха (III, 218).*

Фонетичні варіанти імені **Фоми** (12 фіксацій), вжиті одночасно з канонічним написанням, фіксують варіанти адаптації запозиченого Ф до умов української фонетики (Ф//ФТ//Х): *Фома (IV, 102); (Ф)ома Гаманенко (IV, 204); Анас(т)аси(я) Фом-ична (IV, 92); Фтома (III, 221); (Ф)тома (III, 174); Хома Самсоно(в)ъ (III, 74); Никита Хом-енко (III, 115).*

Ім'я **Савелія** (11 фіксацій) вжито переважно у канонічному написанні: *Са(в)елий Пень Егома (IV, 36); Са(в)елій (IV, 201); Агафи(я) Савелиева (IV, 92).* Єдиний фонетичний варіант становить вживання з кінцевим –ЕЙ на місці –ИЙ: *Савелей (IV, 119).*

Серед антропонімів, які вживаються на другій позиції у складі іменування, а також функціонують як патронімні основи, у 10 випадках використано найменування **Гамалей** (з варіантом написання через h) та словотвірні похідні від нього: *Никифорь Гамалей (IV, 213); Григорей Гамалей (IV, 171); Агафи(я) Гамалеиха (IV, 118); Грицк(у) Гамалленку (II, 56); Ма(кс)има Гамалленка (II, 56); Ма(кс)иму Гамалһйченку (II, 7).* Дослідники одним з варіантів походження цієї номінативної одиниці вважають давньоєврейське ім'я **Гамалииль** [3; 535].

Серед шести жіночих імен давньоєврейського походження за частотністю виділяються **Маріи** (220 фіксацій) і **Анни** (183 фіксації).

Найрідше вжито імена:

Соломоніи (2 фіксації): *е(в)о (ж)ена Соломония Дмитре(в)а (IV, 65); Соломонида (IV, 169);*

Елисаветь (2 фіксації) : *дочь Елисаветь (IV, 171); дочь Елиса(в)е(т) (IV, 213);*

Ева (1 фіксація): *Е(в)а* (IV, 66).

Український розмовний варіант **Солоха** (15 фіксацій) утворено, скоріше за все, від канонічного імені **Саломии**, яке в Описі не використано: *козакъ и атама(н) к(у)рһнній Петро Солоха* (IV, 126); *Петро Солоха* (II, 46); *Солош-енко* (II, 28); *атаманъ броварській Петро Солош-инскій* (II, 59); *теща его вдо(в)а (Кс)ени(я) Солош-иха* (IV, 124).

Ім'я **Маріи** вжито в написанні, близькому до канонічного, у 208 випадках із 220: *козачка (у)дова Марія Стре(ж)евска(я)* (III, 36); *Ма(р)и́я Николае(в)а* (III, 97); *Ма(р)і(я) Дорошиха* (III, 162). У 2 випадках ім'я написано з *h*, що міг використовуватись на позначення І: *Марһя* (III, 239; III, 239). 10 фіксацій відображають спрощення кінцевого ІЯ: *козачка Мар(я) Зуйка* (II, 69); *(ж)ена е(в)о Мар(я) Семенова* (III, 206); *ево жена Ма(р)я Яко(в)ле(в)а* (IV, 122).

Ім'я **Анни** у 181 випадку вжито в канонічному написанні: *е(в)о жена Анна Григорие(в)а* (IV, 144); *е(в)о (ж)ена Анна Данило(в)а* (III, 262); *вдо(в)а Анна Дем(я)но(в)а* (III, 125). Однак безумовний інтерес являють собою 2 фіксації цього імені з протетичним початковим Г, характерні для функціонування цього імені в українській мові: *Ганна Еремейка* (II, 46); *Павла Ган-енка* (I, 11).

Чоловічі та жіночі давньоєврейські імена характеризуються (відповідно 46,3 і 70,5) найвищою частотністю фіксації в Описі.

Найвищу варіативність мають давньоєврейські чоловічі (3,3) імена, а давньоєврейські жіночі (1,8) імена – одну з найнижчих.

Практично всі імена зафіксовано не лише в канонічному, а й в похідних варіантах.

Аналізуючи частотність вживання давньоєврейських імен у матеріалах Київської сотні Київського полку, можна зробити висновок про те, що у II половині XVIII століття було сформовано іменник з відносно невеликої кількості імен, які задовольняли потребу носіїв мови щодо номінативної, дистрибутивної і конотативної функцій імен за рахунок їх високої частотності, а також певної варіативності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Генеральний опис Лівобережної України XVIII століття 1765-1769 рр. ЦДА України, фонд 57, опис 1, книги 149, 413, 414, 415, 419. (У тексті покликання подаються за номером книги і номером сторінки. Номер сторінки наводиться арабською цифрою, номер книги – римською цифрою за такими відповідниками: I – кн. 149, II – кн. 413, III – кн.414, IV – кн. 415, V – кн. 419).
2. Глушик С.В. Генеральний опис Лівобережної України 1765-1769 рр. як об'єкт лінгвістичного дослідження // Система і структура східнослов'янських мов: Міжкафедральний збірник наукових праць / Редкол.: В.І. Гончаров (відп. редактор), П.С. Дудик, М.О. Карпенко, М.Я. Плющ, Н.В. Артикуца та ін. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 1998. С.19-22.
3. Осташ Р.І. До походження прізвищевих назв Реєстру (спроба етимологічного словника) // Реєстр Війська Запорозького 1649 року / Підгот. до друку О.В. Тодійчук (голов. упоряд.) та ін.; редкол.: Ф.П. Шевченко (відп. ред) та ін. Київ: Наукова думка, 1995. С. 517-567.

РОЛЬ МОВНОГО ЧИННИКА В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ

Мова є одним із визначальних факторів для нації та її культури. У процесі усвідомлення народу як нації важливе місце посідає саме мовна ідентифікація кожної особистості, оскільки це сприяє консолідації суспільства, що у свою чергу є важливим елементом для розбудови сильної держави. Північний сусід століттями намагалися вкласти у свідомість українців нарративи про неважливість мовного чинника. Проте, якби так було, виникає питання – чому українська мова піддавалась постійним заборонам та утискам з боку російської імперії? Все національне, а тим паче українське, становило реальну загрозу для існування імперії, а мова здатна було пробудити самоідентифікацію українців. Зрештою укази Петра I, Валуєвський циркуляр, Емський указ і, це лиш короткий перелік, були направлені саме проти мови. Разом з тим, мова запобігає асиміляції етносу та відокремлює один народ від інших.

XVIII-XX століття вважаються періодом масового пробудження та самоусвідомлення народів. Українців цей процес не оминув, наприкінці XVIII століття територія, де мешкали українці, перебувала в межах двох багатонаціональних імперій: російської та Австрійської. Хоча становище українського етносу в обох імперіях дещо різнилося, проте в обох випадках українці не мали власних національних адміністративних одиниць. Та все ж, відсутність ознак автономії не вплинула на забуття народом героїчних часів козацтва та їхнього самоуправління [4, с. 97]. Підтвердженням цьому є численні мотиви як народних пісень так і авторських творів, які дійшли до наших часів.

Важливу роль для української самоідентифікації зіграло Українське літературне відродження, що охоплює кінець XVIII – початок XIX століть та пов'язане з працею таких відомих письменників як Котляревський, Квітка-Основ'яненко, Гулак-Артемівський та чимало інших. У цей час українські культурні діячі зазнали нових ідейних впливів Заходу. Започаткований Іваном Котляревським процес утворення нової української літератури дав поштовх для творення модерної політичної нації, а далі – розвитку української державницької думки.

У контексті розгляду розуміння українцями своєї ідентифікації цікавою видається праця видатного українського історика Михайла Грушевського «Хто такі українці і чого вони хочуть». Він, характеризуючи українців, на перше місце ставить мовний чинник: «Передусім, розуміється, всі ті, хто зроду Українець, родився і виріс з українською мовою на устах і хоче тепер іти спільно з своїм народом, з усіми свідомими синами українського народу, які хочуть працювати для його добра, боротися за його свободу і кращу долю» [1, с. 155]. Мова тут виступає як фактор, що виділяє народ з-поміж інших народів. До прикладу, можемо простежити, як напередодні Першої світової війни на українських теренах, що входили до складу Австро-Угорської імперії, відбувся сплеск розвитку громадянського суспільства, насамперед за рахунок політичних партій. Самоусвідомлення українців в цей час найбільше проявлялося у протистоянні з поляками через відчуття своєї відмінності, насамперед у релігійному та мовному планах.

Для українців, які проживали на територіях, що були у складі російської імперії, ситуація складалася дещо складніше. Через певну близькість двох мов та спільність релігії з росіянами, переважна більшість українців не усвідомлювали своєї етнічної відмінності. Цим користувалися прихильники монархії та церковні діячі, які на початку XX століття проводили агітаційну роботу на Українських теренах тогочасної російської імперії. Місцеве населення, як мову повсякденного спілкування, використовувало саме українську, тож і агітація велася саме цією мовою. Проте, революція 1905 – 1907 років чітко показала, що

етнічних українців дедалі менше приваблювали ідеї монархізму [5, с. 63-64]. Така відносна культурна лібералізація не допомогла українській нації усвідомити свою окремішність, що найбільше проявиться вже під час Української революції 1917 – 1921 років. Самоідентифікація українців у цей час формувалась у процесі збройної та політичної боротьби.

Як не дивно, найбільше для розуміння українцями своєї ідентичності посприяли більшовики. Українську мову запровадили на офіційному рівні в Українській РСР, саме через переважання україномовного населення та українського етносу на цих теренах [3, с. 160]. Проте така тенденція протривала недовго, в наступні роки відбулося посилення русифікації та використання чинника мови як елементу політичних рішень. Невдовзі роль державної мови перейняла на себе російська, і цьому всіляко сприяли більшовики, хоча юридично ця мова такого значення не набула [2, с. 154]. Російська мова в СРСР була засобом уніфікації, школи з національною мовою викладання були рідкістю. Відсутність альтернативи змушувало населення грати за правилами, які запровадила владна верхівка. Ясна річ, що не всі були з цим згодні, особливо це стосувалося інтелектуалів. Радянська влада влаштовувала репресії проти таких особистостей, робила все щоб ці люди припинили демонструвати свою ідентичність. Чимало творів мистецтва та літератури, що були пов'язані з українською тематикою, спіткало знищення. Наслідки цих дій, як і русифікації в цілому, ми бачимо і нині.

Після здобуття Україною незалежності мовний чинник тривалий час залишався поза увагою. Зокрема, це стосувалося міського простору. Багато центральних вулиць міст продовжували іменуватися на честь російських діячів, в той час як імена українських видатних особистостей мали вулички віддалених районів. На зміцнення самоідентифікації українців значною мірою вплинула Революція Гідності та російська агресія. Можемо простежити процес зміни свідомості на прикладі декомунізації: велика кількість пам'ятників радянської доби було повалено, а вулиці, названі іменами діячів більшовизму, перейменували на честь українських діячів.

На сучасному етапі української історії значний вплив на самоусвідомлення українців має повномасштабне вторгнення росії. Щоб не ідентифікувати себе з окупантом-росіянином, який прийшов нищити та грабувати українську землю, більшість населення у спілкуванні вже перейшла або знаходиться в процесі переходу на українську мову.

ЛІТЕРАТУРА

1. Грушевський М. Хто такі українці і чого вони хочуть. Львів: Видавництво «Світ». *Твори у 50 томах*. Т. 4. Кн. 1. 2007. С. 152-164.
2. Іванишин В., Радевич-Винницький. Мова і нація: тези про місце і роль мови в національному відродженні України. Дрогобич: Відродження, 1994. 217 с.
3. Кулик В. Роль української мови в національній ідентичності громадян пострадянської України. *Наукові записки*. Випуск 4-5. С. 156-171.
4. Магочий П. Українське національне відродження: нова аналітична структура. *Український історичний журнал*. 1991. № 3. С. 97-107.
5. Федевич К.К., Федевич К.І. За Віру, Царя і Кобзаря. Малоросійські монархісти і український національний рух (1905 – 1917 роки). К.: Критика, 2017. 308 с.

МОВНИЙ ФРОНТ БОРОТЬБИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014 – 2022РР.)

В умовах широкомасштабної російсько-української війни мовне питання в Україні набрало особливої гостроти, оголило проблеми минулих років і навіть століть. Нині значна більшість українців усвідомлює, що мова – це зброя, це консолідуючий фактор нації, складова національної ідентичності українського народу, гарант національної безпеки і суверенітету України. Століттями російська імперія та радянський тоталітаризм прагнули знищити українську мову як код нації, індивідуальність в людині, її самобутність та її українішність. Реалії сьогодення переконують, що імперська російська влада і сьогодні щиро вірить у правильність своєї ідеології та політики і є послідовною у напрямі експансії, русофобії, нових проявів русифікації та культурної зверхності. Сьогодні не існує ніяких сумнівів, що 2014 рік – це початок не антитерористичної операції в Криму, на Сході України чи на Донбасі, а це повномасштабна війна із застосуванням відповідного озброєння та відповідної тактики ведення військових дій, яка має жахливі наслідки для України. Не існує ніяких сумнівів і в тому, що саме інформаційна війна та політичні маніпуляції з боку РФ, переросли у справжню війну проти вільної держави та її народу.

Мета і завдання статті – зробити аналіз впливу російської агресії на мовну ситуацію в Україні, розкрити особливі тенденції та напрями вирішення мовного питання в умовах російсько – української війни, виявити вплив минулого на проведення русифікації в період незалежного розвитку нашої держави, а також окреслити сучасні складові захисту нашої державної мови як фактору майбутньої перемоги.

У новітній історіографії протягом 2014-2022 років вивченню проблеми мови та мовного питання присвячені збірники статей, монографічні дослідження, а також роботи, що розкривають загальні проблеми російсько-української війни та її гуманітарні складові. Заслуговує на особливу увагу збірник наукових праць «Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ» [1], а також монографія Б.М. Ажнюка «Мовна політика: Україна і світ» [2].

У сучасних публікаціях зроблено акцент на необхідність державного регулювання мовних питань, законодавчого закріплення державної мови та запровадження механізмів реалізації цієї політики на всіх рівнях управління, використання досвіду країн, які на пострадянських теренах найрадикальніше вирішили мовне питання. Цей науковий напрям нині представлений науковими доробками О. Дмитрах, Ю. Макарець, М. Гришиної, І. Співак, С. Савойської та ін. [3].

Заявленій темі присвячена ціла низка публікацій, яка висвітлює проблеми витоків та змісту російсько-української війни, де мовне питання розглядається як її складова. Слід виокремити роботи дослідників Г. Яворської, Б. Парахонського, Н. Шульської та ін. [4], а також серію матеріалів «Усна історія російсько-української війни» [5]. Події війни спонукали науковців акцентувати увагу на вивченні взаємодії понять «мова» – «війна» як лінгвістичної проблеми. Саме ці питання дослідила Галина Мацюк у своїй праці «Взаємодія понять мова – війна як об'єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи» [6].

Цінними джерелами для розуміння мовної проблеми в умовах війни є поточна пресова інформація, інтернет – видання, матеріали радіо «Свобода» та ін.

Аналіз джерел та новітньої літератури дає глибоке переконання того, що цілими століттями гнітили мову як елемент ідентичності та культури української нації. Саме тому проблема національної пам'яті та мови набрала особливого звучання та актуальності в наш час. Становлення та розвиток української мови – це тяжкий шлях тиску та заборон в період російської імперії, постійного «регулювання мовного питання» впродовж існування СРСР, це голодомори як

геноцид проти українства, депортації та переселенська політика, що вплинули на знищення українства, асиміляцію українців та росіян, зникнення української мови та зросійщення цілих поколінь. На превеликий жаль, у часи незалежного розвитку України ні президентам, ні в цілому політичній еліті не вдалося повністю відійти від імперської ідеології минулого і мовне питання ставало об'єктом політики тиску на народонаселення в боротьбі за владу. У Росії, продовжуючи і надалі цю політику та її осучаснену ідеологію «русского міра», путінська влада практично копіювала, а потім апробувала всі напрями заборон щодо України, які зароджувались та були реалізовані ще в глибині століть.

Так, за царя Олексія заборонили українськомовні видання, вилучали та спалювали на вогнищах усі примірники надрукованого в Україні «Учительного Євангелія» Кирила Ставровецького за звинуваченням у єресі. В останній чверті XVII ст. Москва заборонила Києво-Печерській лаврі друкувати будь-які книжки без дозволу Московського патріарха. Протягом 1720-1721 рр. йде наступ на друковані видання Петром I, адже було заборонено друкувати нові книжки споконвічною богослужбовою та книжною мовою Русі-України, а також запроваджується в Україні цензура книжок. Вилучалися також видання старого українського друку з церков і навчальних закладів, а імперська влада пильнувала, щоб у церквах службу відправляли тільки за виправленими текстами. Спеціальними циркулярами вводиться заборона читати лекції українською мовою в Києво-Могилянській академії, в імперських училищах, правити службу божу в церквах. У XVIII столітті поширювалась мовна фальсифікація. Так, у 1789 р. Петербурзі з ініціативи Катерини II видано «Порівняльний словник усіх мов», у якому українська мова значиться як російська, ніби то як спотворена польською. Кульмінацією політики русифікації стане Валуєвський циркуляр, виданий 30 липня 1863 року, яким російська імперія заборонила власне мову, книгодрукування, а мовою навчання стала лише російська. Емський указ, підписаний імператором Олександром II 30 травня 1876 року, який проіснував 30 років, став своєрідним продовженням та розширенням Валуєвського циркуляра, де заборони посилювались на друк, театральні вистави тощо. Від

місцевої адміністрації вимагалось пильнувати за благонадійністю та виявляти «українофільські тенденції», з подальшим переведенням викладачів на роботу в Росію, а на їхні місця завозили великоросів. Передбачалася і доплата вчителям «за обрусеніє края». Місцевій адміністрації наказувалось посилити нагляд, щоб у початкових школах не велося викладання українською мовою та щоб з бібліотек були вилучені книги українською мовою. У 1884-му, 1892-му та 1895-му роках Емський указ доповнили новими заборонами, зокрема про видання книг з історичної тематики, дитячої літератури та ін. У 1788р. вийшов Указ Олександра III про заборону вживання української мови в офіційних установах і навіть хрещення дітей українськими іменами. Спеціальні Укази Миколи II на 1914 рік утверджували заборону української преси та українських видавництв. Багатьох українських діячів в цей час вислали за межі України. У 20-х роках ХХ століття пропагувалась «теорія боротьби двох культур» в Україні – міської, прогресивної, пролетарської (російської) та селянської, контрреволюційної та відсталого (української), автором якої був другий секретар ЦК КП(б)У Дмитро Лебедь. В 20-30-і роки йшла активна боротьба з носіями українського слова та культури, свідомо організовували штучний голод на території України, Кубані та Дону, активно проводилась переселенська політика тощо.

Досить влучно охарактеризував наступ тоталітарної влади ХХ століття на українство, її культуру, мову, духовне надбання професор Йельського університету Рафаель Лемків у своїй знаменитій доповіді «Радянський геноцид в Україні». Геноцид проти українства, на його думку, реалізувався в чотири етапи. Перший розпочався у двадцятих роках та полягав у ліквідації української інтелігенції – «розуму нації». Другий етап – це сплановане знищення «душі нації» – наступ на Церкву та духовенство, що охоплює 20-30-і роки, а також 40-і роки, де основна мета – це русифікація. Голодомор 1932-1933 рр. спрямований на хліборобів – «тіло нації», і четвертий напрямок – фрагментація українського народу шляхом поселення в Україні чужинців і водночас розпорошення українців по цілій Східній Європі. На думку професора, – це була планова політика знищення етнічної єдності та перемішування нації [7]. До цих висновків

варто долучити те, що всі ці етапи супроводжувались і знищенням української мови. За підрахунками дослідників між 1920 і 1939 роками частка українців у населенні України знизилася з 80% до лише 63%. Внаслідок голоду і депортації українське населення зменшилося в абсолютних числах з 23,2 мільйонів до 19,6 мільйонів, тоді як неукраїнське населення зросло на 5,6 мільйонів. Особливо в 30-і роки свідомо з боку влади йшов наступ на українську мову та її самобутність. Термінологічні бюлетені 1933-1935 рр. засвідчують зникнення 14,5 тисячі українських слів, а правопис 1933 року узаконив низку форм, тотожних російській мові [8, с.17]. Політика боротьби з українством проводилась активно і в повоєнну добу, особливо в період «ждановщини» та боротьби з «космополітизмом», а також «буржуазним націоналізмом».

Радянська система та тогочасна партійна еліта зробила все необхідне для послідовної, планової русифікації, утвердивши нормативно – правову основу її реалізації. Особливо в 50-80-і роки поряд з «інтернаціоналізмом» та концепцією «розвинутого соціалізму» утверджувалась зверхність російської мови та «вдосконалення» її вивчення на теренах всього союзу. Так, у другій половині 50-х при М.С. Хрущову відбулося закріплення у ст. 20 Основ Законодавства СРСР і союзних республік про народну освіту положення про вільний вибір мови навчання; вивчення усіх мов, крім російської, за бажанням батьків учнів, що дало поштовх новій хвилі русифікації в Україні. У період брежнєвщини в 1970-х роках вийшли нові вказівки партії та держави :1970 – наказ про захист дисертацій виключно російською мовою; 1978 – таємна постанова ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР «Про заходи щодо подальшого вдосконалення вивчення і викладення російської мови в союзних республіках» («Брежнєвський циркуляр»). Зауважимо, що в цей період була вже прийнята нова Конституція СРСР (1977р.), що декларувала демократичні засади вирішення мовного питання в державі. У 80-і роки ХХ ст. для підвищення ініціативи вивчати та популяризувати російську мову низкою постанов та директив було запроваджено систему матеріального заохочення учителів, які викладають російську мову, так званий Андроповський указ (1983 р.), яким введено 16%

добавки до зарплатні вчителям російської мови. В 1984 році в УРСР розпочато підвищення виплат учителям російської мови у порівнянні з учителями української мови на 15 %. Великою складовою «зросійщення» УРСР в 80-і роки стане наказ Міністерства культури СРСР про переведення діловодства в усіх закладах Радянського Союзу на російську мову (1984 р.)

У період горбачовської перебудови, коли в Україні проходила політична реформа і було зрозуміло, що важелі впливу на Україну КПРС вже втрачає, а імперія СРСР має рухнути, у Москві приймаються постанови, де російській мові надається статус загальнодержавної та офіційної (1989 р. – постанова ЦК КПРС про «законодавче закріплення російської мови як загальнодержавної», а також 1990 р. – прийняття Верховною Радою СРСР Закону про мови народів СРСР, де російській мові надавався статус офіційної). Слід відмітити, що в силу суспільно – політичних процесів та демократизації українського суспільства в УРСР на 1989 рік вже був прийнятий закон про мову.

Звісно, ідеологія «русского міра» як основа сучасної російсько – української війни, народилася не в останні роки, вона увібрала в себе вказані вище глибинні імперські традиції минувшини, сталінські догми тоталітаризму, розквіт русифікації в 70-80-і роки, які з часу прийняття мовного закону (1989 року), проголошення незалежності України та краху імперії СРСР залишалися живучими, а мовне питання постійно перебувало в епіцентрі політичних суперечок і конфліктів, особливо під час парламентських, президентських і регіональних виборів.

Події «Помаранчевої революції», «Революції Гідності» та події в Криму (лютий 2014 р.) є переконливим фактом постійного контролю та постійного впливу Росії на події в Україні. Путінська влада через залежну олігархічну еліту та «слухняні партії» прагнула задовольнити свої політичні апетити, реалізувати імперську стратегію анексії Криму та українських земель на Сході, порушуючи тим самим територіальну цілісність нашої держави.

Інструментом «русского міра» стала потужна пропаганда через систему російського іномовлення, що є інформаційною зброєю поширення ідеологічної

концепції. Проти України Росія застосовує різні методи інформаційно – психологічної війни. Кремлівське керівництво використовувало різні заходи спецслужб, включаючи шантаж та підкуп, проводило постійну розвідувально – шпигунську та диверсійно – підривну діяльність. В Україні використовувався політичний та дипломатичний тиск, свідомо сплановані «митні» та «газові війни», втручання у виборні процеси тощо.

Важливим напрямом ідеологічного впливу на маси була багаторічна фальшива теза радянської пропаганди про «російсько – українську двомовність», її гармонійність, яка нібито склалась історично і є великим надбанням та важливим фактором консолідації українського суспільства. На справді – це брехня, фальсифікація історичної правди, адже це прихована імперська політика асиміляції українців, знищення української мови, витіснення її, а значить і української культури із усіх сфер суспільного життя.

На думку багатьох українців, відчутною стала інформаційна війна РФ, яку вона активізувала в Україні, саме в 2004 році. Так, у Харкові, як гриби, з'являлись пам'ятники, проходили культурні заходи спільно з росіянами, утверджувався культ Великої вітчизняної війни, проходила демонстрація серіалів російською мовою, передруки російських видань. У південно-східному регіоні зазвучали сепаратистські гасла про створення окремих територій, де російська мова стане домінуючою. У подіях «Помаранчевої революції» був відчутним почерк Москви, однак після 3-х етапів проведеної виборчої кампанії В. Януковичу не вдалося отримати бажану перемогу. Наступний президент України Віктор Ющенко проводив послідовну мовну політику, пропагував українське слово, однак внутрішні протистояння серед президентської команди, подальша боротьба за владу між ним та прем'єр – міністрами В. Януковичем та Ю. Тимошенко не дали можливості реалізувати всі його задуми. Мовне питання стало особливо актуальним в період президентської виборчої кампанії 2010 року. Віктор Янукович ішов на ці вибори, обіцяючи впровадження подвійного російсько - українського громадянства та вирішення питання статусу російської

мови як державної. Цим він розраховував на підтримку Сходу, Півдня та Криму і йому це вдалося.

Прийшовши до влади, він прагне свої обіцянки виконати і мовне питання набрало в цей час особливої актуальності. Скоро Верховна Рада України ухвалила в першому читанні закон «Про засади державної мовної політики» № 5029-VI, широко відомий як «Закон Ківалова-Колесніченка». Цей закон вводив поняття регіональних мов України та встановлював низький відсоток носіїв (10 % від населення певного регіону, а в окремих випадках і менше 10 %), за наявності якого мова могла вважатися регіональною на певній території. Цей закон викликав бурхливі протести громадськості, що увійшов в історію як «Мовний майдан». Всім було зрозуміло, що прийняття цього документу – це шлях до нової русифікації, до повернення російської мови у різні сфери державного та суспільного життя, а потім – до конституційного впровадження російської мови як другої державної. Попри протести й голодування закон був підписаний Віктором Януковичем [10]. 23 лютого 2014 року Верховна Рада скасувала закон «Про засади державної мовної політики», проте рішення не було підписане. І тільки 28 лютого 2018 року, після трьох років розгляду, Конституційний Суд України визнав цей закон неконституційним через порушення процедури його ухвалення. Слід зауважити, що у березні 2014 р. у своїй Кримській доповіді В. Путін черговий раз озвучив тезу про «захист російськомовних співвітчизників в Україні», тим самим оправдуючи дії В. Януковича щодо вирішення мовного питання, а також наступальні дії військових в Криму та на Сході України.

Петро Порошенко, як гарант держави, належну увагу надавав українській мові. За його президентства Верховна Рада прийняла «мовний закон», де ключовим питанням є захист державної мови. «Армія, мова і віра – це не гасло. Це формула сучасної української ідентичності. Армія боронить нашу землю. Мова боронить наше серце. Церква боронить нашу душу», – заявляв Петро Порошенко. За його правління активно проводилась законотворча діяльність, реєструвалися та обговорювалися альтернативні законопроекти. Так, упродовж

одного місяця, в грудні 2016 р. і в січні 2017 р., було зареєстровано три альтернативні мовні законопроекти, які стояли на проукраїнських позиціях. До спільних здобутків громадськості й держави варто віднести ухвалений у 2016 році закон «Про внесення змін до деяких законів України щодо частки музичних творів державною мовою у програмах телерадіоорганізацій», який встановив квоти на радіо і телебаченні, а з 8 листопада 2017 р. - квоти на українськомовні пісні [12].

Важливим для української держави став закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», законопроект якого був зареєстрований у парламенті під № 5670д у 2017 році та прийнятий Верховною Радою України в цілому 25.04.2019р.

За каденції президента Володимира Зеленського 16 січня 2021 р., набула чинності стаття 30 Закону про мову, яка зобов'язує всіх постачальників послуг в Україні комунікувати з клієнтами виключно державною мовою, якщо не надійшло окреме прохання споживача про інше. Це стосується супермаркетів, інтернет магазинів, кав'ярень, банків, АЗС, аптек тощо. Але така інформація може дублюватися будь-якою іншою мовою на прохання клієнта [13].

Не варто забувати, що російсько – українська війна 2014-2022 рр. вписала жахливу сторінку в українську історію – окупацію, де люди живуть страшними законами війни, де «руській мір» розкриває свою справжню сутність. У супереч нормативно-правовому регулюванню та вирішенню мовної проблеми в Україні, які зазначені вище, на окупованих територіях агресор диктує свої правила, ліквідує все українське як вороже, національне. З початку окупації Криму, Донецької та Луганської областей агресор особливу увагу надає створенню необхідної системи освіти, яка б гарантувала виховання «руської людини». На цих територіях українська мова, література та історія України як предмети вивчення вилучаються зі шкільних програм, вчителів змушують переходити на російські «стандарти навчання» (мову, програми, підручники). «Нова влада» на окупованих землях змушує вчителів перекваліфіковуватись на спеціальних курсах, а більшість з них депортує на територію Росії. У практиці

використовуються імперські та радянські підходи русифікації. Яскравим підтвердженням цьому є ситуація в окупованому Криму. Так, 11 квітня 2014 року було проголошено можливість використання в освітньому процесі трьох мов російської, української та кримськотатарської (ст.10.1). Однак уже в червні цього ж року до закладів освіти було надіслано листа так званого міністерства освіти Криму, у якому наголошувалося на праві вибору мови, а водночас декларувалося, «що викладання та вивчення державних мов Республіки Крим не можна здійснювати на шкоду викладанню і вивченню державної мови Російської Федерації» [14].

Слід зауважити, що послідовна русифікація в Криму ще до 2014 року дала «плідні результати». За статистичними даними, на 2014 рік 89,32% школярів здобули освіту російською мовою, 7,41% – українською, 3,11% – кримськотатарською [15]. Уже на 2019 рік тут не лишилося жодної української школи попри рішення Міжнародного суду ООН про обов'язок Росії забезпечити доступність навчання українською мовою у Криму. На окупованих територіях іде активна ліквідація закладів освіти. Тільки на 18.05.2022 р. пошкоджено та зруйновано в Україні загалом майже 1,8 тисячі освітніх закладів. За даними МОН, найбільше закладів освіти постраждало у Донецькій і Харківській областях [16].

У період російсько-української війни гостро постало питання мови у протистояннях релігійних конфесій в Україні. Дослідник Г. Півторак, глибоко досліджуючи цю проблему, переконує, що до цього привела відсутність в Україні єдиної помісної православної церкви, яка б об'єднала всіх православних християн. Саме це часто стає причиною непорозумінь, конфліктів і навіть протистоянь між вірянами, зокрема, й на мовному ґрунті. Нині в Україні є дві православні церкви – ПЦУ та УГКЦ, які є українськими церквами за своїми статутами і практичною діяльністю. У всіх службах вони використовують сучасну українську літературну мову. Мовне протистояння нині існує між ними та так званою УПЦ МП і зумовлене тим, що духовний центр останньої міститься не в Україні, а в Москві [17, с. 133]. Гостро постала проблема мови в

богослужіннях. Православна церква України (ПЦУ) переймається тим, щоб українська мова впроваджувалася у всі сфери не тільки релігійного життя, але й загалом життя українського народу. Офіційною мовою, богослужбовою мовою тут є українська [18]. Предстоятель ПЦУ постійно наголошує на тому, що нині церква має об'єднувати, а не роз'єднувати, має стати інститутом чистоти української мови [19].

Останнім часом в умовах війни вплив «Русского міра» на вирішення мовного питання можна відслідкувати у інших державах світу, а також спроби маніпуляції «мовним питанням» на міжнародному рівні. Так, Конституційний суд Молдови 21 січня 2021 року визнав неконституційним Закон про особливий статус російської мови як мови міжнародного спілкування. Закон, ухвалений парламентом у грудні 2020 року, «надає російській мові привілейований статус щодо інших мов національних меншин в Республіці Молдова», що конституцією країни не передбачено [20]. На початку 2021 р. російська делегація спробувала хитрістю протягнути обговорення мовного питання в Парламентській асамблеї Ради Європи (ПАРЄ), нав'язавши чергову дискусію. Це було обумовлено тим, що постійна делегація Верховної Ради України в ПАРЄ ініціювала проведення дебатів про порушення Росією прав людини в тимчасово окупованому Криму. Своєю чергою, російська делегація ініціювала розгляд питання про «заборону російської мови, а також інших мов національних менших в Україні» [21].

Війна значно вплинула на ставлення до української мови та її захист протягом всього часу російсько–українського протистояння, підштовхнула мільйони українців до переосмислення свого коріння та своєї національної ідентичності. На тлі російської агресії ми почали більше розуміти значення захисту державної мови як фактору безпеки держави. Абсолютна більшість українців нині виступають за єдину державну мову – українську, відгороджується від всього того, що пов'язувало нас з країною – агресором. В Україні та за кордоном спостерігається стійка динаміка зростання кількості тих, хто вважає українську мову рідною. Якщо в 2012 році ця кількість складала 57%, то в 2022 році – 76%. Останні опитування переконують, що 83% українців

визнають та бажають, щоб українська мова була єдиною державною [22]. Сьогодні 85% мешканців Центру та Заходу України підтримують запровадження обов'язкового використання державної української мови у сфері обслуговування. Проти – лише близько 8%, ще 7% не визначилися. Порівняно з лютим 2021 року підтримка такого заходу державної політики зросла – минулоріч 72% мешканців цих же регіонів підтримували нову норму «мовного закону», а противників було близько 20% [23]. Народ та влада в Україні в умовах війни чітко зрозуміли, що «русский мір» – це не є Пушкін чи Достоевський, розвиток образотворчого мистецтва чи архітектурних шедеврів в Росії. Насправді – це осучаснений варіант традиційної російської імперської ідеї створення наддержави у кордонах 1914 року, яка не може реалізуватися без України як центру Європи.

На противагу цьому, нині в Україні широко проходить дерусифікація та деколонізація – позбавлення від імперського, постімперського, радянського символізму в культурі, освіті, архітектурі, засобах масової інформації (медіа), топоніміці тощо. Нині у Києві планують демонтувати 60 пам'ятних знаків, серед яких пам'ятники, меморіальні об'єкти, меморіальні дошки, пов'язані з Російською Федерацією та колоніальною спадщиною.

Українська мова як державна в перспективі стане обов'язковою мовою зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) з 1 січня 2025 року. Про це розповів Уповноважений із захисту державної мови Тарас Кремень у інтерв'ю «Радіо Свобода». На його думку, в Україні повинна з'явитися не тільки мовна культура, але повинні утвердитися гідність, самоповага, гордість за свій народ, за свою мову, за свою культуру [24].

Нині мова об'єднає українське суспільство, допомагає Україні стати сильнішою в боротьбі з поганцями – ворогами. Війна змінила ставлення до путіна та всього імперсько-російського навіть вчорашніх його шанувальників, яких він так обіцяв захистити. Вони від нього відвертаються, бо обіцяне «визволення» принесло в їх сім'ї страх, розруху, смерть та зневіру. Путінізм вплинув на незворотні процеси в Україні – консолідацію нації по захисту

цілісності держави, патріотизм та самопожертву, дав поштовх до збереження та захисту української мови, а також вплинув на мовну стійкість українців. Говорити українською сьогодні – це захищати свою державність, це зміцнювати українську національну ідентичність та гідність, а значить Словом чинити спротив агресору.

Від автора:

9 листопада 2022 року – у День української писемності та мови – українці вперше писали радіодиктант національної єдності у непростих умовах війни: на фронті, в укриттях, біженці – у містах та селах всієї України та за кордоном. Писали про рідний дім українською. Писали зі сльозами на очах, але з твердою вірою в перемогу!

ЛІТЕРАТУРА

1. Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ: зб. наук. праць. Київ, 2019. 688 с.
2. Ажнюк Б.М. Мовна політика: Україна і світ. Монографія. Київ, 2021. 420 с.
3. Дмитрах О. Мова – це нація, – це держава: Монографія. Дрогобич, 2018. 264 с.; Макарець Ю. Статус і стан української мови в незалежній Україні: соціолінгвістичний вимір. Київ, 2019. 209 с.; Гришина Н.М. Державна мовна політика в Україні: зміст та підходи до реалізації. *Ефективність державного управління: зб. наук. пр.* Львів: 2019. Вип. 4. С. 86-97. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2019_4_9 (дата звернення: 5.10.2022); Співак І. В. Мовне законодавство та мовна політика в Україні як вони є. *Право та держ. упр.* 2019. № 2, ч. 2. С. 12-19. URL: http://pdu-journal.kpu.zp.ua/archive/2_2019/tom_2/4.pdf (дата звернення: 02.10.2022); Савойська С. В. Мовна політика у сучасній Україні: деструктивні і конструктивні виміри: Монографія. Київ, 2015. 688 с.
4. Яворська Г. Мова війни як складова конфлікту (шляхи трансформації українського медійного дискурсу). *Стратегії трансформації і превенції прикордонних конфліктів в Україні: зб. аналіт. матеріалів.* Львів, 2015. С. 366–369.; . Шульська Н. Номінативна характеристика позивних імен бійців АТО, уживаних в мові ЗМІ. *Наук. записки Тернопільського нац. пед. ун-ту ім. В. Гнатюка. Серія: мовознавство.* Тернопіль, 2017. Вип. 1(27). С. 342–347; Парахонський Б., Яворська Г. Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл: монографія. Київ, 2019. 560 с.

5. Усна історія російсько-української війни (2014–2015 роки). За ред. В. Мороко. Київ, 2015. Вип. 1. 176 с.; Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки). Ред. кол.: Г. Васильчук та ін. Київ, 2016. Вип. 2. 464 с.; Усна історія російсько-української війни (2014–2016 роки). Ред. кол.: В. Мільчев та ін. Київ, 2017. Вип. 3. 200 с.; Усна історія російсько-української війни (2014–2018 роки). Ред. кол. серії: В. Мороко та ін. Київ, 2018. Вип. 4. 384 с.
6. Мацюк Г. Взаємодія понять мова – війна як об’єкт лінгвістичного аналізу: результати і нові підходи. *Актуальні питання гуманітарних наук : міжвузів. збірник Дрогобицького держ. пед. ун-ту ім. І. Франка. Дрогобич, 2021. Вип. 35. Т. 7. С. 101–106. DOI: <https://doi.org/10.24919/2308-4863/35-7-17>.*
7. Пилипенко В. Тіло, душа і розум нації, або Як відбувався радянський геноцид українців. URL: <https://dyvys.info> > 2022/11/10 (дата звернення: 11.11.2022).
8. Микитюк О. Ідеологічна безпека крізь призму мови. *Збірник тез доповідей міжвузівського науково – практичного семінару 19 лютого 2020 р.* Львів. 2020. С.16–18.
9. Марусик Т. Здобутки і втрати мовної політики в умовах прямої воєнної агресії та гібридної війни. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ. (Збірник наукових праць).* Київ, 2019. С. 175-188. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakondavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).
<http://www.inmo.org.ua> > assets > files
10. Єдина країна. Єдина страна. *Індустріальний телевізійний комітет.* URL: <http://itk.ua/ua/page/yedyna-kraina/> (дата звернення: 22.10.2022).
11. Марусик Т. Здобутки і втрати мовної політики в умовах прямої воєнної агресії та гібридної війни. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ. (Збірник наукових праць).* Київ, 2019. С. 175-188. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakondavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).
12. Марусик Т. Здобутки і втрати мовної політики в умовах прямої воєнної агресії та гібридної війни. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ. (Збірник наукових праць).* Київ, 2019. С. 175-188. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakondavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).
13. Українською, будь ласка: Набула чинності 30 стаття мовного закону. *Українська правда.* 2021. 16 січня. URL: <https://www.pravda.com.ua/news/2021/01/16/7280120/> (дата звернення: 12.11.2022).
14. Охредько О. Потьомкінські села освіти після анексії. Урядовий кур’єр. 29 травня 2020р. URL: <https://ukurier.gov.ua/uk/articles/potomkinski-sela-osviti-pislya-aneksiyi/> (дата звернення: 13.11.2022).
15. Там само.

16. У МОН розповіли, скільки навчальних закладів вже зруйнувала і пошкодила армія РФ. *Радіо Свобода*. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-mon-zruinovani-navchalni-zaklady/31856810.html> (дата звернення: 09.11.2022).
17. Півторак Г. Питання мови в протистояннях релігійних конфесій в Україні. *Мовне законодавство і мовна політика: Україна, Європа, світ. Збірник наукових праць*. Київ, 2019. С. 132-139. URL: <http://www.inmo.org.ua/assets/files/2020/Movne%20zakonodavstvo%20i%20movna%20polityka.pdf> (дата звернення: 12.11.2022).
18. ПЦУ підтримує державну мову. *Слово Просвіти*. 2021. 25 січня. URL: <http://slovoprosvity.org/2021/01/25/ptsu-pidtrymuie-derzhavnu-movu> (дата звернення: 29.10.2022).
19. ПЦУ підтримує державну мову. *Слово Просвіти*. 2021. 25 січня. URL: <http://slovoprosvity.org/2021/01/25/ptsu-pidtrymuie-derzhavnu-movu> (дата звернення: 29.10.2022).
20. Конституційний суд Молдови визнав неконституційним закон про статус російської мови. *Радіо Свобода: укр. інформ. сайт*. 2021. 22 січня. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-moldova-status-rosiyskoyi/31062226.html> (дата звернення: 11.11.2022).
21. Охрименко О. ПАСЕ отримала відмову обговорити по вимогам Росії «языковой вопрос» в Україні. *Факти*. 2021. 22 січня. URL: <https://fakty.ua/366482-pase-otkazalas-obsuzhdad-potrebovaniyu-rossii-yazykovoju-vopros-v-ukraine> (дата звернення: 11.11.2022); Україна ініціює у ПАРЄ дебати про порушення Росією прав людини у Криму. *Крим. світлиця*. 2021. 22 січня (№ 3). URL: http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=22946_ (дата звернення: 9.11.2022).
22. Прищак В. Як війна вплинула на ставлення до української мови. *ГЛАВКОМ*. 2022. 25 березня. URL: <https://glavcom.ua/country/incidents/yak-viyna-vlinula-na-stavlennya-do-ukrajinskoji-movi-doslidzhennya-832891.html> (дата звернення: 9.11.2022).
23. Боротьба в інформаційній та культурній царині: що думають українці про державну мовну політику та пропаганду та тлі агресії Росії. *Детектор медіа*. 2022. 2 червня. URL: <https://detector.media/infospace/article/199769/2022-06-02-borotba-v-informatsiyniy-ta-kulturniy-tsaryni-shcho-dumayut-ukraintsi-pro-derzhavnu-movnu-polityku-ta-propagandu-ta-tli-agresii-rosii/> (дата звернення: 30.10.2022).
24. Українська мова стане обов'язковою мовою ЗНО у 2025 році. *Україна молода*. 2021. 26 січня. URL: <https://umoloda.kyiv.ua/number/0/188/153845/> (дата звернення: 12.11.2022).

ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО МОВИ

На сьогодні єдиним міжнародним документом, імплементованим у законодавство України, який безпосередньо стосується мовної політики, є Європейська хартія регіональних мов або мов меншин. Процедура його імплементациї тривала кілька років. Вона супроводжувалася політичними спекуляціями, протистоянням між політичними таборами, порушенням чинного законодавства.

До того ж, як згодом з'ясувалося, офіційний переклад назви документа виявився некоректним. На думку фахівців, вона мала б бути перекладена як «Європейська хартія регіональних або міноритарних мов». В результаті цей авторитетний міжнародний документ завдав мовній сфері в Україні більше шкоди, ніж користі. Уперше Україна взяла на себе зобов'язання приєднатися до Європейської хартії регіональних або міноритарних мов, вступаючи до Ради Європи у 1995 р. Цей документ було підписано Україною 2 травня 1996 року. Однак процес її ратифікації був значно тривалішим [1].

Перший закон про ратифікацію Хартії, прийнятий парламентом 24 грудня 1999 р., був скасований рішенням Конституційного Суду України. Він навіть не став аналізувати питання про невідповідність положень Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року» Основному Закону України, оскільки дійшов висновку про невідповідність цього Закону Конституції (неконституційність) у зв'язку з порушенням конституційно встановлених правил підписання та офіційного оприлюднення законів України (Ст. 94 Конституції) [2].

Тому зазначені питання про невідповідність цього Закону Основному Закону України навіть не були предметом розгляду Конституційного Суду України. Українське законодавство того часу передбачало наступну процедуру імплементації міжнародно-правових актів у національне законодавство. Закон України «Про міжнародні договори України» встановлював, що ратифікація міжнародних договорів здійснюється Верховною Радою України шляхом ухвалення спеціального закону про ратифікацію, який підписується Головою Верховної Ради України (частина перша Ст. 7).

Всупереч вимогам Конституції України (Ст. 94) закон про міжнародні договори не передбачав на правлення закону про ратифікацію після його підписання Головою Верховної Ради України Президентові України для наступного його підписання і офіційного оприлюднення, як того вимагає Конституція України [4].

Підписання спікером закону про ратифікацію відповідно до вищезгаданого закону на практиці сприймалося як самодостатня і остаточна дія, за якою настає його офіційне оприлюднення і він набуває чинності.

Але це суперечить вимогам Ст. 94 Конституції України, яка регламентує процедуру оприлюднення закону Президентом України. Він підписується Головою Верховної Ради України лише у разі непідписання закону Президентом України після подолання парламентом накладеного на нього вето. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року» згідно із Законом України «Про міжнародні договори України» було підписано Головою Верховної Ради України 24 грудня 1999 р.

І 30 грудня 1999 р. опубліковано в газеті «Голос України». Отже, Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» було підписано і офіційно оприлюднено з порушенням положень Конституції України [5].

Тому Конституційний Суд України виніс рішення розглядати цей Закон як такий, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) у зв'язку з порушенням вимог щодо порядку його підписання. Паралельно Конституційний

Суд удосконалив процедуру оприлюднення законів про ратифікацію міжнародних договорів, усунувши суперечність закону про міжнародні договори Конституції України [6].

Він визнав такими, що не відповідають Конституції України (є неконституційними), положення частина першої Ст. 7 закону про міжнародні договори щодо порядку їх підписання. На даний момент процедура імплементації міжнародних договорів у національне законодавство є наступною.

Надання згоди на обов'язковість міжнародних договорів віднесено до повноважень Верховної Ради України. Тобто вони приймаються у вигляді закону про ратифікацію договору. Крім того, вони не повинні суперечити Конституції України і українському законодавству [7].

Усі суперечності мають бути усунені заздалегідь. Як визначає Ст. 9 Конституції України, укладення міжнародних договорів, які суперечать Основному Закону України, можливе лише після внесення до нього відповідних змін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року» // Відомості Верховної Ради. 2000. №3. С. 24.
2. Рішення КСУ у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року» від 12.07.00 // <http://www.ccu.gov.ua/pls/wccu/P000?lang=0>
3. Закон України «Про міжнародні договори України» // Відомості Верховної Ради. 2004. №50. С. 540.
4. Рамкова конвенція про захист національних меншин // Збірка договорів Ради Європи. Київ : Парламентське видавництво, 2000. С 148.
5. Кравченко В., Приходько О. Хартія не применшує значення державної мови // <http://www.zn.kiev.ua/nn/show/607/54048>
6. Марусик Т. Європейська хартія регіональних мов або поділяй і владарюй // <http://www.novamova.com.ua/tpl/9.html>

7. Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» // Відомості Верховної Ради. 2003. №30. С. 259.

«ШВИДКІ» НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

У сучасному суспільстві надзвичайної ваги набуває віртуальна комунікація, що спричиняє зміну способів і прийомів отримання інформації та роботи з нею. З огляду на це соціалізація особистості передбачає володіння новою інформаційною культурою, бо застосовувані нині мультимедійні технології дуже різноманітні й використовуювані в усіх сферах життя. Вони є елементами реального та віртуального світів і породжені віртуальними комунікаціями [1, с. 12]. До інформаційно-комунікаційних технологій навчання належать інформаційно-комунікаційні технології спілкування в різних формах, зокрема форум, чат, відеоконференція [1, с. 104-105].

Форум – це тривалі постійні телеконференції, під час яких співрозмовники надсилають і читають текстові повідомлення в зручний для них час. Модератор форуму (мережевий викладач) реалізує дискусію чи обговорення, стимулюючи його питаннями, повідомленнями, новою цікавою інформацією.

Чат – спілкування користувачів мережі в режимі реального часу, формат оперативного спілкування людей в Інтернеті. Є кілька різновидів чатів: текстовий, голосовий, аудіо- та відеочат, найбільш поширений текстовий чат.

Відеоконференція – це один із сучасних способів зв'язку, що вможливорює заняття, коли студенти і викладач перебувають на відстані, це конференція реального часу в онлайн-режимі, яку проводять у визначений день і в призначений час.

Інструментами спілкування учасників навчального мережевого середовища є *електронна пошта* – це стандартний сервіс Інтернету, що забезпечує

передавання повідомлень як у формі звичайних текстів, так і в інших формах (програмах, графіці, звуках, відео). У системі освіти електронну пошту використовують для організації спілкування викладача і здобувача. Також дієвими інструментами спілкування є Facebook, Viber, Telegram, Instagram.

Сучасні освітні технології, активно впроваджувані у практику навчального процесу, зокрема й вищої школи, зумовлюють нові підходи до вивчення лінгвістичних дисциплін, а також узалежнюють методи, прийоми і засоби навчання. Згідно зі статтею 51 Закону України «Про освіту» серед професійних компетентностей педагогічного працівника виокремлено практичні вміння застосування сучасних методів і технологій навчання. Новий зміст освіти заснований на формуванні компетентностей, потрібних для успішної самореалізації в суспільстві.

Нині за умови дистанційного навчання чільне місце з-поміж методів і форм належить «швидким» новітнім технологіям, зокрема хмарним технологіям, мобільному навчанню, QR-кодам, STEAM-освіті, SMART-освіті, сторітелінгу, кейс-методу, кроссенсу, фішбоуну, гейміфікації, веб-квестам і квестам, скетчноутінгу та ін. Вони ефективні в умовах дистанційної освіти, а окремі з них і під час викладання лінгвістичних дисциплін, зокрема української мови за професійним спрямуванням, ділової української мови, українського правопису, документної лінгвістики, мовленнєвого етикету, копірайтингу тощо.

Безумовні переваги з-поміж «швидких» мають *хмарні технології*, які передбачають віддалене оброблення та зберігання даних. Ці технології надають користувачам Інтернету доступ до комп'ютерних ресурсів сервера і використання програмного забезпечення як онлайн-сервісу [4].

Для роботи в «хмарах» потрібні такі компоненти: Інтернет; комп'ютер (планшет, мобільний телефон, ноутбук); браузер; компанія, яка надає послуги хмарних технологій; навички роботи з Інтернет та вебзастосунками.

Виокремлюють «хмари» залежно від інфраструктури: приватну, публічну, гібридну, суспільну [5].

Мобільне навчання тісно пов'язане з електронним та дистанційним навчанням, відрізняється використанням мобільних пристроїв. Навчання відбувається за допомоги портативних технологій незалежно від місцезнаходження.

Мобільне навчання – це сучасний напрямок розвитку систем дистанційної освіти із застосуванням мобільних телефонів, смартфонів, електронних книжок та ін. На противагу традиційному, мобільне навчання надає можливість моніторингу навчання в реальному часі та забезпечує високу насиченість контенту, що дає змогу трактувати його не лише як засіб навчання, але і як інструмент спільної роботи, спрямований на підвищення якості навчання [6; 7].

QR-код. Сучасні здобувачі освіти здійснюють більшість повсякденних дій за допомоги смартфона: спілкування в соціальних мережах, перегляд фільмів, розваги, пошук потрібної інформації, слухання музики тощо. Тому залучення технологій із використанням мобільного телефону під час занять додатково заохотить здобувачів освіти до спільної роботи з викладачем. До складових елементів мобільного навчального середовища, з-поміж іншого, належать технології створення та розпізнавання QR-кодів. Найбільш актуальним і затребуваним є використання QR-кодів у формуванні інформаційної складової навчального середовища. Мобільний пристрій легко розпізнає і розшифровує інформацію, закодовану за допомогою QR-коду. Для цього потрібно лише піднести камеру мобільного пристрою до зображення коду, програма розшифрує код, а потім запропонує виконати певну дію, передбачену вмістом коду. QR-коди є мініатюрними носіями даних, які зберігають текстову інформацію, як зазначають фахівці, обсягом у пів сторінки формату А4. Можна закодувати текст, гіперпосилання, візитівку, повідомлення тощо. Ці відомості кодують за допомоги спеціальних програм або сервісів у формі чорно-білих або кольорових квадратів. QR-код містить, зокрема, додаткові відомості, які потрібні для правильного декодування інформації спеціальними програмами мобільних телефонів чи інших пристроїв [8].

Є як переваги, так і недоліки використання QR-коду. З-поміж переваг можна виокремити зберігання великих обсягів цифрових та текстових відомостей; швидкість створення QR-коду за допомоги програмних засобів; висока швидкість розпізнавання; можливість зчитування в будь-якому напрямку; носієм може бути будь-яка поверхня; стійкість до пошкоджень.

Недоліками використання QR-коду є вартість мобільного Інтернету; низький рівень поінформованості про технології QR-кодування; технічні недоліки [8].

Технології створення та розпізнавання QR-кодів, використання їх у навчальному процесі мають достатньо високий потенціал. Чимало навчально-методичної літератури, посібників із підготовки до ЗНО містять QR-коди до кожної теми, що позитивно впливає на навчальну діяльність абітурієнтів і здобувачів та активізує її, водночас даючи змогу викладачам використовувати нові види навчальних завдань.

Кейс-технологія – це загальна назва технологій навчання, що являють собою методи аналізу. Суть технології полягає у використанні конкретних випадків (ситуацій, історій, тексти яких називають «кейсом») для спільного аналізу, обговорення або вироблення рішень з певного розділу навчання дисципліни. Кейси (ситуаційні вправи) мають чітко визначений характер і мету. Здебільшого вони пов'язані з проблемою чи ситуацією, яка була чи є зараз. При цьому проблема чи ситуація або вже мали якесь попереднє рішення, або їх вирішення є необхідним, а тому потребують аналізу. Кейс – це моделювання життєвої ситуації і те рішення, що знайде учасник кейса, може служити як відбиттям рівня компетентності й професіоналізму учасника, так і реальним рішенням проблеми. Як правило, кейси не мають єдиного рішення. Учасник завжди може придумати свій неповторний варіант.

До кейс-технологій належать: метод ситуаційного аналізу (ситуаційні завдання й вправи, аналіз конкретних ситуацій (кейс-стаді)); метод інциденту; метод розбору ділової кореспонденції (баскет-метод); ігрове проєктування; метод ситуаційно-рольових ігор; метод дискусії.

Найпоширенішим нині є метод ситуаційного аналізу (кейс-стаді), що дає змогу глибоко й докладно досліджувати проблему, тобто аналіз конкретних ситуацій – глибоке дослідження реальної чи зімітованої ситуації. Мета методу – спільними зусиллями здобувачів проаналізувати запропоновану ситуацію, знайти оптимальне рішення, оцінити запропоновані алгоритми, вибрати кращий із них в контексті поставленої проблеми. Кейс-технології передбачають як індивідуальну роботу над пакетом завдань, так і колективну, що розвиває вміння сприймати думку інших людей і вміння працювати в команді.

У кейсі проблему представлено приховано, причому, вона здебільшого не має однозначного рішення. У деяких випадках потрібно знайти не лише рішення, але і сформулювати завдання. Правильно складеним вважають кейс, який має такі ознаки: 1) вміло розказана історія; 2) стосується важливої проблеми; 3) описує драматичну ситуацію з прийняттям критичного рішення; 4) містить конкретні порівняння; 5) надає можливість для узагальнення висновків; 6) має головного героя; 7) дає змогу оцінити ефективність уже прийнятих раніше рішень; 8) є оптимальним за обсягом; 9) містить корисну інформацію. Крім того, кейси загострюють інтерес здобувачів до питань, із якими вони стикаються на практиці, визначають значущість їх та необхідність вирішення [9].

Отже, зміст кейса повинен відображати навчальну мету. Кейс може бути коротким чи довгим, може бути конкретним чи узагальненим. Слід утримуватися від надмірно насиченої інформації та інформації, що не має безпосереднього стосунку до теми. Загалом кейс має містити дозовану інформацію, яка давала б змогу здобувачам швидко зрозуміти суть проблеми та надавала б усі потрібні відомості для її вирішення. Кейс-метод нині має активне застосування в Україні, оскільки відповідає потребам часу і має великі можливості. Як свідчить досвід викладачів вишів, доречним є використання кейс-методу й під час вивчення дисциплін гуманітарного циклу та в діловій сфері.

Кейс №1

Тема: Історія документів в Україні.

Мета: систематизувати знання здобувачів про форми документів у різні історичні періоди; формувати у здобувачів уміння збирати й аналізувати потрібну інформацію, висувати гіпотези, робити висновки; удосконалювати навички гуртової роботи; сприяти розвиткові комунікативних і творчих спроможностей здобувачів.

Опис ситуації: здобувачам потрібно підготувати проєкт «Відомі діловоди в історії України».

Питання кейсу:

• як, на вашу думку, організовував свою діяльність князівський писар? Спробуйте відтворити його функції, дії;

• уявіть себе діловодом литовсько-польської доби. Як вам вдалося поширювати зміст князівських (литовських) і королівських (польських) документів – грамот, актів тощо? Спроєктуйте;

• з історії відомо, що писар відіграв важливу роль в укладанні документів у часи гетьманської України, зокрема під час написання листів та універсалів, які відрізнялися стилістично. Саме від практичних умінь і навичок писаря залежав успіх справи, викладеної в документах. Відтворіть ситуацію і зміст документа з відомої картини «Козаки пишуть листа турецькому султанові».

Кейс № 2

Тема: Гендерна політика у професійній діяльності.

Мета: узагальнити й систематизувати знання здобувачів із комунікативного етикету у професійній сфері.

Опис ситуації: Молодий чоловік прийшов на співбесіду з керівником відділу кадрів компанії, що оголосила вакансію. До цього юнак не з'ясував, хто обіймає цю посаду, а на дверях приймальні прочитав лише прізвище та ініціали – Андрійчук О.В. Через відчинені двері відвідувач побачив, що в кабінеті нікого немає, а в приймальні двоє осіб (чоловік та жінка) жваво обговорювали якесь питання. Привітавшись, він упевнено звернувся до чоловіка: «Даруйте, я надсилав резюме й отримав запрошення на співбесіду. Ви приділите мені час чи мені зачекати?». «За мить ми з Вами поговоримо, – почув він жіночий голос із-

за спину. – Будьмо знайомі, Ольга Василівна Андрійчук, а це мій помічник Сергій Іванович».

Питання кейсу: Чи однаковий підхід до статусу жінки в діловому і світському етикеті? Чи є вирішальною статева належність у діловому етикеті?

Чи мають службові особи (незалежно від статі), які обіймають керівну посаду, відчувати рівне ставлення до себе з боку вищого керівництва, колег, ділових партнерів і клієнтів?

Результатом активного слухання є *скетчноутінг*, тобто візуальна нотатка (нотатка-ескіз). Скетчі створюють у реальному часі під час лекції, промови, презентації, наради, акцентуючи увагу на стрижневих тезах. Головне в скетчноутінгу – не малювання, а можливість коротко та швидко зафіксувати важливу, потрібну інформацію, поєднувати її, презентувати візуально. Цей прийом дає змогу продумати все в деталях та подивитися на проєкт зусібич [3]. Поширеними є кілька моделей скетчів [2], зокрема: 1) лінійна – відображає інформацію по діагоналі (від верхнього лівого до нижнього правого кута сторінки); така інформація чітко структурована, має форму розповіді, легко сприймається; променеподібна – має форму велосипедного колеса із втулкою посередині та спицями, що виходять з неї; у центрі може бути тема (ім'я, портрет тощо); інформацію подано нелінійно, а отже, складно, тому такий скетч, буває, важко зрозуміти; 2) вертикальна – подібна до лінійної моделі: інформацію подають потоком – згори донизу; скетч доступний та зрозумілий; 3) траєкторна – інформацію подають вертикально, горизонтально чи по діагоналі будь-якою формою: зигзагом, S-подібно, W-подібно тощо; зручна для зображення в покроковій послідовності; 4) модульна – простір на сторінці – окремі частини (модулі), які містять різну інформацію або погляди різних людей (науковців, дослідників); 5) «хмарочос» – подібна до модульної, проте на відміну від неї, поділяє сторінку на вертикальні панелі, що містять інформацію різних доповідачів, які виступають один за одним, наприклад, під час круглого столу (конференції, симпозіуму та ін.); для кожного спікера – окрема колонка (панель), угорі якої зазначено його ім'я (прізвище) чи зображений портрет; 6) «попкорн»

– інформацію можна розташовувати в довільному порядку, бо акцент зроблено на змісті, а не на формі, але випадкове, несистемне, нелогічне фіксування може ускладнювати сприймання скетчу.

Обравши певну модель, можна законспектувати будь-яку з тем лекційного курсу, приміром, «Основи культури української мови», «Форми колективного обговорення професійних проблем», «Етикет ділового листування» тощо.

Отже, використання «швидких» технологій у навчальному процесі вимагає від викладача відповідної підготовки, а до створення і застосування візуальних матеріалів – усвідомлений підхід, треба також ураховувати особливості психічного розвитку студентів, їхні інтелектуальні спроможності та психологічні особливості.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інноваційні технології в сучасному освітньому просторі: колективна монографія / за заг. редакцією Г.Л. Єфремової. Суми: Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2020. 444 с.
2. <https://studway.com.ua/sketchnouting/>
3. <http://wloveua.com/ua/sketchnouting-fiksiruem-idei-bystro-i-yarko/>
4. http://wiki.kubg.edu.ua/%D0%A5%D0%BC%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96_%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%97
5. <https://valtek.com.ua/ua/system-integration/it-infrastructure/clouds/cloud-technologies>
6. https://lib.iitta.gov.ua/704210/1/TeplitskiySemerikovShokalyuk_thesis.pdf
7. <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/1815/1/%D0%9C%D0%BE%D0%B1%D1%96%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5%20%D0%BD%D0%B0%D0%B2%D1%87%D0%B0%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D1%8F%D0%BA%20%D0%BD%D0%BE%D0%B2%D0%B0%20%D1%82%D0%B5%D1%85%D0%BD%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F%20%D0%B2%D0%B8%D1%89%D0%BE%D1%97%20%D0%BE%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D0%B8.pdf>
8. <https://lib.iitta.gov.ua/707490/1/%D0%95%D1%87%D0%BA%D0%B0%D0%BB%D0%B>
E.pdf
9. <http://uk.wikipedia.org>

Ніна Загребельна

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, м. Київ

Микола Яретик

Національний педагогічний університет

імені М.П. Драгоманова, м. Київ

**ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПІСЕНЬ ТА ДУМ
НА УРОКАХ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ
МОЛОДОГО ПОКОЛІННЯ УКРАЇНЦІВ**

Вивчення козацької тематики залишається актуальним для сучасної освіти в Україні. В умовах нинішньої російсько-української війни героїзм козаків, оборонців рідної землі, який широко оспіваний в історичних піснях та думах, є важливим для виховання молодого покоління українців, майбутньої національної еліти нашої держави.

В умовах протистояння агресивній антиукраїнській пропаганді, особливе значення має збереження та розвиток української історичної освіти та подальше формування в українській учнівській молоді почуттів патріотизму, усвідомлення загальнолюдських цінностей та несприйняття імперської і шовіністичної ідеологій. При цьому українська історична освіта має не відбивати ідеологічні атаки з боку путінського режиму, а послідовно продовжувати формування в учнівства національної історичної пам'яті, усвідомлення єдності України та Українського народу з Європою, прихильності правам людини та демократичним цінностям [2, с. 12].

Запропоновані модельні навчальні програми громадянської та історичної освітньої галузі передбачають: зацікавлення учнів шкільною історією, розвиток критичного мислення та медіаграмотності, формування розуміння тяглості

історичного процесу, органічної взаємодії загальнолюдського, національного та особистісного поступу, формування особистості патріота України з активною громадянською позицією [1, с. 2].

Використання українських історичних пісень та дум доцільне на уроках історії України у 8 класі при вивченні розділу 2 «Становлення українського козацтва (XVI – перша половина XVII ст.)». При вивченні змісту навчального матеріалу про передумови і перетворення козацтва в окремий соціальний стан, затвердження створення урядом Речі Посполитої реєстрового війська в 70-х роках XVI ст. як початок визнання козацтва новим соціальним станом, походи запорозьких козаків на володіння Кримського ханства та Османської імперії, становлення козацького стану як вихідців із різних соціальних груп із різною політичною культурою, цінностями та життєвими стратегіями, роль вихідців із шляхетського середовища як носіїв річпосполитської політичної культури в боротьбі за станові козацькі права [2, с. 81].

Також історичні пісні та думи за оновленими програмами з української літератури доцільно використати в 7-му класі при вивченні розділу «Із пісенних скарбів». При цьому пісенними засобами в здобувачів освіти формуватимуться такі предметні компетентності: учень/учениця розуміє зміст козацьких та історичних пісень; добирає висловлювання відомих людей про українські пісні, коментує їх; вдумливо читає історичні, суспільно-побутові пісні; аналізує їх зміст, образи, настрої, з'ясовуючи роль художніх засобів, специфічні ознаки народної пісні, вивчає напам'ять одну пісню (на вибір). До ключових компетентностей варто віднести: висловлювання судження учнями про роль народної пісні в житті людини; про відповідальність кожного за збереження духовної спадщини для майбутніх поколінь; розуміння важливості відродження народної творчості для сьогодення; зіставлення специфіки розкриття теми в різних видах мистецтва [3, с. 41].

У великому фонді світової епічної культури почесне місце посідають українські думи як глибоко оригінальні музично-поетичні твори високого ідейного звучання. Цей великий пам'ятник народної культури, створений в епоху

найбільшої напруги народу в боротьбі за право на життя, пройшов складну еволюцію – від становлення до поступового переходу в пам'ятку естетичного життя народу. Образність поетичного вислову, краса музичного супроводу, глибина думки викликали захоплення культурних діячів світу. У своєму романтичному захопленні кобзарським мистецтвом та поезією дум Т.Г. Шевченко 1858 р. підносив їх вище Гомерових «Ілліади» й «Одіссеї». «...У Гомера, - писав він, - ничего нет похожего на наши исторические думы-эпопеи, как на пример дума «Иван Коновченко», «Савва Чалый», «Алексей Попович пирятинский» или «Побег трех братьев из Азова», или, или, - да их и не перечтешь» [8, с. 149].

Історичні пісні та думи склалися невдовзі після події. Деякі з них явно створені учасниками або свідками подій. Предметом історичних пісень та дум була тогочасна дійсність, а не далеке минуле. Твори героїчного епосу не зверталися до минулого, а жили сучасним. З плином часу для наступних поколінь змальовані в пісні події та особи ставали історією.

Домінантним чинником феномену української нації, – як зазначає В.Скуратівський, – є духовна повноцінність і самозбереження. Саме ці риси, що переходили з покоління в покоління, допомогли зберегти свій етнокод» [7, с. 6-11].

Під час вивчення теми «Утворення Запорізької Січі» на уроках історії України в 8 класі вчитель може використати «Думу про Байду». Здобувачам освіти пропонується звернути увагу на пісенний образ Байди, в якому народ оспівав нескореність і незламність своїх героїв, які палали любов'ю до рідної землі – України. Образ Байди – Дмитра Вишневецького, козацького гетьмана і оборонця українських земель навічно звеличує дух народу, його жагу до свободи. На пропозицію турецького султана стати його спільником Байда з презирством її відкидає, воліє краще вмерти, ніж стати зрадником.

Ой ти, Байда та славненький,
Будь мені лицар та вірненький,
Візьми в мене царівночку,

Будеш паном на всю Україночку!»

Байда з презирством та гнівом відповідає:

«Твоя, царю віра проклятая

Твоя царівночка поганая!

Картина розправи вже приреченого на смерть Байди зі своїми ворогами і приводить до висновку: доки серце б'ється в грудях, треба шукати і знаходити засоби боротьби з ворогом. У пісні стверджується думка, що ніколи загарбники не зможуть поневолити народ, який відстоює свою волю і незалежність [6, с. 55].

Наскрізним для історичних пісень є мотив відданості рідному краю. Відзначаючи цю провідну рису історичних пісень, Михайло Стельмах у вступному слові до збірки «Народні перлини» писав: «З величезною художньою силою в цих піснях відтворено історичні постаті, образи простих воїнів, які шаблею, списом і серцем боронять рідну землю. Пригадаймо хоча б пісню про Морозенка, в якого ординці живцем вирвали серце. Вже мертвий Морозенко стоїть на Савур-могілі і дивиться на свою Україну. Ця пісня і є своєрідним заповітом мужності й вірності рідній землі» [4, с. 5-7].

У пісні «Ой ти, Морозенку» співається:

Ой Морозе, Морозенку,

Ти преславний козаче!

За тобою вся Україна

Тяжко-важко плаче!

Особливо багато історичних пісень і дум український народ склав про Богдана Хмельницького та його славних сподвижників – Івана Богуна, Максима Кривоноса, Данила Нечая.

Пісня «Чи не той то хміль?» формує шанобливе ставлення до великого сина української землі – Богдана Хмельницького, якого народ з любов'ю називає Хмелем:

Чи не той то хміль

Що коло тина в'ється?

Ой той то Хмельницький,

Що з ляхами б'ється!
Чи не той то хміль,
Що по ниві грає?
Ой той то Хмельницький,
Що ляхів рубав.

Живо і яскраво вимальовуються постаті відчайдушного і завзятого Максима Кривоноса. Він, як полковник Богдана Хмельницького «з правої руки», згадується в думі «Хмельницький та Барабаш»; про нього збереглися дві пісні — «Гей, не дивуйте, добрії люди» та «Ой усе лужком та все бережком». У піснях про Кривоноса висловлено захоплення народу своїм героєм — воїни з повстанських загонів Кривоноса з гордістю заявляють, що їх «Перебийніс водить не много», але від них не сховався жоден пан [5, с.132-130].

Про Данила Нечая, відданого борця за інтереси народу, згадується в ряді пісень. Про популярність однієї з пісень про Нечая може свідчити той факт, що вона вже в XIX ст. була записана понад 50 разів. У піснях Нечай описується таким чином: він має таку силу, що ніщо не встоїть на його шляху, ніколи не відступає перед ворогами і не кидає поля бою, яка б небезпека йому не загрожувала.

Іван Богун – відважний і винахідливий військовий керівник середини XVII ст. – згадується в думі «Хмельницький та Барабаш»; про нього збереглася пісня і дума («Іван Богун»). У думі показано, як хоробро б'ється Богун з військами султанської Туреччини і шляхетської Польщі, що оточили козаків у Вінниці [5, с. 140]:

Силу він ляхів-турків стріляв
І шабельками рубав.
На аркан забирав,
В річку Буг їх утопляв.

Улюбленим героєм українського народу є Іван Сірко – одна з найколеритніших постатей української історії. Своєю ініціативою, енергією і воєнною вдачею Сірко здобув на Запоріжжі небувалу славу. Вісім разів

Запорозька Січ обирала його кошовим отаманом. Пораховано, що він виходив переможцем більше, ніж із п'ятдесяти боїв. Історична пісня «Отаман Сірко» свідчить про те, що запорожці одностайно обрали Сірка своїм кошовим, бо були певні, що він «знав козацьку шану», тому не схибить, не загордиться. Образ козацького ватажка порівнювали з образом орла. Певне, вони були схожі своєю силою, безстрашністю, мужністю:

Тож не густий туман поле покриває,
То Сірко із Січі з військом виступає.
Гей, ми ж думали – орли злітаються,
А ж то військо Сірка виряджається.
Гей, ми ж думали – то місяць зійшов,
А ж то батько Сірко та з військом пішов.
Гей, ми ж думали, то сокіл літає,
А ж то військо, та славне запорізьке
Та на вороних конях у степу виграває.

Багато часу минуло відтоді, як скінчив свій земний шлях Іван Сірко, проте в пам'яті людській донині живе його образ. Слава про кошового отамана Сірка передається з покоління в покоління через народні перекази, легенди, пісні, з яких він постає і перед нами як людина сильна духом, відважна, віддана своєму народові, вірі християнській. Саме сьогодні, коли наш народ відстоює свою незалежність, Україні потрібні приклади таких мужніх воїнів, як був наш пращур – кошовий отаман Іван Сірко!

Під час ознайомлення здобувачів освіти з даним матеріалом, на нашу думку, доцільно порівняти події того часу з реаліями сьогодення, оскільки за станом на сьогодні наші військові, які захищають Україну в умовах нинішньої російської-української війни, є прикладом відваги та героїзму для майбутніх поколінь.

Отже, використання пісенної спадщини українців є важливим не лише для здобувачів освіти, а й для пересічних громадян, у цілому – для українського суспільства. І зараз, коли Україна переживає нелегкі часи свого становлення і вкотре бореться за незалежність, образи козацьких ватажків, яскраво оспівані в

народних піснях, постають як взірці, як мірила любові до своєї землі, українського народу, його звичаїв [9, с. 100]. Слухаючи пісні про них, молодь вкотре стверджує свій поступ на шляху боротьби за кращу долю свого народу, черпає мудрість із них, набирається досвіду на сторінках їхнього героїчного життя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бурлака О.В., Власова Н.С., Желіба О.В., Майорський В.В., Піскарьова І.О., Щупак І.Я. Модельна навчальна програма «Вступ до історії України та громадянської освіти. 5 клас» для закладів загальної середньої освіти. Київ : 2021. 15 с.
2. Всесвітня історія. Історія України. (Інтегрований курс). 6 клас. Всесвітня історія. 7-9 класи. Історія України. 7-9 класи. Всесвітня історія. 10-11 клас. Історія України. 10-11 класи. Навчальні програми для закладів загальної середньої освіти. Київ : HREC PRESS, 2022. 248 с.
3. Мовчан Р.В., Таранік-Ткачук К.В., Бондар М.П., Івасюк О.М., Кочерга С.А., Кавун Л.І., Неживий О.І., Михайлова Н.В. Українська література. 5-9 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Київ, 2011 82 с.
4. Народні перлини. Українські народні пісні. Упорядник Михайло Стельмах. Київ : Дніпро, 1971. 392 с.
5. Павлій П.Д., Родіна М.С., Стельмах М.П. Українські народні думи та історичні пісні // Видавництво Академії наук Української РСР. Київ, 1955. 700 с.
6. Поліщук Ф.М. Вивчення усної народної творчості. Київ, 1978. 160 с.
7. Скуратівський В. Наш національний феномен. // Берегиня, 1992. №1. С. 6-11.
8. Стрюк Л.Б., Стрюк М.І., Яловий Ф.З. Пісенна етнологія України / Посібник для студентів педагогічних інститутів 2102. Українська мова та література. Київ, 1994.
9. Яретик М.М., Загребельна Н.І. Українська пісня – духовне надбання народу // International scientific and practical conference «Cultural studies and art criticism: things in common and development prospects»: conference proceedings, November 27-28, 2020. Venice : Izdevnieciba «Baltija Publishing», 2020. 264 pages.

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП У СВІТОВІЙ РИТОРИЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Нині будь-якій діловій людині час від часу випадає роль оратора під час самопрезентації, корпоративних заходів, нарадах, перемовинах, у доповідях під час конференцій, у навчальних аудиторіях тощо. Саме тому кожному варто засвоїти правила підготовки та проголошення публічного виступу.

Публічний монолог – історично найвагоміша проблема риторики. Донині цю науку взагалі вважали синонімом ораторства та вбачали саме у публічній промові її головний предмет. Саме такий стереотип розуміння риторики пов'язаний з епохами античності та середньовіччя. Вчення про монолог було детально розроблено риторами давніх Афін. Здебільшого греки називали батьком риторики в Афінах сицилійця Горгія, який обґрунтував прийоми ораторства, розробив засоби психологічного впливу на аудиторію слухачів. Великий мислитель Аристотель також у своїх працях розробив вчення про ідеального оратора, про переконливу промову, стилі мовлення і прийоми впливу на публіку.

Найвидатнішим оратором і ритором римської імперії був відомий політичний діяч, філософ, письменник Марк Туллій Цицерон, який створив власний ораторський стиль, що навіки став взірцем красномовства. Він зазначав, що будь-який монолог повинен мати бути умотивованим та композиційно цілісним, мати людський вигляд: «голову» – розумний початок, «корпус» – основну частину, «ноги» як логічний висновок. У давнину, коли майже не було промов-експромтів, названі елементи обмірковувалися ретельно до кожного слова, задалегідь готувалася аргументація та контраргументація, текст вивчався

напам'ять протягом репетицій перед виступом. Оратори тренували голос та красномовні жести.

У праці „Про оратора” Цицерон на класичній грецькій риториці, на риторичному досвіді Перикла, Сократа, Платона, Демосфена, Аристотеля створює риторичний ідеал оратора. До особи оратора Цицерон висував багато вимог: бути уважним, мати досконалу пам'ять, гартувати волю. Він має володіти дотепністю діалектика, думками філософа, словами мало не поета, пам'яттю законодавця, голосом трагіка, грою такою як у кращих поетів. Пророчими на дві тисячі років стали слова Цицерона про римське красномовство, сказані ним у цьому творі: „Ні ті, хто зайнятий облаштуванням держави, ні ті, хто скорені і сковані царським владарюванням, нездатні спалахнути пристрасною до слова. Красномовство – завжди супутник миру, товариш спокою і ніби вигодованець впорядкованої держави”. Наступні два тисячоліття підтвердили істинність цих слів; справжнє, благородне красномовство не розвивається в неволі, за тоталітарних режимів, воно і дитя демократії, і мати та батько їй.

Розвиток мистецтва красномовства, публічного виступу відбувався і в Україні. Риторика була найпопулярнішим навчальним предметом у Києво-Могилянській академії – освітнього центру в епоху українського Відродження – бароко. Саме там розпочали свій шлях такі видатні ритори-гуманісти, як Григорій Сковорода, Феофан Прокопович – видатний слов'янський оратор, учений, письменник, політичний і громадський діяч. Протягом 1708-1709 рр. у Києво-Могилянській академії читав лекційний курс риторики, яку вважав „царицею душ”, „княгинею мистецтв”.

У своєму риторичному курсі Прокопович виступав проти стилістичних надмірностей бароко, проти легковажного красномовства. Вчений писав про чесноти оратора, який повинен уміло розпочинати виклад, бути поважним у повчанні, дотепним у розважанні, сильним і багатослівним у зворушенні, і він обирає свій стиль не за власним розсудом, а згідно з вимогами справи і часу. Крім того, Феофан Прокопович вважав, що тематична спрямованість промови повинна стати центром ораторського задуму. Коли доповідач обмірковує

тематичну специфіку, розуміє, заради чого він виступає, йому легше сформулювати головну тезу, ідеї, підібрати доречні слова, приклади з життя. Для успішного впливу на слухачів він рекомендував добре знати людину, стан оратора, стан слухачів. Вважав, що оратор зобов'язаний володіти собою, коли треба - вміти опановувати власні пристрасті, а коли треба – палко виявляти їх щодо теми виступу. Тільки таким чином він подолає байдужість аудиторії, поведе за собою.

У риторичі монологу кожний оратор свідомо чи підсвідомо витримує певний стиль публічного виступу. Відомо, що про стилі промови багато писали Аристотель, Цицерон, Ф. Прокопович, Г. Сковорода. Видатні риторичи вважали: якщо під час підготовки промови на етапі добору слів, художніх засобів та прикладів свідомо продумати стилістичне забарвлення, це сприяє формуванню цілісного ораторського типу, який забезпечить гармонію змісту та форми виступу.

Нині, коли безліч промов виголошують майже спонтанно, однаково є потреба готуватися до монологу хоч би за два тижні перед виступом. Матеріал повинен «відстоятися», тоді накопичується потрібне інформаційне багатство. Недарма залишається популярним такий афоризм: « Найкращий експромт – експромт підготовлений!».

Отже, і антична, і середньовічна вітчизняна риторична традиція сформувала майже всі головні вимоги до публічної промови. Давнім риторам було очевидно: усе своє життя людина повинна поліпшувати власне мислємовлення у спілкуванні з іншими, зі світом, бо слово є великою творчою силою, якщо воно наповнене енергіями душевного і духовного, інтелектом і бажанням істини та добра.

ЛІТЕРАТУРА

1. Препотенська М. Риторика. 10 ключових тем. Навчальний посібник. Київ; Фірма «ІНКОС», 2009. 254 с.
2. Сагач Г. Риторика. К.: Ін Юре, 2001. 308 с.

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ І КОНОТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ

Вивчення прагматики фразем становить важливу галузь мовних знань, тому що володіння мовою вимагає не тільки вміння створювати речення, але й уміння правильно вживати їх для досягнення необхідного емоційно-експресивного результату.

Мовленнєва діяльність – один із центральних елементів життєдіяльності людини, а кожна діяльність пов'язана з конкретною метою. Мовленнєва діяльність – не виняток: в її основі лежать певні мотиви, і вона незмінно спрямована на досягнення певних цілей. Г. Почепцов відзначав, що вивчення мови в дії, тобто не як деякого утворення, позбавленого будь-якої функції, а як одного з найважливіших знарядь, що людина використовує у своїй діяльності, є основною ознакою прагматики [7, с. 3.].

Прагматика – це: вплив засобів на інформаційну та світоглядну системи адресата; вивчення інструкції, яку адресант дає адресатові; функція дискурсу в екстралінгвістичному контексті; визначення типів мовленнєвих актів та характеристика ознак мовленнєвого контексту. Проте питання про предметні межі прагматики та навіть про її існування все ще залишається нез'ясованими [4, с. 8].

Термін «прагматика» (від грец. *πραγματολογία* – „справа”, „дія”) був уведений одним із засновників семіотики – загальної теорії знаків – Ч. Моррисом. Він розділив семіотику на *семантику* (вчення про відношення знаків до об'єктів дійсності), *синтактику* (вчення про відношення між знаками) і *прагматику* – вчення про відношення знаків до їхніх інтерпретаторів, тобто до тих, хто користується знаковими системами. Прагматика, таким чином, вивчає

поведінку мовних знаків у реальних процесах вербальної комунікації [6, с. 39].

Якщо розглядати лише ряди бінарних відношень, то, на думку мовознавця, одним з предметів дослідження може стати відношення знаків до інтерпретаторів. Ці відношення Ч. Моррис пропонує назвати *прагматичним виміром* семіозису, а вивчення цього виміру – *прагматикою* [6, с. 42].

Термін **прагматика** має тривалу історію становлення й неодноразово піддавався переосмисленню. У сучасній лінгвістиці склалися кілька основних підходів до розуміння прагматики. Це:

- розділ мовознавства, що вивчає інформаційну структуру [15, с. 263];
- наукова дисципліна, що досліджує мову як форму соціальної дії, як інтеракцію між комунікантами в конкретних ситуаціях спілкування [18, с. 140];
- галузь досліджень, що вивчає використання та функціонування мовних знаків у мовленні [1, с. 389];
- відношення між мовою та контекстом її використання, а також вивчення цього відношення [16, с. 236];
- в одному розумінні – лінгвістична дисципліна, яка вивчає використання та функціонування мовних знаків у мовленнєвій комунікації, в іншому – вимір формування мовних висловлень, що визначається функціональними особливостями партнерів у мовленнєвому акті, наприклад, комунікативними інтенціями мовця та характером мовних засобів, які він використовує, самою ситуацією спілкування [13, с. 250];
- наука про особливий функціональний стиль мови, яким виступає «прагматичний» стиль навчальних матеріалів [2, с. 46-48].

У концепції введених на основі семіотичного принципу мовних функцій Ю. Степанова до прагматики належить мовна функція *локації* (співвіднесення мовцем знаків, які він використовує, зі своїм «я»), в той час як функція *номінації* відноситься до семантики, а *предикації* (відношення знака до знака) – до синтактики [9, с. 281].

Термін «прагматика», на думку Ю. Степанова, замінюється терміном «дектика», що викликано бажанням відобразити не відношення мовця до мовної

системи, а відношення мови до мовця, що полягає у присвоєнні собі мови в момент і на момент мовлення [10, с. 223-224].

Отже, це дає змогу зробити висновок про когнітивну основу прагматики мовних одиниць, яка відображає спосіб бачення мовцем (персонажем художнього твору) об'єктів, явищ, відношень об'єктивного світу.

Як вважає В. Богданов, загалом прагматику тексту можна розглядати як контекст для семантики. Семантика тексту – це відображення певного світу, справжнього або можливого. Прагматика задає персональні, темпорально-локальні, скриптивно-ілокутивні, регулятивні та інші межі для семантики, причому ці межі насамперед характерні взаємодією між творцем тексту і адресатом. Семантика і прагматика – це дві невід'ємні ознаки тексту. Семантика без прагматики позбавлена визначеності, як позбавлене визначеності позаконтекстне слово. Прагматика без семантики безпредметна. Семантика відповідає на питання «Що?», прагматика – на питання «Як?» [3, с. 57].

У словнику іншомовних слів за словом **прагматика** закріплено два значення: 1) розділ семіотики, у якому вивчаються відношення суб'єктів, що сприймають і використовують певну знакову систему, до самої знакової системи. Ідеї прагматики використовують для розробки методів програмування, машинного перекладу, інформаційно-пошукових систем тощо; 2) у широкому розумінні – будь-яке вчення про діяльність, практику [8, с. 756].

У словнику «Linguistische Grimdbegriffe» **прагматика** визначається як «наукова дисципліна, що досліджує мову як форму соціальної дії, як інтеракцію між комунікантами в конкретних ситуаціях спілкування» [18, с. 140].

Г. Брюннер і Г. Граефен зауважують, що **прагматика** – це наукова дисципліна, яка вивчає конкретне вживання мови, а також умови цього вживання [14, с. 10].

Прагматика – дисципліна, яка вивчає цілеспрямоване використання мови, в основі якого лежить діяльнісний принцип. На перший план вона висуває не абстрактну систему, а живу людину, яка здійснює комунікацію за певних умов і обставин. Такий поворот до діяльнісного принципу надав нового значення

головній проблемі мовознавства – семантиці. На межі семантики та прагматики (дисципліни мовознавчої й «мовленнєвої») стрімко стала розвиватися семантика мовлення, або прагмасемантика [11, с. 52]. Прагмасемантика досліджує мовця, комплекс цілей та намірів суб'єкта мовленнєвої діяльності, взаємозв'язок значення експліцитного й імпліцитного. Загалом, ідеться про діяльнісно-прагматичний підхід до аналізу цілеспрямованого вживання звуків, словоформ, лексем, словосполучень, речень, здійснення мовленнєвих актів та їхніх комплексів, текстів різного типу.

Прагматика як теоретична галузь спирається на дослідження багатьох дисциплін: лінгвістики, когнітивістики, семіотики, поетики, риторики, філософії, логіки, теорії штучного інтелекту, математики, антропології, етнографії, нейробіології, психології, соціології, інформатики, теорії комунікації й багатьох інших.

Взаємозв'язки між прагматикою та лінгвістикою можуть тлумачитися як: 1) співвідношення прагматики з лінгвістикою на кшталт психолінгвістики, соціолінгвістики, когнітивної лінгвістики, з тим самим об'єктом для всіх наук про мову, але вивчати свій предмет дослідження – використання мови у спілкуванні, обміні інформацією; 2) прагматика – складник лінгвістики, в середині якої протиставлена іншим мовним дисциплінам у зв'язку з особливими властивостями свого матеріалу; 3) прагматика – складник семантики – утворює окремий аспект вивчення смислового феномену [11, с. 52].

Зазначені дефініції дозволяють зробити узагальнення: **прагматика** (лінгвопрагматика) – це наукова дисципліна, що вивчає вживання мови в реальних процесах комунікації. Вивчення прагматики фразеологізмів становить важливу галузь мовних знань, тому що володіння мовою вимагає не тільки вміння створювати речення з використанням фразеологізмів (мовна компетенція), але й уміння правильно вживати їх в актах мовлення для досягнення необхідного комунікативно-функціонального результату (комунікативна компетенція).

Отже, вивчити **прагматичний аспект фразеологізмів** – значить дослідити

фразеологізми в процесі мовної комунікації. Важлива роль об'єктивних факторів у вивченні мови була відома давно. Однак першим ці фактори поставив у центр своєї теорії Л. Вітгенштайн, який дійшов до думки про потребу зважати не тільки на внутрішній контекст мови, але й на екстралінгвальну ситуацію, сформовану діяльністю людини, компонентом якої є мова [5, с. 103]. Загальновідомий факт, що саме прагматика займається вивченням значення у складі контексту. Цей принцип є основоположним для лінгвістичної комунікації, що зближує прагматику та функціональні аспекти лінгвістики в цілому, і, зокрема, граматики. З огляду на сказане, а також на те, що прагматика є однією із найперспективніших галузей сучасного мовознавства, останнім часом поширюються роботи як *із фразеології* (В. Ужченко, О. Селіванова, В. Яковлева, М. Скаб, І. Мілева, І. Сніцар, М. Літвінова, О. Плетньова та ін.), так і з *лінгвопрагматики* (Є. Петрова, О. Волкова, О. Цехмейструк, Т. Космеда, М. Вишневецька, Н. Захарова, А. Паславська, Н. Смоляр, Т. Онопрієнко та ін.). Багато лінгвістів вважають, що прагматика займає місце над лінгвістикою. Мова існує як система, а прагматика вивчає те, як цю систему використовують. Семантичні значення при цьому розглядаються з погляду певної мовної ситуації й обов'язково беруть до уваги учасників процесу комунікації. Так, Дж. Ліч визначає прагматику як вивчення значення у зв'язку з ситуацією мови [17, с. 9].

Останнім часом гостро ставиться й питання конотації фразеологічних одиниць як важливого аспекту їхньої семантичної структури. Під **конотацією** звичайно розуміють додаткові семантичні й прагматичні особливості фразеологічного значення, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект і зумовлюються як змістом, так і внутрішньою формою фразеологізму. На рівні власне семантичного аспекту розшифровує поняття конотації О. Тараненко, який вважає, що це різноманітні асоціації, пов'язані у сприйнятті мовців з тим або тим позначуваним предметом, які можуть об'єктивуватися у фразеологічних одиницях (конотація швидкості, чогось ворожого, шкідливого тощо). **Прагматичний аспект** конотації виявляється в різних мовних формах емоційного ставлення мовця до позначуваного об'єкта, до предмета мовлення та

його емоційної оцінки (несхвально, пестливо та ін.) [12, с. 27]. Розрізняють конотацію в широкому й вузькому розумінні, лінгвістичну й екстралінгвістичну, інгерентну й адгерентну. Оскільки конотація, виражаючи національну специфіку мови, створює асоціативно-образне, символічне, культурно-історичне тло фразеологізму, ефективним засобом її виявлення є психолінгвістичний експеримент, а її занурення в матеріальне й духовне життя народу спричинює так звану культурно-національну конотацію фразеологізмів. Тут під конотацією розуміють єдність суб'єктивних та об'єктивних, комплексних, гетерогенних, переважно імпліцитних елементів у семантичній структурі ФО, які постають на основі образного уявлення про дійсність і які відображають менталітет народу.

Отже, сучасна мовознавча наука гостро ставить питання конотації фразеологічних одиниць як важливого аспекту їх семантичної структури, виділяючи додаткові семантичні й прагматичні особливості фразеологічного значення, які нашаровуються на їхній предметно-поняттєвий аспект. Конотація, виражаючи національну специфіку мови, створює асоціативно-образне, символічне, культурно-історичне тло фразеологізму, а її занурення в матеріальне й духовне життя народу спричинює так звану культурно-національну конотацію фразеологізмів. Тут під конотацією розуміють єдність суб'єктивних та об'єктивних, комплексних, гетерогенних, переважно імпліцитних елементів у семантичній структурі ФО, які постають на основі образного уявлення про дійсність, відображають менталітет народу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Арутюнова Н.Д. Прагматика. *Языкознание. Большой энциклопедический словарь* / гл. ред. В.Н. Ярцева. 2-е изд. Москва : Большая Российская энциклопедия, 2000. 688 с.
2. Ахманова О.С. Магидова И.М. Прагматическая лингвистика, прагмалингвистика и лингвистическая прагматика. *Вопросы языкознания*. 1978. № 3. С. 43-48.
3. Богданов В.В. Текст и текстовое общение. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский государственный университет, 1993. 68 с.
4. Боровицька О.М. Соціальна прагматика: відхилення у дискурсі (філософсько-

методологічний аналіз): автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.09. Київ, 1998. 17 с.

5. Вітгенштайн Л. Філософські дослідження. *Tractatus logicophilosophicus*. Філософські дослідження. Київ : Основи, 1995. С. 87-309.
6. Моррис Ч.У. Основания теории знаков. *Семиотика*. Москва : Радуга, 1983. С. 37-89.
7. Почепцов Г.Г. История русской семиотики до и после 1917 года. Москва : Лабиринт", 1998. 336 с.
8. Словник іншомовних слів: 23000 слів та термінологічних словосполучень / Л.О. Пустовіт та ін. Київ : Довіра, 2000. 1018 с.
9. Степанов Ю.С. Методы и принципы современной лингвистики. 4-е изд., стер. М. : Едиториал УРСС, 2003. 311 с.
10. Степанов Ю.С. В трехмерном пространстве языка. Семиотические проблемы лингвистики, философии, искусства: монография. Москва : Наука, 1985. 335 с.
11. Сусов И.П. Лингвистическая прагматика. Винница : Новая книга, 2009. 271 с.
12. Тараненко О.О. Антифразис. *Українська мова* : Енциклопедія. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 2000. 752 с.
13. Штерн І.Б. Вибрані топіки та лексикон сучасної лінгвістики. Енциклопедичний словник для фахівців з теоретичних гуманітарних дисциплін та гуманітарної інформатики. Київ : АртЕк, 1998. 336 с.
14. Brünner G., Graefen G. Texte und Diskurse. Opladen: Westdeutscher Verlag, 1994. 440 s.
15. Finegan E. Language: Its Structure and Use. 3-rd edition. Fort Worth: Harcourt Brace College Publishers. 2014. 611 p.
16. Hudson G. Essential Introductory Linguistics. Oxford: Blackwell Publishers, 2000. 533 p.
17. Leech G.N. Principles of Pragmatics. London: Longman. 1983. 250 p.
18. Wörterbuch: Linguistische Grundbegriffe. Würzburg : Verlag Ferdinand Hirt, 1987. 224 s.

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Процес обміну інформацією є комунікація. Перша потреба в комунікації на рівні організації пов'язана з наданням необхідної інформації з відповідного питання, щоб дозволити кожному виконувати свою роботу ефективно і сприяти досягненню мети.

Освіта, що є частиною і віддзеркаленням культури, не може відбутися без опори на культуру особи педагога. Такого рівня викладач досягає в результаті професійної підготовки і самоосвіти з врахуванням специфіки педагогічної діяльності, професійної комунікації. А специфіка ця полягає в тому, що результат її завжди є наслідок спільної діяльності педагога і вихованця, студента. Найважливішим чинником цієї діяльності є мовне спілкування, керувати яким повинен викладач. Останніми роками в сучасній освіті широко і серйозно заговорили не лише про культуру педагогічного спілкування, але і педагогічну риторику, яка передбачає наступне: загальну культуру мови; володіння термінологією галузі знань, що викладається; організувати професійний діалог і управляти ним.

Неможливо переоцінити важливість комунікації в діяльності організації педагогічного процесу. Якщо люди не зможуть обмінюватись інформацією, то зрозуміло, що вони і не зможуть працювати разом, формувати цілі й досягати їх. Комунікації – це складний процес, що складається із взаємозалежних кроків. Кожен із цих кроків дуже потрібний і важливий для того, щоб зробити наші думки зрозумілими іншій особі. Кожен крок – це пункт, в якому, якщо ми будемо недбалими і не будемо думати про те, що робимо, – зміст може бути загублений.

Мова – найсуттєвіша і визначальна частина людської особистості, чинник її поведінки, мислення, усвідомлення рівня існування у світі та виокремлення у світі цивілізованих народів. Саме мова постає вирішальним та основним чинником ідентифікації себе до її подібних. Мова за своєю сутністю це об'єднана духовна енергія народу, вона є відбиттям духу людського і засобом для творчого перетворення матеріального світу у світ духовний (за В.фон Гумбольдтом).

Визначення функцій мови (інформаційна, комунікативна, мисленнєва, естетична, репрезентативна, виховна, координаційна тощо) не дозволяє говорити про мову як про щось супровідне в життєвій енергії народу, оскільки її значущість постає вершинною в естафеті духовної спадщини, об'єднанні людей у культурному та цивілізаційному плані, індивід живе у мові і реалізує себе через мову. Все це уможливорює діаметрально два підходи до з'ясування значущості мови у суспільному перебігові та житті окремого її носія. Прихильники першого підходу зводять рольову функцію мови лише до засобу спілкування, наголошуючи при цьому на її статусі як найважливішого засобу спілкування. Тому в цьому разі мова розглядається у протиставленні чи у зіставленні з іншими засобами спілкування, здебільшого несловесного типу. Послідовники другого погляду на значення мови у розвитку людського суспільства, самої цивілізації наголошують на тому, що мова завжди втілює у собі своєрідність народу (за В.фон Гумбольдтом). Останній погляд дозволяє кваліфікувати значущість мови у житті людської спільноти як одного з найвизначніших компонентів нації, поступу її духу, витворювача енергетики і можливостей потенційних / реальних самореалізації та самоідентифікації індивіда через мову і загалом народу як нації через мову.

Мова у своєму загальному вияві статично, відносно стабільна, довговічна, довготривала, належить суспільству, охоплює досвід нації, відображає її картину світу, сама мова у своїй цілісності може бути окреслена як певний простір, в якому виявляється дух народу, його багатство. Мова у своїх виявах не залежить від конкретних обставин, а мовлення конкретне, активне, динамічне, є виявом

творчої ініціативності індивіда. На мовлення суттєво впливає спілкування, ті обставини, в яких реалізує себе адресат й адресант. Мовлення має свої основні варіанти фіксації – усно-звуковий або писемний, у кожному разі суттєву роль відіграє час його реалізації, просторові компоненти, актуалізація певних величин. Усе це робить мовлення індивідуальним.

Уміння будувати монологічне наукове мовлення, безумовно, пов'язано з опануванням мовної системи побудови наукового тексту. Основним шляхом формування цих умінь слід назвати спостереження і аналіз зразків наукової мови, які можуть служити основою побудови і вдосконалення самостійних висловів в науковому стилі. При розгляді питань професійної педагогічної майстерності обговорюють, як правило, не індивідуальну культуру особи, а професійну комунікативну культуру. Її можна розглядати через сукупність культуротворчих компонентів.

Перший з них – емоційна культура, культура відчуттів, яка є адекватним реагуванням на дію навколишнього світу, дійсності. Другий компонент – культура мислення, пов'язана із законами побудови мови, з вживанням засобів і форм вираження, з відбором інформації для висловів. Третій компонент – культура мови, що є об'єктом вивчення мовознавства в школі, у вузі.

Останнім часом все частіше говорять про культуру мовного спілкування, що передбачає володіння не лише вербальними, але і невербальними засобами обміну інформацією. Але професійна культура мовного спілкування педагога неповноцінна без особливого професійного комунікативного уміння – уміння слухати. На думку Н.М. Щетініна, «...професійна хвороба багатьох – невміння, навіть нездатність слухати іншого. Це абсолютизація себе – одна з причин відокремлення з студентами». А відокремлення – це вже відсутність бажаного результату, тому уміння слухати є найважливішим завданням, розуміти і вирішувати яке повинен кожен викладач.

Окрім цього, необхідно враховувати, що людина пам'ятає і сприймає іншу людину частіше по тому, як він на нього впливав.

Педагог здатний вислухати студента(учня) і не залишитися байдужим до його проблем, роблячи свої заняття засобом їх вирішення. Викладач повинен уміти виходити з нестандартних ситуацій спілкування, знати, які слова чекають від нього, щоб вступити в творчу взаємодію на основі зацікавленості, що виявилася. Проте підібрати ці слова викладачеві на сьогоднішній день буває все складніше, оскільки нові покоління говорять на мові, породженій складними часом, соціальними перетвореннями. Ця мова відрізняється від мови недавнього часу в усіх відношеннях, і сучасний педагог не може не враховувати цього в процесі вчення і спілкування. Пояснюючи навчальний матеріал, читаючи і обговорюючи публіцистичні тексти, він повинен пам'ятати, що багато слів зараз мають нові, часто жаргонні значення, які ближчі і зрозуміліші молоді і викликають інші асоціації і відчуття. Все частіше викладача ставлять у безвихідне становище, викликають подив питання про значення слів, здавалося б, простих і зрозумілих ще зовсім недавно. Тому мова педагога, розумна і правильна, далеко не завжди засвоюється і осідає в розумах і серцях учнів, не завжди до них доходить. Виникає тривожне явище: мовний бар'єр. Але бар'єри завжди роз'єднують. Що ж робити викладачу в цих умовах? По-перше, розуміти, що цей бар'єр складається з декількох мовних шарів: іншомовної, жаргонної лексики; по-друге, виробити тактику у відношенні до цих слів і виразів, в роботі з ними. Образливі зауваження при цьому виключені, проте слід дати зрозуміти студентам, що вживання цих слів або є недоречним, або принижує самого мовця, руйнує стосунки. Сам викладач має бути еталоном поведінки, і перш за все – мовної.

Пам'ять зберігає педагога, вузівського викладача частіше не по тому, що він говорив, читав, розповідав, а як він це робив. Тому надія зберегтися в пам'яті учнів є у того педагога, який не лише має що сказати, але і знає, як це говорити в кожній конкретній ситуації. Здатність розуміти ситуацію, оцінювати її, орієнтуватися в ній, управляти нею – це найважливіший компонент професійної комунікації викладача. Реалізуються ці здібності через тон мови, виправданість

використання оцінних думок, здатність спілкуватися з учнями, відповідати їм, через характер міміки, жестів, рухів, що супроводжують мову.

Все це і створює індивідуальний стиль педагога. Отже, справжній викладач – це завжди комунікативний лідер, який здатний прикувати увагу монологом, організувати діалог і вести його відповідно до норм національного мовного етикету.

ЛІТЕРАТУРА

1. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: Підручник. К. Либідь, 1998. 560с.
2. Бех І. Д. Психологічна суть гуманізму у вихованні особистості // Педагогіка і психологія: Вісник АПН України. 1994. № 3.
3. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти. К. Наукова думка, 1997. С. 62.
4. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: Навч. посібн. / Ю. В. Косенко; Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України, Сумський держ. ун-т. Суми: Сумський держ. ун-т, 2011. 187 с.
5. Методика навчання рідної мови в середніх навчальних закладах / за ред. М.І. Пентиліук. К. 2000.
6. Сагач Г. Ділова риторика: мистецтво риторичної комунікації / Г. Сагач. К. 2003.
7. Словник-довідник з української лінгводидактики: Навчальний посібник / [кол. авторів за ред. М. І. Пентиліук]. К. Ленвіт, 2003.
8. Форми навчання в школі: кн. для вчителя / [Ю. І. Мальований, В. Є. Римаренко, Л. П. Вороніна та ін]; за ред Ю. Мальованого. К. 1992.

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ У ФОРМУВАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ

Історія українського правопису, аналіз історичного розвитку правописних дискусій, змагань були визначними для багатьох наукових досліджень в Україні та поза її межами у ХІХ-ХХ століттях. Саме такими були статті С. Смаль-Стоцького, М. П. Драгоманова, Бориса Грінченка, І. Нечуя-Левицького, І. Франка, М. Грушевського, А. Кримського, І. Огієнка та ін. Саме цей доробок українських культурних діячів є актуальним для сьогодення, потребує його ретельного аналізу й нині.

Відомого мовознавця, педагога, громадсько-політичного та культурного діяча Буковини С. Смаль-Стоцького глибоко хвилювала проблема вироблення єдиної правописної системи. Автор «Рускої граматики» (співавтор Ф. Гартнер) сприяв запровадженню в українських школах Галичини й Буковини фонетичного правопису. Його стаття «Правописні непорозуміння» - критичний відгук на опубліковану Галицькою краєвою радою «Руску правопись зі словарцем» (1904), у якій простежується непослідовність у дотриманні фонетичного принципу правопису, що породжує, на думку вченого, правописний хаос в Україні. Крім того, «такі писання противлять ся засаді української правописи, вони противні звуковим законам української мови, ...це ознака чужих кайданів, визволять ся до решти зпід впливу російської мови і правописи» [5, с. 154].

М.П. Драгоманов був теоретиком і практиком функціональної розбудови української мови, зокрема її правописної системи. Визначально, що Михайло Драгоманов беззастережно підтримав ідею фонетичного правопису, як такого, що виразно підкреслює особливості української мови, її самобутність, сприяє

утвердженню її як окремої слов'янської мови. На кінець 70-х років ХІХ ст., він виробив свій фонетичний правопис, який за його ім'ям отримав назву «драгоманівка», а за виразну орієнтацію на сербський правопис П.Г. Житецький назвав його «герцоговинкою».

Отже, у «драгоманівці» усувалися всі звукові непорозуміння і непослідовності. Основний принцип цієї правописної системи «пиши, як чуєш» був не лише радикальним, а й надзвичайно науковим. Можна сказати, що з філологічного погляду цей правопис був найкращим з усіх наших правописів, але через свою незвичність не зміг поширитись в Україні: в умовах переслідування українського друку російським урядом (Емський указ, 1876 р.), навіть не був опублікований. Відстоюючи напрям європеїзму, будучи взірцем європейської демократії, М. Драгоманов був і глибоко національним у мовних питаннях, не відмовлявся від рідного полтавського слова навіть за межами України, а рідну мову збагачував своєю мовною практикою, підносив до рівня високорозвинених європейських мов.

Однак цим правописом користувалися однодумці М. Драгоманова в Галичині, зокрема Іван Франко. Франко підкреслював, що фонетичне письмо є однією з найхарактерніших ознак української літератури, її органічного зв'язку з мовою народу. Саме тому фонетичний правопис української мови до 1914 р. жорстоко переслідувався російським царизмом.

На початку ХХ століття було опубліковано «Словарь української мови» за редакції Б. Грінченка, чотири томи якого виходили в Києві протягом 1907 – 1909 років. Це видання було надруковано новим, спеціально для цього розробленим правописом, так званою грінчевичівкою, що ввібрала все краще з правописної практики попередників. У передмові до словника автор зазначив, що в його виданні «прийнятий той правопис, який вжито в українських паралелях у “Словаре русского языка, составленном Вторым Отделением Императорской Академии Наук” і в той же час вживається і в наукових та інших виданнях Наукового товариства ім. Т.Г. Шевченка у Львові» [1]. Про значення правопису Б. Грінченка І. Огієнко писав: «Правопис цього словника був прийнятий по всіх

українських редакціях та виданнях. Ось цей правопис, як вислід збірної праці письменників всього ХІХ століття й усього українського народу, й запанував в Україні, і держиться в нас аж до сьогодні» [4]. Саме це посилює значення створеного лексикографічного джерела.

Праця Б. Грінченка високо поцінювали не лише його сучасниками, а й нащадками. Адже в правописній системі упорядкованого ним словника узагальнилося все краще, що було набуто у цій царині за багато століть, ця праця вважається вершиною українського словникарства ХІХ – початку ХХ століття. Саме на ньому ґрунтувалися перші прийняті в 1921 році «Найголовніші правила українського правопису», що були ухвалені Українською Академією наук. Ці нормативні вимоги української орфографії, які були обов'язковими для всіх видань, для всіх закладів, установ, відіграли велику роль у піднесенні освіти на україномовному ґрунті, а відтак сприяли формуванню національної свідомості українців. Крім того, ця лексикографічна праця стала у нагоді багатьом іншим подібним доробкам, оскільки численні покликання на нього можна знайти в багатьох російсько-українських словниках, що виходили пізніше.

Б.Д. Грінченко використав для створення словника – нині цінної лексикографічної пам'ятки – із практики своїх попередників усе, що відповідало природі української мови, надавало нашій орфографії національного обличчя. Немає сумніву, що ця праця слугуватиме не одному поколінню мовознавців, дослідників, поціновувачів рідного слова.

Крім того, у своїй праці «Три питання нашого правопису» (1908) Б. Грінченко, дискутуючи з прихильниками галицького правопису (правописна система Є. Желехівського), запропонував усунути відмінності між правописом, прийнятим у Наддніпрянській Україні, та галицьким правописом із метою вироблення єдиної для цілої України правописної системи й уникнення орфографічної багато нормативності, шкідливої для повноцінного функціонування й розвитку української літературної мови.

До дискусії про шляхи розвитку української літературної мови, зокрема нормалізації правопису, що точилися в кінці ХІХ – на початку ХХ ст., активно

долучались українські письменники. Так, І. Нечуй-Левицький виступав непримиренним супротивником галицького варіанту українського правопису, офіційно прийнятого в Галичині 1893 р. (так званої желехівки): «Оту нісенітницю, оту желехівку, вигадану давнішими галицькими схоластами, перше од усього треба покинуть галичанам і знов завести багато простішу давню кулішівку, котрою колись видавались перші часописі в Галичині...» [2, с. 204].

У своїй статті «Етимологія і фонетика в южноруській літературі» (1894) І. Франко науково обґрунтував переваги фонетичного правопису для української літературної мови. У праці «Азбучна війна в Галичині 1859 р.» письменник виступив проти спроби австрійського уряду запровадити законодавчим шляхом латинку (а саме – чеську видозміну латинського алфавіту) в українське письмо.

М. Грушевський, видатний історик, що став однією з центральних постатей державотворчого процесу в Україні, активно взяв участь у дискусії навколо проекту українського правопису 1926 року, наполегливо обстоював особливості галицького варіанта українського правопису (желехівки) та наполягав на необхідності їх урахування за створення нової, єдиної для всієї України правописної системи.

Однією з перших наукових розвідок з обраної проблеми у ХХ столітті, що узагальнювала тодішні дослідження у царині українського правопису, стала праця Агатангела Кримського «Нарис історії українського правопису до 1927 року». Видатний лінгвіст, етнограф, історик, перекладач протягом 1921-1929 років очолював Інститут української наукової мови У 1931, у період українізації, оприлюднена «Коротка історія «Українського правопису» О. Синявського. Ретельний огляд історії правописної системи українців від початків виникнення, формування до середини ХХ століття міститься в розділі праці І. Огієнка «Нариси з історії української мови. Система українського правопису», що була надрукована у Варшаві в 1927 році.

Поза межами України з'явилася варта уваги розвідка Ю. Шевельова «Українська мова в першій половині двадцятого століття», у якій здійснена спроба підсумувати мовно-правописні процеси в Україні 1900-1941 років.

Вільне вивчення історичного шляху українського правопису стало можливим лише за часів незалежності України. У цей час проблеми історії національного правопису, потреби його реформування активно висвітлюється в періодиці та у спеціалізованих виданнях. Як підсумок засідань відповідних комісій Наукового товариства імені Т. Г. Шевченка у Львові в 1996 році надруковано збірник статей «Український правопис та реалії сьогодення». Важливий аспект для дослідження тенденцій формування правопису українців обрав Станіслав Караванський для свого наукового доробку – наслідки насильницького втручання в розвиток української мови та її правопис. Саме ця проблема вивчається у працях «Секрети української мови» (1994), «Боротьба за національне Я, або В пошуках українського слова» (2001).

Активізувалися дискусії щодо подальшої долі чинного правопису, очевидної невідповідності до реальної мовної практики, а тому нагальної потреби його реформування на межі 1990-2000-х років. Саме в цей час з'являється низка вагомих праць: В. Німчука «Проблеми українського правопису ХХ – початку ХХІ ст.» (2002), О. Пономарева «Український правопис – повернення до національних засад» (2003), І. Фаріон «Правопис – корсет мови? (Український правопис як культурно-історичний вибір)» (2004). Трагічний аспект у дослідженні проблеми функціонування українського правопису як інструменту політичного впливу на мову та водночас об'єкт такого впливу обрала Лариса Масенко у своїх монографіях «Лінгвоцид», «Нариси з соціолінгвістики» (2010).

Певним узагальненням до всіх зазначених публікацій може бути цитата В.В. Німчука про суспільне значення правопису: «Єдиний правопис консолідує національну культуру, етнос. Безладне розхитування орфографічних правил призводить до дестабілізації всіх норм літературної мови, дезорієнтує її носіїв, знижує грамотність населення, викликає елементи хаосу в словниках... Державна мова повинна мати стійкий правописний кодекс, обов'язковий для всіх громадян держави й друкованих органів» [3, с.3].

Грунтовним і системним узагальненням багатьох досліджень науковців на початку XXI ст. стала хрестоматія «Історія українського правопису: XVI-XX століття» (2004) за редакцією Василя Німчука, яка вмістила найпомітніші праці з визначеної проблеми. Крім того, різні аспекти історії та формування українського національного правопису, статті про його авторів, а також дослідників подано й у енциклопедії «Українська мова» за редакцією В. Русанівського та О. Тараненка (2000, 2004, 2007).

З останніх публікацій заслуговує на увагу праця Д. Данильчука «Український правопис: роздоріжжя і дороговкази» (2013), у якій автор подає маловідомі факти з історії української філології, бурхливі правописні дискусії кінця 1920-х років та новітнього часу. Крім того, у науково-популярному виданні зроблена спроба проаналізувати складні й суперечливі питання сучасного українського правопису. На думку Д. Данильчука, його публікація «...не є «реплікою» у правописній полеміці, а радше має послужити орієнтиром, дороговказом у розмаї правописних пропозицій...» [1, с. 7].

ЛІТЕРАТУРА

1. Данильчук Д. Український правопис: роздоріжжя і дороговкази. Київ : Либідь, 2013. С. 7.
2. Нечуй-Левицький І. Сьогочасна часописна мова на Україні // Історія українського правопису: XVI - XX століття. Хрестоматія. Київ : Наукова думка, 2004. С. 204.
3. Німчук В.В. Проблеми українського правопису XX – початку XXI ст. Кам'янець-Подільський, 2002. 116 с.
4. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон) Історія української літературної мови. Київ : «Либідь», 1995. С. 238.
5. Смаль-Стоцький С. «Правописні непорозуміння» // Історія українського правопису: ХУІ - XX століття. Хрестоматія. Київ : Наукова думка, 2004. С. 154.

СПІВВІДНОШЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ І ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУР РЕЧЕННЯ

Речення як предикативна одиниця є складною структурою у мовній ієрархічній системі одиниць. Сама природа цієї лінгвістичної реалії привела багатьох дослідників до виокремлення різних відносно самостійних її сторін, а, отже, зумовила виникнення різноманітних напрямків у її вивченні. Так з другої половини ХХ ст. у лінгвістичній науці розпочалася активна семантизація синтаксису, пов'язана з переорієнтацією лінгвістичних досліджень за концептом «від значення до форми». Посилений інтерес до смислової сфери мови визначається насамперед прагненням поглибити уявлення про закономірності її організації, специфічні властивості, що дають їй можливість бути знаряддям пізнання і комунікації. Семантичний підхід, який дав можливість використовувати семантичні ознаки у визначенні синтаксичних одиниць, довів, що він має безперечні переваги перед однобічним формально-граматичним підходом до вивчення синтаксису: «Він досить виразно показує, що основною сферою синтаксичних одиниць є сфера значення, що заради висловлення думки приводиться в дію весь складний механізм мови» [2, с. 3].

Спосіб організації семантики і процес її втілення у формально-граматичній структурі найпоказовіше виявляється в основній синтаксичній одиниці – реченні. Визнання за реченням багатоплановості дозволило вивчати його у різних аспектах: структурному, семантичному, комунікативному, номінативному, соціолінгвістичному, емоційному, стилістичному, функціональному тощо [1, с. 3].

Варто також зазначити, що пильна увага до проблем семантики у деяких

дослідженнях відсуває формально-граматичний метод як аспект вивчення і опису синтаксичної системи. У зв'язку з цим виникають труднощі, зумовлені тим, що речення має декілька рівнів, досліджуючи ж окремі його сторони не можна дати вичерпних відповідей на актуальні питання синтаксису. Усі численні спроби системного опису синтаксичної системи на суто формальній основі були зумовлені тим, що ігнорувалось його семантичне наповнення. Спроби виключно семантичного опису призведуть до такого ж результату, бо відрив семантики від структурного її вираження означає не що інше, як відрив змісту від форми, порушуючи тим самим твердження про єдність форми і змісту. Отже, «...найпоказовішим у синтаксисі речення варто визнати тривимірний підхід, який полягає у виділенні формально-синтаксичної, семантико-синтаксичної і власне-комунікативної структур речення». [3, с. 49].

У пропонованій статті обґрунтовується співвідношення семантичної і формально-граматичної структури речення, встановлюються фактори, які впливають на асиметрію синтаксичної та семантичної структур речення з дієслівним предикатом, що характеризується загальним значенням мовленнєвої діяльності у сучасній українській літературній мові.

У зв'язку з інтенсивним розвитком синтаксичної семантики, пов'язаної з вивченням об'єктивно-сміслового змісту речення, виникло поняття семантичної структури речення. Однак чіткого розуміння цього поняття досі немає, що пояснюється, зокрема, складною природою самого змісту речення, у якому можна виділити три рівні його представлення: денотативний, логіко-семантичний і мовно-семантичний [1, с. 8]. Між різними рівнями представлення об'єктивно-сміслового змісту речення існують певні ієрархічні відношення: денотативний (як ієрархічно найнижчий, бо пов'язаний з реальними ситуаціями) є основою для логіко-семантичного, який пов'язаний із значеннями, що є результатом логічного аналізу відображення у людській свідомості відношень між учасниками реальних ситуацій. Логіко-семантичний є основою для мовно-семантичного рівня. Останній же пов'язаний із значеннями, які є наслідком відображення за допомогою мислення цих відношень у конкретних мовах [1,

с. 13]. Отже, семантична структура речення має дві сфери існування: загальномовну, логічну (логіко-семантичну, або власне-семантичну) і конкретномовну (мовно-семантичну, або семантико-синтаксичну).

У науковій літературі відношення між компонентами речення розглядаються по-різному, залежно від того, реаліями якої структури вони вважаються (поверхневої, глибинної тощо). Відповідно і різні терміни використовуються для позначення цих відношень: синтаксичні, смислові, семантичні, семантико-синтаксичні (Й. Андерш, І. Вихованець, К. Городенська О. Леута та ін.).

У цьому дослідженні уживається термін «семантико-синтаксичні відношення», оскільки він відбиває рівневу організацію речення, будучи реалією семантико-синтаксичної структури і поєднуючи лексико-семантичні та формально-граматичні аспекти лінгвістичного поняття «відношення». Семантико-синтаксичні відношення можна кваліфікувати як лексико-граматичну категорію, що являє собою сукупність лексико-семантичних особливостей поєднаних компонентів і їх синтаксичних значень, які знаходять своє вираження через відповідні формально-граматичні засоби і способи, властиві конкретній мові.

Семантико-синтаксична структура речення, базуючись на семантико-синтаксичних відношеннях і виділюваних на їх основі компонентах, виступає проміжною ланкою, що з'єднує глибинну і поверхневу структури. У семантико-синтаксичному ярусі більшою мірою, ніж у власне-семантичному, враховується співвідношення змісту і форми компонентів речення. Власне кажучи, тут відбувається перший ступінь пристосування змісту до формально-граматичної структури речення. Поєднуючи зміст з формальними особливостями закріплених за певною семантико-синтаксичною функцією компонентів, семантико-синтаксичний ярус являє собою семантичні варіації власне-семантичного ярусу. І, своєю чергою, ґрунтується на формально-граматичному, який є формою реалізації першого [2, с. 127]. Кожен з названих структурних рівнів оперує своїми мовними категоріями: формально-граматичний – синтаксичні зв'язки і

виділювані на їх основі члени речення, семантико-синтаксичний – семантико-синтаксичні відношення і виділювані на їх основі компоненти – синтаксеми, власне-семантичний – предикатно-аргументні відношення між компонентами – семантемами.

До опису семантико-синтаксичної структури речення входить встановлення специфіки його компонентів, а також характеру семантико-синтаксичних відношень між ними. Вивчення семантико-синтаксичних відношень дає багатий матеріал для вияву семантичних характеристик структурних компонентів речення (враховуючи відношення предметів, явищ, ознак, властивостей тощо) звичайно на базі відповідного синтаксичного зв'язку.

У вивченні граматичної природи речення найважливішим є питання про співвідношення його формально-граматичної і семантичної структури [2, с. 3]. Хоча ці структури і функціонують у нерозривному зв'язку між собою, проте семантична структура часто буває асиметрична синтаксичній. Причиною можуть бути такі явища: 1) компресія двох і більше пропозицій у синтаксично простому реченні; 2) наявність детермінантів.

Компресія двох і більше пропозицій у синтаксично простому реченні

Стискання двох і більше семантичних одиниць у одній синтаксичній структурі відбувається за рахунок згортання однієї з них та функціонування у реченні як обставини або означення. Причиною такої трансформації є збіг двох відносин характеристичної за одним референтом, що виступає у реченні суб'єктом.

Найпростішою формою змістовної конденсації є означення. Наявність прикметників за межами присудка у реченні – безперечна ознака аналізованого явища. Напр.: *А вартіві оружні, здоровецькі, щось говорили не по-грецьки (Костенко): А вартіві щось говорили не по-грецьки + Вартіві оружні, здоровецькі; Блідий, запінений, з страшними очима, він кричав на цілу вулицю, немов хотів заглушити криком свій власний жах (Коцюб.): Він кричав на цілу вулицю + Він блідий, запінений з страшними очима.*

Іншим різновидом об'єднання двох і більше пропозицій у синтаксично елементарній структурі є обставина, що передає додаткові характеристики суб'єкта. Напр.: *У вестибюлі чітко й агітаційно кричав хтось (Хвил.): Хтось кричав чітко й агітаційно + Хтось кричав у вестибюлі; В одному закутку співають старовинних козацьких пісень, в другому – якийсь мисливець розповідає анекдоти (Хвил.): Мисливець розповідає анекдоти + Мисливець в другому закутку. Основою семантики вищеназваних речень є конденсат двох пропозицій.*

Формою вираження згорнутих предикацій можуть бути як одиничні лексеми, так і дієприслівникові конструкції, відокремлені і невідокремлені. Напр.: *А тим часом, роблячи діло, рибалки тихо гомоніли проміж себе (Н.-Лев.): Рибалки тихо гомоніли проміж себе + Рибалки робили діло; Хлоня говорив це натхненно і чітко вимовляючи слова (Хвил.): Хлоня говорив це + Хлоня натхненно і чітко вимовляв слова.*

Наявність детермінантів

Детермінант – це самостійний семантико-синтаксичний поширювач усього складу речення чи його предикативного ядра. Наявність детермінанта у структурі речення зумовлюється певними особливостями семантико-синтаксичної будови речення, його комунікативними завданнями, функціональною спрямованістю реченнєвої синтаксичної конструкції. Характерною особливістю їх функціонування у реченні є синтаксична і семантична автономність, – не маючи синтаксичного зв'язку з будь-яким членом речення вони належать до всього речення в цілому. Проте ця незалежність не виключає існування семантичних відношень між детермінантом і рештою речення. Характер цих відношень може бути різноманітним: локальні характеристики, темпоральні тощо. Елімінація детермінанта не породжує структурної неповноти висловлювання, бо детермінант не є структурно обов'язковим членом речення – обставиною. Речення як комунікативна одиниця не руйнується з вилученням детермінанта, проте втрачає свою семантичну конкретність. Тим-то детермінанти як компоненти семантичної структури

речення одночасно становлять факультативні елементи формально-граматичної будови речення, бо їх елімінація не призводить до категоріальних змін у формально-граматичній структурі речення. Напр.: В понеділок раненько попрокидались гості й балакали, лежачи в клуні на сіні (Н.-Лев.). Пропозитивна функція детермінантів у реченні очевидна, незважаючи на свободу їх функціонування у синтаксичній структурі. Отже, синтаксично прості речення з такими словоформами мають поліпредикативну семантичну структуру.

На семантику речення впливають також і лексичні компоненти, його складові. Хоч значення речення – це його основа, а структурна схема – лише матеріальна реалізація цього значення, функціонування деяких лексем вносить зміни у загальні закономірності. Так, наприклад, маючи однакову структурно-морфологічну реалізацію $N_1 - V_f - N_5$, речення: *І воєнком, і дружина його вже звикли, що, коли син приїздить у відпустку, в них – ніби клуб, щовечора приходять синові друзі, заклопотані якісь юнаки, годинами дискутують (Гонч.); Олесь глянув убік і побачив комісара; той командував червоногвардійцями (Підмог.)* суттєво різняться своєю семантикою. Семантична формула першого речення $S - V_f \text{Praed}_{\text{dic}} - \text{Adv Temp}$, другого – $S - V_f \text{Praed}_{\text{dic}} - \text{Obj}$. Семантика першого речення репрезентована як “часова кваліфікація мовлення суб’єкта”, а другого – «спонукання суб’єктом мовлення об’єкта шляхом наказу». Отже, якщо позицію N_5 займає лексема з темпоральним значенням (година, день, рік і под.), дана структура втрачає свій суб’єктно-об’єктний характер і позначає часову кваліфікацію мовлення. Ще один приклад: Мелашка питала Лавріна про його батька, про село, за семигорських дівчат (Н.-Лев.).

синтакс. структура

семант. структура

$N_1 - V_f - N_4 - N_4$

$S - V_f \text{Praed}_{\text{dic}} - \text{Obj}_1 - \text{Obj}_2$

“Об’єктна конкретизація мовленнєвої взаємодії і контакту між суб’єктом і об’єктом”.

Вони весь день розмовляли – про редакційні справи, про події в міжнародному житті, і в їх розмові відчувалася та задушевність, яка виникає тільки між найближчими друзями (Дім.).

синтакс. структура

семант. структура

$N_1 - V_f - N_4 - N_4$

$S - V_f \text{Praed}_{dic} - \text{Obj} - \text{Adv Temp}$

«Часова конкретизація мовленнєвої взаємодії і контакту між суб'єктом і об'єктом».

З аналізу вищенаведених структур видно, що при повному збігу структурної схеми, семантика конструкцій може різнитися за яким-небудь компонентом (як у другій парі прикладів), а може бути абсолютно відмінною (як у першій парі прикладів). Саме це й дозволяє зробити висновок про те, що не існує певного взаємозв'язку між змістом речення і його точно закріпленим структурним втіленням. Розмаїтість семантичних значень та їх відтінків не дозволяє зв'язати їх у межах чітко окреслених структурних схем. Отже, вивчення синтаксичних структур передбачає розгляд змістовної і структурної сторони речення як єдиного комплексу, ізольоване ж дослідження будь-якої з цих сторін не може дати вичерпних відповідей на питання, що стоять перед синтаксистами на сучасному етапі розвитку мовознавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерш Й.Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. Київ : Наук. думка, 1987. 190 с.
2. Вихованець І.Р., Городенська К.Г., Русанівський В.М. Семантико-синтаксична структура речення. Київ : Наук. думка, 1983. 219 с.
3. Вихованець І.Р. Граматика української мови. Синтаксис: Підручник. Київ : Либідь, 1993. 368 с.

УКРАЇНСЬКА ПУНКТУАЦІЯ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТКУ

Формуванню системи розділових знаків української мови сприяли, на думку дослідників, різні чинники, найвагомим із яких можна вважати «пунктуаційні» традиції інших мов. Зокрема, І. Огієнко зауважував, що одним із перших був вплив пунктуаційної системи грецької мови, оскільки засновником пунктуації був грек Аристофан Візантійський. Він був найкращим граматиком свого часу, який уклав першу послідовну систему розділових знаків: крапка вгорі (після закінченої думки), крапка посередині (вказувала на паузу), крапка внизу рядка (незакінчена думка), а також першим почав уживати знак наголосу. Саме ця система розділових знаків запанувала в грецькій писемності на довгі роки, її прийняли з незначними змінами й римляни.

Згодом вона була вдосконалена Алкуїном, який доповнив її комою в поєднанні з однією чи двома крапками (; або:.), знаком оклику та знаком питання (хоч і відмінної від української форми).

Пізніше в грецькій мові сформувалася система, що мала такі розділові знаки: крапку внизу, посередині або вгорі рядка, інколи двокрапку, але в значенні крапки або крапки з комою, хрестик, чотири крапки (подані ромбом). Кома з'явилася пізніше в грецьких рукописах, круглої форми вона набуває лише з XV ст. Послідовне вживання знака ? ! () чи (...) йде з XVIII ст. Лапки з'явилися теж рано, спочатку мали форму ><, форма « » з'явилася значно пізніше.

Саме ця система, на думку І. Огієнка, була запозичена українськими рукописами [2, с. 200] і панувала в українських рукописах до XVI століття, з

часом додалася лише кома, що прийшла до нас з південнослов'янського письменства.

З появою друкарства почала формуватися нова система розділових знаків, на якій базується загальноєвропейська система. Так, Мануцій (засновник друкарні у Венеції, XV ст.) подав у 1566 році таку систему пунктуаційних знаків: кома, крапка з комою, двокрапки, крапки, знак питання, дужки. Саме ця система панувала в Європі до XVIII століття.

Формування української пунктуації, як і пунктуації інших слов'янських мов, в основному відбувалося з початком книгодрукування (XVI-XVII ст.).

Протягом XVI і наступного століття у різних західноєвропейських граматиках намагалися врегулювати вживання розділових знаків. Їхня практика позначилася і на письмі та друці східних слов'ян, зокрема на граматиках Лаврентія Зизанія та Мелетія Смотрицького. Так, книжки та рукописи того часу вже фіксують крапку, двокрапку, кому, крапку з комою, знаки питання та оклику, дужки, лапки; тоді ж з'являються тире й три крапки.

Отже, український правопис під впливом західноєвропейської пунктуаційної системи до XVIII ст. в основному сформувався. Проте дуже довгий час, аж до XIX ст., у використанні розділових знаків між українськими друкарнями не було єдності – кожна книжка мала свою власну систему. На думку І. Огієнка, найбільш послідовну систему інтерпункції склали німці уже в XIX ст., а від них запозичили її і ми. Таким чином, у Європі запанувала одна система інтерпункції, німецька, хоча й з незначними змінами.

Що ж до української пунктуаційної системи, то наступне її вдосконалення пов'язане із розвитком жанрів у XIX ст., а також завдяки художній практиці письменників і діяльності мовознавців-нормалізаторів XX ст. І в цьому ми зараз переконуємося.

Кома прийшла до нас із латинської мови, де слово *comma* («кома») мало значення: «ударяю», «кую», «б'ю», «відсікаю», «відрубую», «відділяю». Появу коми засвідчують уже писемні пам'ятки староукраїнської літературної мови XIV-XV ст.

Крапка в латинській мові звучить як *punctum* («пунктум»). Деякі вчені вважають, що назва «крапка» запозичена з польської мови (пор. крапати, крапля). Найбільш послідовне й наближене до сучасного вживання крапки простежується у староукраїнських писемних джерелах, у граматиках Л. Зизанія, М. Смотрицького, О. Павловського та ін.

Крапка з комою – у цьому значенні використовували також термін «середник». У граматиках Л. Зизанія, М. Смотрицького він уживався як знак питання. Близьке до сучасного значення здобув у граматиці О. Павловського, поемі «Енеїда», інших граматиках.

Тире (фр. *tiret*, від. *tirer* – тягнути) – розділовий знак у вигляді горизонтальної риски, що використовувався в простому або складному реченні. Вживання тире у значенні, близькому до сучасного, спостерігаємо вже в «Енеїді» І. Котляревського, у граматиці О. Павловського (1818), у словниках П. Білецького-Носенка (1-а половина XIX ст.), Є. Желехівського, Б. Грінченка (1907-1909) та ін.

Дефіс (нім. *divis* – риска від лат. *devisio* – поділ, розчленування) – розділовий знак, коротка горизонтальна рисочка, що вживається для з'єднання деяких складних слів, позначення перенесення частини слова в інший рядок. У давнину дефіс використовували тільки як знак перенесення. Його застосовували у своїх граматиках Л. Зизаній, М. Смотрицький, О. Павловський та ін.

Знак оклику – розділовий знак для позначення вигуку, окличної інтонації. Цей знак під назвою «удивная» зустрічаємо вже в граматиці М. Смотрицького. Вживали його письменник XVIII-XIX ст., творець першої української граматики О. Павловський та ін.

Знак питання – розділовий знак для позначення питання. У староукраїнській літературній мові в цьому значенні вживали крапку з комою, що відображено в граматиках Л. Зизанія, М. Смотрицького. Остаточо знак питання увійшов у художні твори з XVIII ст. Він є в граматиках О. Павловського, словниках П. Білецького-Носенка (1-а половина XIX ст.), Є. Желехівського, Б. Грінченка та ін.

Дужки – парний розділовий знак із двох вертикальних рисок: заокруглених (), прямих [] або фігурних { }, що вживається для виділення слів, словосполук і речень, у яких подано уточнення чи зауваження до попередньої частини тексту. Більш послідовно їх уживали в ХІХ ст.: О. Павловський у своїй граматиці, П. Білецький-Носенко, Є Желехівський, Б. Грінченко та інші лексикографи у своїх словниках.

Лапки – парний видільний розділовий знак. Увійшов у вжиток із кінця ХVІІІ ст. І. Котляревський використав його в «Енеїді», О. Павловський у граматиці, П. Білецький-Носенко у словнику, Є. Желехівський у вступній частині до словника, Б. Грінченко в ілюстрованій частині «Словаря української мови» та ін.

Оволодіння пунктуацією – справа дуже непроста. З великим гумором про це розповів сербський письменник Броніслав Кушир. Розділові знаки, пише він, здається тільки для того й вигадані, щоб зчинити найбільшу плутанину, але, звісно, усе це просто жарт.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андросук Н. Формування пунктуаційної системи сучасної української мови та її відображення в правописних джерелах / Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. 2013. № 22. С. 3-7.
2. Огієнко І. Нариси з історії української мови: система українського правопису. Вінніпег: Накладом т-ва «Волинь», 1990. С. 200.
3. Українська мова. Енциклопедія. К.: «Українська енциклопедія», 2000. С. 409-410, 500-501, 521, 540.

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ ПЕРЕКОНАННЯ

В основі класичної схеми ораторського мистецтва 5 етапів діяльності оратора.

1. У процесі інвенції (винайдення) оратор має відповісти на чотири запитання:

- Про що розказати (тобто визначити предмет, тему виступу)?
- Для чого про це розповідати (визначити мету виступу)?
- Що саме про це розповісти (визначити коло питань промови)?
- Що на цю тему сказали інші (зібрати матеріал з різних джерел, зіставити, поєднати його зі своїм матеріалом)?

Наступний етап інвенції – вивчення і підбір енциклопедичного матеріалу й поєднання його з емпіричним. У риторичі емпіричним матеріалом називають матеріал, що є результатом самостійної роботи оратора, його оригінальним внеском у розробку теми. Якість емпіричного матеріалу свідчить про креативні можливості мовця, його спроможність «генерувати» ідеї [1,с.10]. Енциклопедичний матеріал – це «чужий досвід», джерелами енциклопедичного матеріалу є енциклопедії, довідники, словники, монографії, статті, ділові документи, преса, телебачення, радіо, безпосереднє інтерв'ю тощо. Енциклопедичний матеріал – це цифри, факти, приклади, цитати, погляди різних людей, авторитетних у цій темі. Енциклопедичний матеріал – це допоміжний матеріал. Тому його використовувати слід тільки після власного осмислення теми, адже головне в промові – власне «Я» оратора (слухачі хочуть почути ваші думки, ваші ідеї; ваші погляди і переконання). Якщо оратор почне підготовку до

промови з підбору енциклопедичного матеріалу, його власне «Я» може в ньому загубитися.

2. Розташування (*dispositio* – «розташувати винайдене»). У будь-якій промові має простежуватись найпростіша універсальна композиція: вступ, основна частина, закінчення. Таку композицію (тричастинну) називають природною, позаяк багато процесів у природі, суспільстві, житті людини мають тричастинну схему (порівняйте: народження – життя – смерть; зрушення – рух – зупинка; сніданок – обід – вечеря; низький – середній – високий; початок – розвиток – завершення). Отож, людський розум з легкістю сприймає таку схему, структуру, композицію. Виділяють три функції вступу: привернути увагу слухачів; налаштувати аудиторію позитивно на сприйняття промови; подати тему. В основній частині викладають власне зміст, формулюють основні положення промови. Найважливіші питання, що їх має вирішити оратор, складаючи основну частину, такі: у який спосіб упорядкувати підібраний матеріал, які методи, форми і прийоми викладення матеріалу доцільно використати в даній промові. Закінчення має виконувати такі функції: підсумувати сказане (сформулювати висновки, резюме); закріпити значення сказаного (ще раз пояснити основну ідею, поглибити уявлення про предмет мовлення, показуючи його в іншому світлі, спрогнозувати результати, типологізувати предмет мовлення); апелювати до почуттів: сформувати у слухачів емоційне ставлення до предмета мовлення, викликати почуття. Психологами доведено, що найкраще запам'ятовується, засвоюється інформація, яка подається на початку та наприкінці виступу. Це так званий закон першого та останнього місця, чи закон краю. Як і для вступу, для закінчення доречні узагальнювальні цитати, сентенції, афоризми, прислів'я, поетичні рядки, ілюстрації, риторичні запитання, заклики, анекдоти тощо. Ефектно виглядає кільцева композиція (з якої думки, фрази почали, такою і завершили).

А також пам'ятаймо мудру настанову наших предків: «Учись коротко говорити, зумій море в глек вмістити». Ознака мовлення оратора – стислість. Наприклад, відома Геттісбурзька промова, виголошена 19 листопада 1863 року

Авраамом Лінкольном, складалася з десяти речень і мала три частини (272 слова). Цю промову вважають політичним заповітом Лінкольна. За 2 хвилини президент виклав всю філософію США та суть громадянської війни. У першій частині Лінкольн коротко згадує про причини створення американської держави. У другій він говорить про випробування держави на цей час. У третій Лінкольн змальовує майбутнє, каже про необхідність взаємин між народом і урядом для розвитку держави.

3. Прикрашання (elocutio – «прикрасити словом»). Умовою, що забезпечує багатство мовлення, є активний запас мовних засобів. Елокуція дає відповідь на третє послідовне запитання в процесі підготовки промови: «Як сказати?» І відповідь на це запитання не лише «Красиво сказати». Виразність ораторського мовлення, або краса промови, – це образність та експресивність, які й досягаються використанням різноманітних риторичних засобів. Риторичні засоби поділяються на 2 групи: тропи та фігури [2,с.13]. Епітети, метафори, персоніфікація, різноманітні синоніми, антоніми, омоніми, а також різновиди повторів: обрамлення, тавтологія, анафора, епіфора, алітерація, асонанс, використання фразеологізмів, афоризмів, риторичні запитання – усі ці риторичні засоби сприяють успіху промови.

Треба уникати мовних штамів, які затуманюють зміст висловлювання, роблять мову важкою для сприйняття, нечіткою. Штамп – шаблонна фраза, художній прийом, повторюваний у різних творах, який не є продуктом творчості автора. Штampi стандартизують мовлення, роблять його безбарвним, сухим, мертвим. Приклади штампів (канцеляризмів): *у справі підвищення, з боку керівництва, з боку держави, втілити в життя, прискореними темпами, забезпечити належний порядок, фактор часу, враховуючи вищесказане.*

4. Репетиція (aktio – «дія», «рух»). Підготовка, наприклад, спікерів TED триває 6 місяців. Вони пишуть головні тези та ідею виступу; готують сценарій та план; проєкт і щотижневі репетиції. Репетиція може бути перед дзеркалом, необхідно спостерігати за поставою, жестикуляцією, виразом обличчя. Жестикуляція має бути стриманою. Жести не повинні притягувати надмірної

уваги слухачів. Вони мають бути природними («Жест не можна одягнути на себе як смокінг» Д. Карнегі). Промова не повинна починатися і закінчуватися несподіваним жестом. Жестикулювати варто тоді, коли треба наголосити на значенні усного слова.

5. Запам'ятовування (memoia – «пам'ять»). Краще деякі тексти читати вголос, бо це допомагає запам'ятовуванню. Не лінуватися записувати нову інформацію: план доповіді, план роботи на наступний день. Подивіться на свої записи, пропонує Дейл Карнегі, а потім закрийте очі і уявіть їх написаними вогняними літерами. І запам'ятайте. Друга умова запам'ятовування – повторювання. Тисячі студентів у Китаї повинні знати напам'ять деякі релігійні тексти. Як їм це вдається? Тільки багаторазовим повторюванням! (але механічне повторювання – не завжди найкращий шлях). Третя умова запам'ятовування – це використання асоціацій. Асоціації бувають різними: дата народження, якась історична подія, знання структури підручника, спеціальні мови, закони логіки тощо. Той, хто більше осмислює отримані свідчення і встановлює між ними тісні взаємозв'язки, буде мати і кращу пам'ять. У творі «Оратор» Цицерон характеризує міркування ідеального оратора: «що сказати», «де сказати», «як сказати». «Що сказати» означає винахід матеріалу. Тут оратор має керуватися розумом. «Де сказати» означає розташування матеріалу. Тут римський оратор пропонує сильні аргументи ставити на початку та в кінці, а слабкі – посередині. «Як сказати» – стосується і виголошення, і викладу [3, с.153]. Щодо виголошення, то оратор, на думку Цицерона, повинен володіти голосом, рухами та обличчям.

Головні поради для ораторів:

1. Пауза. Зайшовши на трибуну, огляньте аудиторію і зафіксуйте погляд на одному із слухачів. Потім начебто уявно промовте перше речення і вже після виразної паузи починайте говорити [4, с.256].

2. Перша фраза. Перша фраза – це «прайм-тайм» вашого виступу. Уже через декілька секунд може початися «відсів» слухачів: хтось продовжить бесіду з сусідом, хтось буде дивитися в телефон, а хтось і взагалі засне. Але першу фразу будуть слухати всі без винятку [4, с.143].

3. Яскравий початок. Якщо у вас немає в запасі яскравого доречного афоризму, що зможе привернути увагу слухачів, почніть з історії зі свого життя. Якщо у вас є важливий факт чи новина, невідомі слухачам, почніть зразу з незвичайного повідомлення («Вчора, о 10 годині ранку, ...»). Щоб аудиторія сприймала вас як лідера, потрібно зразу брати бика за роги: вибирати сильний початок. Найкраще аудиторія сприймає промови у форматі сторітелінгу, тобто історії та теми, що стосуються тебе особисто. Усе, що трапилося з тобою на роботі, у бізнесі, в особистому житті, а також твої висновки та подальші дії, – буде надзвичайно цікаве будь-якій аудиторії. Для побудови історії методом сторітелінгу пропонуємо такі елементи: зав'язка (час, місце, ситуація); герой історії; антигерой, перешкоди, проблеми; боротьба (напруга); кульмінація (сюрприз); завершення (висновок). Наприклад, промова Стіва Джобса на випускному в Стенфорді у 2005 році: перша історія – про з'єднання крапок, друга – про любов і втрати, третя – про смерть. Важливі елементи цієї промови: відкритість, проста класична структура, правило трьох, багаті мовленнєві звороти, тема, що повторюється, – народження/смерть/відродження.

На початку виступу можна зробити цікаве повідомлення і поставити запитання. Потім дати відповідь і поставити наступне запитання. Цей прийом миттєво залучає людей до теми, і вони будуть жадібно ловити кожне ваше слово. Наприклад: *«Двадцять відсотків людей у нашому суспільстві заробляють 80 відсотків грошей. Ви входите в ці 20 відсотків? Так от, упродовж наступних декількох хвилин я хочу познайомити вас з деякими ідеями, і вони допоможуть вам увійти в число високооплачуваних членів нашого суспільства. Як, по-вашому, чи варто було заради цього приходити сьогодні на семінар?»*

4. Головна думка. Ви повинні визначити головну думку своєї промови. Цей ключовий момент, який ви хочете донести до аудиторії, повинен бути стислим. Складіть план: у першу чергу виділіть основні думки, а потім уже зможете доповнити й пояснити їх прикладами з життя або цитатами. Як говорив Черчилль, «цікава промова схожа на симфонію: вона може бути виконана у трьох різних темпах, але в ній повинна зберігатися головна мелодія» [4, с.89].

5. Цитати. Існує декілька правил, дотримання яких підсилить цитування. По-перше, цитата повинна бути вам знайома (автора ви повинні знати). По-друге, ім'я автора повинно бути відоме слухачам, а сама цитата повинна бути короткою. Більшість успішних ораторів користуються такими прийомами: перед цитуванням вони роблять паузу або з серйозним виглядом зачитують цитату з картки.

Наприклад, інавгураційна промова Кеннеді була названа зразком політичного красномовства, а окремі фрази з неї цитувалися настільки часто, що перетворилися з часом мало не в обов'язковий компонент безлічі офіційних висловлювань державних діячів США та інших країн. Наприклад: *«Не запитуйте, що ваша країна може зробити для вас, запитайте, що ви можете зробити для вашої країни»* тощо. Стиль виступів Дж. Кеннеді щирий і відкритий. Практично без гри, позиція на рівних. Тут дуже важливо чуйно відчувати настрій аудиторії, розуміти і спиратися на її цінності. Передбачає активну взаємодію з аудиторією, високу конгруентність (споріднення вербального – про те, що говорить, та мови тіла – емоції), позицію «на рівних».

6. Дотепність. «Правило трьох Р». Краще непомітно перейти до своєї цікавої історії (анекдоту) у середині промови. Використовувати «правило трьох Р»: жарт повинен бути реалістичним, релевантним (важливим, істотним) і розказаним (а не прочитаним) [4,с.97].

7. Читання. Техніка ДЗС: дивитися – зупинитися – сказати. Необхідно навчитися правильно читати. Перше правило прочитання промови: ніколи не вимовляйте слова, коли ваші очі дивляться на друкований текст. Для тренування візьміть будь-який текст. Опустіть очі й подумки сфотографуйте декілька слів. Підніміть голову й зупиніться. Потім, дивлячись на будь-який предмет в іншому кінці кімнати, промовте те, що запам'ятали. І так само далі: дивитися в текст, зупиняєтеся, говорите [4,с.124].

8. Прийоми оратора. Відомо, що Черчилль фіксував свої виступи, як вірші, розподіляючи їх на окремі фрази й записуючи кожен в окремий рядок [4,с.204]. Використовуйте рими і внутрішнє співзвуччя у фразі, щоб надати звучанню своєї

промови поетичну силу впливу (наприклад, фраза Черчилля «Ми повинні дотримуватися принципів гуманІЗМУ, а не бюрократІЗМУ»). Придумати рими дуже просто, достатньо запам'ятати найбільш поширені з них: -на (війна, ціна, країна, повинна), -ва (темрява, курява, уява, роззява), -ч (меч, річ, зустріч, смерч, втеч), -ози (рози, погрози, сльози, метаморфози, прогнози, морози) і т. ін. Але пам'ятаймо: римована фраза повинна бути однією на всю промову, не потрібно перетворювати свій виступ на поему. А щоб це було цікаво і змістовно, висловіть у цій фразі основну думку промови. Наприклад, партитура промови: пауза //, дужки [] (), лапки « », наголос, підвищення тону ↗ пониження тону ↘, логічний наголос (підкреслення), уповільнення темпу _____, прискорення темпу ⇨, легато (злиття слів) U.

9. Питання і паузи. Більшість ораторів використовують для встановлення контакту з публікою питання. Не забувайте про одне правило: ніколи не ставте запитання, якщо не знаєте відповіді на нього. Тільки передбачивши реакцію публіки, ви зможете підготуватися і використати це питання у своїх цілях.

10. Фінал. Здивуйте слухачів! Щоб справити враження у фіналі, налаштуйтеся, використайте свої емоції: гордість, надія, любов тощо. Намагайтеся передати ці почуття слухачам. Використовуйте цитати, вірші, жарти. Здивуйте слухачів! Не будьте передбачувані і прозаїчні. Будьте не такими, як усі! «Якщо хочеш, щоб я плакав, плач сам», - говорив Горацій. І сама промова, і підготовка до неї повинні мати для промовця велике значення, адже, якщо хочеш, щоб тебе почули та вислухали, сам маєш відчувати та розуміти те, про що говориш.

Можна зробити висновок, що слово – це зброя, воно має магічну силу. Жодних «аби не гірше», «не з нашим щастям», «не в цій країні», «маємо що маємо» та інших лексичних кодів невдач. Програмуймо майбутнє словами надії та впевненості, любові до ближнього та віри у власні сили.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адамія З.К. Онкович А.Д. Онкович Г.В. Вебінар як різновид публічного виступу. *Інновації та традиції у мовній підготовці студентів* : матеріали міжнародного науково-практичного семінару 8 грудня 2020 року. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2020. 276 с. С. 7-11.
2. Маковецька-Гудзь Ю.А. Презентація як ефективний спосіб спілкування з аудиторією *Українська мова та культура в сучасному гуманітарному часопросторі*. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Ірпінь, 2015. URL: <http://www.ukrslov.com.ua/nauka.php>
3. Онкович Г.В., Боголюбова М.М., Ляліна О.О., Презентація як різновид публічного виступу при вивченні курсу «Українська мова за професійним спрямуванням». *Інновації та традиції у мовній підготовці студентів* : матеріали міжнародного науково-практичного семінару 8 грудня 2020 року. Харків : Видавництво Іванченка І.С., 2020. 276 с. С. 152-155.
4. Джеймс Х'юмс. Секрети великих ораторів. Говори як Черчилль, тримайся як Лінкольн. Вид-во «Манн, Иванов, Фербер», 2012. 304 с.

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ УКРАЇНИ

Політичний дискурс репрезентує рівень політичної культури у суспільстві. Успішність людини, яка має відношення до політики, залежить від її вміння володіння мовою, майстерності взаємодіяти з аудиторією. Адже комунікація в цій сфері допомагає взаємодіяти в реальному просторі, обмінюватися інформацією, регулювати ділові й особисті стосунки тощо.

Тісний зв'язок наявний між *мовою* та *політикою*. Саме мова є інструментарієм, втіленням мовних засобів, постулатів і практичних дій, що забезпечують діяльність держави та суспільства. Сучасний політичний дискурс України характеризується низкою особливостей і рис, що притаманні виключно йому.

Проблемою політичного дискурсу цікавилися як вітчизняні, так і зарубіжні лінгвісти та соціолінгвісти: Дж. Гумперз, Л. Завальська, Т. А. ван Дейк, С. Романюк, О. Яшенкова та ін.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей сучасного політичного дискурсу України.

У сучасному мовознавстві термін *дискурс* має декілька дефініцій, адже його значення залежить від мети спілкування, комунікантів, мовних засобів, що використовують співрозмовники, сфери спілкування тощо.

Наприклад: «дискурс (франц. discours – мовлення) – тип комунікативної діяльності, інтерактивне явище, мовленнєвий потік, що має різні форми вияву (усну, писемну, паралінгвальну), відбувається у межах конкретного каналу спілкування, регулюється стратегіями і тактиками учасників; синтез

когнітивних, мовних і позамовних чинників, які визначаються конкретним колом «форм життя», залежних від тематики спілкування, має своїм результатом формування різноманітних мовленнєвих жанрів» [2, 138].

Дискурс – це явище соціальне, що пов’язане не тільки з мовними засобами, а й позамовними. Адже дискурс – це комунікативна ситуація, що містить декілька складників. «Дискурс асоціюється з усіма виявами комунікації в суспільстві (комунікативний дискурс, мовний, вербальний, невербальний, сучасні дискурсивні практики, дискурс мовчання), комунікацією у межах окремих каналів (візуальний, слуховий, тактильний), виявом правил спілкування, способів виклад та втілення прагматичної мети мовців (етикетний, лайливий, дидактичний)» [2, 137].

У сучасному мовознавстві виокремлюють різні види дискурсу, серед яких можна виокремити: літературний дискурс, газетний дискурс, театральний дискурс, політичний дискурс та інші. Своєрідними особливостями характеризується саме політичний дискурс, політичне мовлення. У широкому витлумаченні дискурс можна розглядати «як механізм узгодження персонального, соціального і культурного знання. У більш вузькому, прикладному аспекті він зосереджується на аналізі мовного спілкування і окремих текстів, промов, інтерв’ю тощо. У руслі теорії комунікації дослідження політичного дискурсу ведеться переважно на основі аналізу заяв політиків та політичних оглядачів, програм політичних партій і об’єднань, публікацій в ЗМІ, матеріалів спеціалізованих політологічних видань» [1, 72].

Виокремлюють такі типи політичного дискурсу:

- 1) за формою (усні та писемні);
- 2) за чинником мовця (адресантно-прямі й опосередковані);
- 3) за метою (інформативні (новини, повідомлення), спонукальні (агітаційні листівки, прокламації), іміджеві (буклети, телевізійні рекламні ролики), мотиваційні (тексти чорного PR), експресивні (фото, пісні, анекдоти));
- 4) за чинником адресата (особисто адресовані (пряме поштове листування) та масово адресовані (телевізійні повідомлення));

5) за сферою функціонування (телевізійний, газетно-журнальний, радіо-, рекламний або PR) [4, 12 – 13].

О. Ковальова також виокремлює типи політичного дискурсу, що функціонують саме у мережі Інтернет, а також виокремлює види політичного дискурсу за різновидами комунікативної взаємодії: агональний (конфліктний), наприклад, дебати, та кооперативний, наприклад, новорічне вітання президента [3, 104].

Політичний дискурс сучасної України характеризується такими ознаками, як: сакральність, риторичність, маніпулятивність тощо. Важливо пам'ятати, що політичний дискурс – це чинник взаємодії, засіб спілкування між державою та суспільством, політичним діячем і громадянином.

На стилістичному рівні можна виокремити такі особливості: вживання метафор, порівнянь, епітетів, інвективної лексики. Наприклад: *Треба боротись за народ. Людям треба не ваше ламання списів, брешіть ви хоч усі, як собаки сільські, а людям дайте роботу, зарплату, дешеві ліки, 5 гривень за літр молока, корову в кожную сільську сім'ю, соціальну сферу і людям нормальні тарифи на комуналку. А тоді брешіть, хоч вдавіться* (III).

Для чіткішого висловлення думки, наголошенні на її важливості політики вживають повтори, зокрема анафору:

Ось головна риса сучасної Росії – їм байдуже. Їм байдуже щодо страждань. Їм байдуже щодо правди. Їм байдуже щодо закону. Вони думають, що їх військова міць та статус в ООН дають на це право. Ми – ті, хто має довести, що вони помиляються. Ми – ті, хто має змусити їх не бути байдужими (I).

Хотів би відразу розвіяти російський міф (I); *А тим часом у нас самих всю країну обтикано біг-бордами із закликом до «компромісу» з агресором. Ледве не кожний стовп обсіли голуби миру... Тільки тінь від них, від цих голубів, наче від двоголового орла. І хай вас не вводить в оману заспокійливе воркотання, бо у дзьобах у цих горлиць – насіння миру на російських умовах* (I). У цьому уривку простежується неприхована агресія за допомогою вжитку просторічного

обтикано, саркастичного компроміс, а також іронічної метафори голуби миру тощо.

Іронія, що її використовують політичні діячі, виявляє негативну конотацію, негативне значення, адже вживається з метою зачепити опонента, вказати на помилки тощо: *Всі ці образи – це свідчення слабкості і нездатності діяти морально, духовно і чесно. Я дякую за таку «валентинку» від прем'єр-міністра України напередодні свята (II); Наївні наші радіослухачі і телеглядачі, коли слухають оці солов'їні співи, як депутати хочуть працювати, скільки нагальних проблем, які вони не вирішили... (III); Хто ще її не вивчив – не беріть дурний приклад з моїх тупих колег у парламенті, декотрі з яких в житті прочитали дві книжки: «Букварик» і «Кримінальний кодекс», і тих не зрозуміли (III).*

На синтаксичному рівні часто політичні особи часто вживають прості речення, ускладнені звертаннями, що нерідко супроводжуються окличною інтонацією: *Шановні українські миротворці! Зичу вам, шановні друзі, та вашим родинам міцного здоров'я, незламного духу, миру та процвітання (I); Дорогі співвітчизники! (I); Дорогі співвітчизники! Шановні гості! (I); Шановні пані та панове! Дорогі співвітчизники, які дивляться зараз нас у прямому ефірі! (I).* Окличні речення допомагають підсилити тон викладу інформації, вказати головний компонент у повідомленні, активізувати увагу тощо.

Нерідко окличні речення можуть виконувати роль підбадьорення, спонукання до певних дій, роздумів: *Мир, злагода і єдність – такий наш український сценарій. І саме так і буде. Слава Україні! (I); За Україну! За її волю! За честь, за славу, за народ! Слава Україні! (I).*

Трапляються синтаксичні конструкції, де наявне вживання часових способів у значенні інших, наприклад форма теперішнього часу дійсного способу у значенні наказового способу, наприклад: *Голосуємо! Підтримуємо, за Україну! Голосуємо! Підтримуємо! Голосуємо! За Україну! За перемогу українську! (IV).*

На морфологічному рівні можна виокремити вживання займенників, зокрема особових (*я, ми*). За допомогою таких займенників відповідні політичні

особи можуть, підкреслювати свою значущість, а також вживають їх з метою загравання з народом, своєрідною інтимізацією – ототожнення себе з народом, впливають на суспільство тощо. Наприклад: *Коли ми зібралися з нашою командою, ми прийняли рішення, що ми мусимо зустрітися з вами, послухати всі ваші пропозиції і стати, по суті, не генераторами ідей, тому що найкращий генератор ідей – це лідери, представники громадянського суспільства, а просто послухати вас і стати виконавцем ваших пропозицій ваших бачень, в тому числі всі кроки, які потрібно зробити в законодавчому полі, в тому числі, рішення уряду, які очікує сьогодні країна, які пов'язані з боротьбою з корупцією (I); Я дуже хотіла докласти всіх зусиль, щоб це взаєморозуміння, особливо після женевських домовленостей, було досягнуто мирним шляхом. Я не хочу, щоб були жертви у жодній із сторін. Тому буду працювати на досягнення результатів (II); Я очікую, що робоча група остаточно схвалить ці пропозиції, часу було для цього достатньо, і передасть їх найближчим часом на розгляд Конституційної комісії (I); Ми тішимося, що Україна крок за кроком піднімається вверх по сходах (I); Ми стали стійкішими та сильнішими (I); Ми єдині і вільні (I); Ми всі – патріоти України, лише про любов до неї кожен промовляє своєю рідною мовою (I); Ми з вами не зупинилися лише на майданчику для нашої зустрічі (I).*

Також часто політичні діячі можуть вживати в усному мовленні метафору. Така риторична фігура може впливати на співрозмовника як прямо, так і опосередковано: *Деякі телеканали, газети та інтернет-видання стали неприхованими рупорами російської пропаганди (I).*

Отже, сучасний політичний дискурс України характеризується певними особливостями, а саме: вживанням риторичних фігур і прийомів, до яких можна віднести іронію, навіювання за допомогою повторів, метафори, епітети тощо. На синтаксичному рівні політичні діячі вживають у своєму мовленні прості та складні речення, у яких переважає оклична інтонація, риторичні запитання тощо. На морфологічному рівні вживають особові займенники, що виконують функцію навіювання, вербального впливу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акінчиць Н. Політичний дискурс як об'єкт наукового аналізу. Культура народів Причорномор'я. 2007. № 107. С. 72-76. Бібліогр.: 19 назв. укр.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістика : підручник. Київ : Видавничий центр «Академія», 2004. 344 с.
3. Ковальова О. Політичний дискурс: сучасні лінгвістичні інтерпретації. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип. 27, Т. 2, 2020. С. 1011-07.
4. Кондратенко Н. В. Український політичний дискурс: Текстуалізація реальності: Монографія. Одеса: Чорномор'я, 2007. 156 с.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- I. Офіційний сайт Петра Олексійовича Порошенка. URL: <https://www.president.gov.ua/news/vistup-prezidenta-u-zvyazku-z-dnem-borotbi-za-prava-krimskot-47514>
- II. Офіційний сайт Юлії Володимирівни Тимошенко. URL: <https://www.tymoshenko.ua/news/vvazhayu-shho-obrazy-grojsmana-svidchennya-slabkosti-i-nezdatnosti-diyaty-moralno/>
- III. Офіційний сайт Олега Валерійовича Ляшка. URL: <http://liashko.ua/blogs/1473-nasha-mova-najkrasivisha>
- IV. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/7091.html>

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У «ЩОДЕННИКУ» ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА

Ім'я Олександра Довженка відоме не тільки в Україні, а й в усьому світі. Це знакова постать української культури ХХ століття: оригінальний і самобутній майстер слова, кінодраматург, режисер-новатор, який створив власну поетику кіно, художник, державний і громадський діяч. Лише в наш час стало можливим прочитання всієї творчої спадщини митця. «Щоденник» – один із геніальних творів письменника, який є не лише документом часу, а й видатним літературним твором. Його буде цікаво дослідити як літературознавцю, так і лінгвісту, адже він притягує силою естетичного впливу художніх образів, цікавим добором мовних засобів. Ідіостиль О. Довженка – це поєднання літературної й індивідуально-авторської мови, виважене співвідношення емоційно-насиченої і нейтральної лексики, майстерне володіння художньо-образною палітрою. Митець досить тонко відчував слово, умів ним вільно й вибагливо орудувати, рідна мова була для письменника невичерпним джерелом поповнення яскравих виражальних засобів.

Особливої уваги заслуговує експресивна лексика, яка у «Щоденнику» О. Довженка є частовживаною. Для передачі емоцій, переживань, вражень та висновків про явища, предмети навколишнього середовища, оцінок служать експресивні одиниці мови.

У сучасному мовознавстві послуговуються різними термінами на позначення лексичних одиниць, що виконують не лише номінативну, а й експресивну функції: «емоційна лексика», «емоційно забарвлена лексика», «емоційно-експресивно забарвлена лексика», «експресивна лексика»,

«експресивно-стилістична лексика», «зображально-виражальні лексичні засоби», «образна лексика» тощо. Велику кількість термінів можна пояснити наявністю в науковій літературі різних концепцій і тлумачень проблеми експресивності, появою в лінгвістиці нових напрямів і методик дослідження семантики слова, беруть до уваги людський фактор, зв'язок раціонального та емоційного.

Проаналізувавши роботи українських та зарубіжних учених із проблеми визначення експресивності (Н. Бойко, В. Виноградова, Є. Галкіної-Федорук, С. Єрмоленко, А. Коваль, Т. Коваль, Л. Мацько, М. Пилинського, Л. Ставицької, В. Телії, О. Тодор, В. Чабаненка та ін.), робимо висновок, що це питання до сьогодні залишається дискусійним, таким, що потребує дослідницьких зусиль, спрямованих на її вивчення, пояснення, обґрунтування, адже ця категорія стилістики є сферою перетину лінгвістики, психології, філософії, що визначають мову як об'єкт дослідження.

Як зазначають дослідники експресивності, мовну основу мовленнєвої експресії складають емоційність та оцінність (В. Виноградов, Ш. Баллі), чи тільки оцінність, чи образність і оцінність. В. Виноградов писав: «Слово переливає експресивними фарбами соціального середовища. Відображаючи особистість (індивідуальну чи колективну) суб'єкта мовлення, характеризуючи його оцінку дійсності, воно кваліфікує його як представника тієї чи іншої суспільної групи. Це коло відтінків, що виражені словом, називають експресією слова» [4, с. 21].

Науковець В. Чабаненко розглядає мовну експресію як таку, «...що спирається на цілий комплекс психічних, соціальних та лінгвістичних чинників і виявляється як інтенсифікація виразності повідомлюваного, як збільшення впливаючої сили висловлювання» [9, с. 7].

Більшість лінгвістів (Ш. Баллі, В. Виноградов, В. Чабаненко, В. Русанівський, С. Єрмоленко та ін.) вважають, що експресивність можуть набувати будь-які одиниці мови: «експресія вираження іманентно властива всій мові, а отже, дає про себе знати в будь-якій сфері життєдіяльності» [7, с. 167].

Експресивність – властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом суб'єктивного увиразнення мови. Н. Бойко визначає експресивність як семантичну (внутрішню) субкатегорію, своєрідну «призму», через яку осмислюються емотивно-оцінні значеннєві плани, пов'язані з певними звуковими комплексами [3, с. 9], це «універсальна інтегральна категорія, яка забезпечує можливість експресивного маркування будь-якого фрагмента картини світу» [1, с. 21]. Мовознавиця наголошує на тому, що категорія експресивності в українському та зарубіжному мовознавстві «розглядається як психолінгвістична, соціолінгвістична чи власне лінгвістична сутність і вивчається в ономасіологічному, семантичному, синтаксичному та лінгвостилістичному аспектах» [2, с. 15].

Експресивність як внутрішньомовна категорія, властивість мовного знака деавтоматизує його сприйняття, загострює увагу, активізує мислення людини, передає ставлення мовця до висловлюваного, викликає в читачів напругу емоцій і почуттів. Експресивність, емоційне увиразнення мови твору є його невід'ємним стилетвірним чинником, адже охоплює всі мовні рівні, розкриває стилістичний потенціал виразових можливостей мови.

Експресивність – поняття комунікативно-функціональне, мовленнєве. На думку більшості дослідників, абсолютно нейтральних контекстів не існує.

У лінгвостилістиці виділяють експресивність емоційну (емотивну), експресивність раціонального характеру (раціонально-оцінну), експресивність функціональну як вираження відношень у процесі пізнання та спілкування, що супроводжується оцінкою.

Щоденник – це комунікативний текст, а будь-яке комунікативне утворення неможливо досліджувати, не враховуючи ситуації спілкування, факторів адресат-адресант тексту, нової та фонові інформації тощо. Для процесу комунікації важливо, щоб інформація була правильно сприйнятою й зрозумілою. У щоденнику адресат і адресант – це одна особа, автор, а отже, інформацію автор передає для себе, так, як зручно йому, тому фактор адресата пов'язаний з

експресивною функцією мови; усе пронизано суб'єктивним ставленням до того, про що він пише.

Мовні засоби поза контекстом можуть лише надати мовцю можливість для створення експресивності (виразності) мовлення, тобто це потенційно експресивні засоби. Вони стають реально експресивними в контексті спілкування, у мовленні.

Експресивність, виразність мовлення визначаємо й оцінюємо конкретно, відповідно до кожної сфери й ситуації комунікації, мети й завдань, які ставить перед собою автор, тобто прагматичний аспект впливатиме на відбір мовних засобів. Отже, експресивність – це поняття перш за все комунікативне, мовленнєве, істинна експресія виникає, в основному, в мовленні, при організації повідомлення.

У трактуванні експресивності як виразності виявляються взаємопов'язаними поняття експресивність та емоційність. Вони нерідко змішуються, вживаються синонімічно, тобто вважаються тотожними, взаємозамінними чи розглядаються у співвідношенні один до одного як частина й ціле. На необхідності їх розмежування наголошувала Л. Мацько: емоційність не завжди є експресивною, вона може мати нейтральне вираження, а експресивність породжується не тільки емоціями, а й мисленням, інтелектом, волею, етикою та естетикою, конкретним світосприйманням мовців. Тому експресивність є значно ширшим від емоційності поняттям і може охоплювати мовне вираження всіх, а не тільки емоційних сфер життя [6, с. 189].

Отже, поняття емоційності й експресивності належать різним планам, різним системам виміру, вони не можуть співвідноситися ні як рівні, ні як різні за обсягом. Вони не взаємозамінні, оскільки перебувають у відношенні додаткової дистрибуції один до одного. Емоційність становить компонент значення слова й мовної форми і в цьому сенсі є елементом мовної системи. Експресивність виникає в результаті відбору та застосування мовних одиниць у процесі комунікації й тому не входить до значення слова і мовної форми.

Думку про розмежування експресивності та емоційності поділяють інші лінгвісти. І. Білодід зазначає, що «експресивно забарвлена лексика – це лексика характеризує й оцінна; в емоційно забарвленій лексиці, крім елементів характеристики й оцінки, є елементи відбиття почуттів мовця – його симпатії, ласкавої прихильності, зворушеності, захоплення або, навпаки, незадоволення, обурення, відрази... Емоційність можна розглядати як частковий вияв експресивності, оскільки емоційна лексика завжди експресивна, тоді як експресивні лексичні засоби не обов'язково повинні бути емоційними» [8, с. 93].

Мова щоденникових записів О. Довженка багата на експресиви, які допомагають створювати індивідуально-авторську картину світу, надають тексту незвичної, нестандартної образності та емоційності.

У «Щоденнику» О. Довженка 1941-1956 рр. можна виділити такі стилістичні засоби експресивності текстів:

1. З метою посилення показу картини горя, страждання українського народу в роки Великої Вітчизняної війни автор вживає **лексичні повтори**: *Виють собаки, віщують недолю, і небачені птиці літають уночі над селом і віщують недолю. І реве худоба уночі, і віщує недолю. Біжать миші степами незчисленні на схід і віщують недолю* [5, с. 62]; *Плакала вона вся, обливала сльозами твою дорогу, а ти дивився на неї через свої окуляри і через шкло закритої машини і нічого не бачив, бо не хотів бачити, сліпче. Плакала, ой як плакала! Ні одна країна у світі так не плакала. Так плакали навіть старі діди, що очі опухали од сліз* [5, с. 92]; *Страшенні діла роблять на Україні. Страшенні діла. Уже знищено багато мільйонів людей, а скільки вимре од голоду, од снарядів, од бомб і розстрілів, одному Богу відомо* [5, с. 132].

2. Виразально-підсилювальну функцію в авторському мовленні відіграє вживання **антонімічних пар**, причому стилістично навантаженими є здебільшого контекстуальні антоніми: *Всяка буває душа – одна, як Дніпро, друга часом, як калюжа, по кісточки, а часом буває так, що і калюжки нема* [5, с. 122]; *Німці вибирають кращих дівчат. Кращих, розумних, привітних. Не горбатих же й репаних* [5, с. 122]. Експресивності сприяє використання

синонімів і антонімів в одному реченні: **Замучені, зганьблені, голодні, нещасні** жінки **плакали, цілували** наших бійців, цілували все, що було на них, цілували зброю, **припадали до холодних танків на снігу і поливали їх горючими** сльозами. **І на все це не можна було нікому дивитися без сліз. Радість і горе.** То сльози наших **матерів**, нашої розтерзаної многотраждальної **України** [5, с. 59].

3. Потужним засобом експресії є й **протиставлення з оцінною характеристикою**, що дозволяють зосередити увагу на основному, найбільочішому, висловити свої почуття, враження від побаченого, змалювати психологічний стан автора: *Коли подумаю часом, що навіть мізерний **N** збирається розстріляти мільйони українців, як це недавно заявив гомеопатичний поетик, робиться так сумно на душі, що й не сказати. Скільки темної шушвалі ненавидить наш народ! Скільки нужі повзає по народному тілу* [5, с. 87]; *По тротуару проходять люди. Ні одного гарного обличчя, ні одного привітного образу, ні одної стрункої чіткої фігури. Обдерті старі і молоді ходять без будь-яких знаків людської гідності в позах. Вони нагадують муляжі чи розхлябані потвори. Вигляд такий, наче у них вийнято мозок* [5, с. 181].

4. Важливим лексичним засобом створення експресивності тексту є **синонімічні ряди з наростаючою експресивністю** (іменники, прикметники, дієслова): *Жінки були злі і страшні! Це була сама ненависть* [5, с. 57]; *Стогне земля підо мною, стогне, тужить, стугонить, чує недолю* [5, с. 62]; *Насувається сила ворожа, закута в залізо і сталь, іде смерть наша. Іде смерть, наша наруга* [5, с. 62]; *Як умирали дорогоцінні корови і як плакали над ними баби, як плакала і голосила тітка Уляна, згадуючи, як вона пестила корову, мила їй і готувала до виставки* [5, с. 65]; *А знизу, по самих густих і важких-преважких басових низах, скрипіли, гули, згасали і знову гули й ревли ревом, і плакали одинокими душерозпинаючими сурмами тисячі невисловлених запитань придушеної сірої, бідної, невеселої некрасивості* [5, с. 273]; *Хмари були важкі, темно-темно-сині, внизу зовсім чорні, а самий верх десь аж майже над нами вже пописано було великими крученими, кричущими мазками жовтої і палевої фарб* [5, с. 112].

5. Використання засобів народнопоетичної мови дозволяє увиразнити мову письменника: *Учора **раннім-рано** на зорі почався наш великий наступ* [5, с. 113]; *Село. П'ятдесят домів палає. Дві тисячі трупу, і в льоху **одна-однісінька** забита жінка* [5, с. 65]. Деяку ліричність авторського мовлення створює стилізація оповіді під *народні плачі та голосіння* (традиційні звертання, зачини, образ ворона як символ горя, нещастя): *Ой синочки мої, синочки, на кого ж ви мене покидаєте? Куди ведуть ваші дороги? Хто нагодує вас, хто вас догляне? Де загубите ви свої молоді голови? Хто повернеться? Верніться! Жита, пишеці похилились у наших степах. Верніться. На кого ж ви нас покидаєте?.. Ой діточки наші, куди вас женуть? Покидаєте ви нас на горе, на поталу, на знущання ворогу. Чи занесе ж ворон кості ваші додому? Чи побачите, чи знайдете ж ви могили наші, чи втопчуть нас у землю німці, що й сліду не стане на землі?* [5, с. 62].

6. До засобів експресивності щоденникового тексту слід віднести **фразеологічні одиниці**, здебільшого трансформовані, які допомагають авторові дати оцінку подіям, фактам, вчинкам людей: *Мабуть, сумний досвід кривавої історії нічому нас не навчив. Деяких **горбатих владик одна могила виправить**. Це важка розплата за знищення кадрів 37-го року* [5, с. 136]; *Хто **глитнув горя з повної чаші** так, як упиваються ним на Україні? Ніхто* [5, с. 203]. Використовуючи антоніми й фразеологізми в одному контексті, автор у «Щоденнику» дає осудливу оцінку тогочасним подіям: *Так **працювати і стільки віддавати, і так мало мати, і бути таким обдертим, і стільки давати державі, і бути таким обмеженим у своїх можливостях, як наш селянин, не міг би і півроку ні один газетно-музично-літературно-вокально-кабінетний, партійний лицар нашого часу. Завив би вовком*** [5, с. 134].

7. Показовим у плані посилення експресивності тексту виступає **нанизування номінативних речень**. Це дозволяє авторові створити різьбучу панораму подій, де під кожним словом – підтекст, де кожне слово або фраза – це картина тогочасної дійсності: *Оточення. Загибель великих. Оточення. Агонія України. Страшний Суд. Помутилася свідомість. Все пішло прахом і димом.*

Зброю кинута. Прихід німців. Окупація. Влада. Самогон. Карти. Почуття рабства, сварка, ярмо. Гвалтування дівчат і зрада молодих жінок. Ненависть молоді до німців, ненависть до дезертирів, їх не «приймають» жінки... горе. Усвідомлення злочину. Каяття. Листи з «неба» [5, с. 143].

Отже, здійснений аналіз свідчить, що виділені мовні засоби сприяють посиленню загальної експресивності щоденникового тексту. Їх залучення в мовну тканину тексту є цілком виправданим і доцільним, адже автор намагався передати свої переживання, враження, оцінити переважно трагічні події того часу, тобто на відбір мовних засобів впливав саме прагматичний аспект. Письменник широко послуговувався образними засобами, його мова, схвильована і лаконічна, вражає міцними, часто афористичними фразами, своєю місткістю, поетичністю. Експресивні одиниці в «Щоденнику» свідчать про індивідуально-авторське сприймання тогочасних подій, вони є засобом передачі суб'єктивного ставлення автора до описуваних осіб, дій, явищ, процесів тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бойко Н.І. Типи лексичної експресивності в українській літературній мові. Мовознавство. 2002. № 2-3. С.10-21.
2. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика: семантичний, лексикографічний і функціональний аспекти. Ніжин : ТОВ «Видавництво «Аспект-Поліграф», 2005. 550 с.
3. Бойко Н.І. Українська експресивна лексика в словнику, мові та мовленні : навч. посібник для студентів філологічних спеціальностей. Ніжин : Редакційно-видавничий відділ НДПУ ім. М. Гоголя, 2002. 217 с.
4. Виноградов В.В. О теории художественной речи. Москва : Высш. шк., 1971. 239 с.
5. Довженко О.П. Господи, пошли мені сили: Щоденник, кіноповіді, оповідання, фольклорні записи, листи, документи. Харків : Фоліо, 1994. 655 с.
6. Мацько Л.І. та ін. Стилїстика української мови : підручник. Л.І. Мацько (ред.). Київ : Вища шк., 2003. 462 с.
7. Русанівський В.М. Структура лексичної і граматичної семантики. Київ : Наукова думка, 1988. 240 с.

8. Сучасна українська літературна мова. Стилїстика. І.К. Білодїд (ред.). Київ : Наукова думка, 1973. 588 с.

9. Чабаненко В. Стилїстика експресивних засобів української мови. Запорїжжя : ЗДУ, 2002. 351 с.

МЕЖІ НАШОЇ МОВИ – ЦЕ МЕЖІ НАШОЇ ДЕРЖАВИ

Мова народу – це сам народ, це його Я, його сутність, зрештою мова пов'язана з його найсвятішими інтересами духовного і звичаєвого розвитку. Нині мова – «головна оборона під час війни, набагато більшої міцності, ніж усі її фортеці». Український народ не здобуде свободи, перемоги над рашистами, якщо не заговорить українською, своєю мелодійною, рідною, мовою вільних людей – прадавньою, багатогранною, унікальною, пестливою.

«Українська мова не дається до опанування тим, хто її ненавидить, але тим, хто її любить, вона неквапом розкриває свої величезні глибини» [2, с. 58].

Поки наші бійці б'ють, гатять, трощать, періщать ворога, боронять нашу землю на передовій, оберігаймо інформаційний простір і продовжуймо українізацію. Нині багато повідомлень про те, що в Херсоні рашистські війська перевдягнулись і «змішались» з цивільним населенням. І як ви гадаєте, що може сприяти швидкому розкриттю цих нелюдів та чому вони так вправно маскуються? Правильно! Мова! Їхній язик їх і здасть. Вислів давньогрецького філософа Сократа: «Заговори, щоб я тебе побачив», – сьогодні є влучним пострілом української мови в рашистів. Отже, коли Росія порушила і перетнула наші кордони, саме мовний кордон вказав на ворога. Наша мова і язик московитів абсолютно різні. Якщо порівняти: по-українському «**будь ласка**» – будьте ласкаві, люб'язні; по-російському «**пожалуйста**» – пожалуйте, віддайте щось з почуттям шкодування, жалю.

По-українському «**громадянин**» – від слова громадити («збирати в єдність, докупити»), отже громадянин як частина якоїсь спільноти, цілісності).

Російське «**гражданин**» від слова городянин, просто мешканець міста.

Ворогів ми називаємо лексемами, які стали культурним надбанням світу: *орки* (вигадана раса істот, яких зображують варварами з обличчям звіра), *оркостан* (там, де живуть орки), *мордор* (чорна країна), *рашисти* (від фашисти), *Ванька* (дурень-герой російського фольклору), *Наташки* (збірне поняття російської жінки), а ще *Натаха*.

Українська мова – це зброя, і вона здатна воювати. Нинішня війна Росії проти України є війною літер. Якщо українські для спротиву на окупованих територіях використовують як графіті літеру «І», то російські війська для своєї агресії вибрали латинську літеру Z, яку наносять на панцерники та іншу військову техніку.

Фредо Роквел, відеоблогер у мережі «Ютуб», наголошує, що для українців «І» виконує потужну роль у плані ідентичності саме тому, що вона українська, власна, унікальна, її немає в російській абетці.

Літера І голосно заявляє про свою українськість своїм виглядом. Вона перетворилася на символ спротиву окупантам, символ надії, що Україна незабаром повернеться завдяки діям ЗСУ. Наша літера стала відомою у світі. Отже, сила української літери полягає в тому, що вона українська.

Там, де літера «І» – там Україна.

Слово «паляниця» теж стало одним із мовних символів цієї війни – рашисти ніяк не можуть його правильно вимовити, бо вони не розуміють, не знають українську. Таємниця «паляниці» полягає в тому, що український звук [и] абсолютно відрізняється від російського. Він утворюється в зовсім іншій частині мовного апарату, і навіть у транскрипції його позначають іншим значком. А м'який звук [ц'] – це давня відмінність української від усіх решти слов'янських мов. Коли ці два чинники накладаються одне на одне, то для людей, які не є носіями української, починаються великі проблеми [3]. Українські військові, бійці територіальної оборони і цивільні мешканці перевіряють підозрілих осіб за допомоги українських слів або висловів.

Російська агресія рекордно швидко дерусифікує українців. Жителі східних, південних і північних областей перейшли в побуті з російської мови на

українську, відчуваючи тренд українізації. Отже, повномасштабне російське вторгнення стало черговим поштовхом для переходу на українську мову. Звісно, сама по собі відмова від російської мови та російських нарративів не звільнить окуповані українські території, але й без цього їх теж не вдасться звільнити. Безперечно, якою мовою послуговуватися – це вільний вибір, але кожний вибір має свою ціну. Війна – це теж ціна такого вибору. Сьогодні війна багатьом довела, пояснила, розтлумачила, що кордони нашої мови – це кордони нашої держави. Ми знову отримали шанс остаточно звільнитися з московського полону, стати справжніми українцями, заговорити українською, щоби жоден москвит нас не розумів, а ми отримували енергетику мови і землі, які перебувають у стані гармонії і підтримки.

Чужинський язик перебуває із землею і мовою українськими в невидимому протиборстві. Язык колонізаторів, убивць крадіїв, окупантів повинен поступово, поетапно зменшувати і звужувати свій ареал послуговування в Україні, і в кінцевому результаті зникнути взагалі. Адже роль мови настільки важлива, що за її втрати, народ буде позбавлений енергетичної підтримки землі. «Якщо народ звільнився від окупації, але продовжує розмовляти чужою мовою, то енергетично він від окупації не звільнився. Тому в цій державі ніколи не буде ладу ...», – запевняє нас Валерій Московиченко. Московити принесли нам жорстку енергетику, лихослів'я, розпусту, зневагу до ближнього, сатанинські знаки своєї смердючої присутності. Ми, українці, маємо знищити все це, щоби не втратити гідності, національного інстинкту, історичної пам'яті.

«У дні теперішні, коли аж надто помітний поступ антитрадиційних, антидуховних, антиукраїнських процесів в Україні, треба сказати українське рішення – Ні! тим силам чужинецьким, які прагнуть України без українського змісту. Дуже потрібно, щоб тепер, а не потім, в Україні пробудилися «сплячі», заговорили «мовчазні», щоб активізувалися ті, що ще вчора дотримувалися нейтральних політичних поглядів, або пасивних, себто ніяких... Щоб «літеплі» душі охопив вогонь ненависті до всього ворожого нашій країні й народу» [3].

ЛІТЕРАТУРА

- 1.Будкевич А. URL: <https://textu.org.ua>. Мова і війна
- 2.Латник Г. Сумуй за Сяном і за Доном: Поezії. Афоризми. Київ : Атіка, 2004. 80 с.
- 3.Скопненко О. URL: <https://explainer.ua>

Світлана Юлдашева

*Національна академія
внутрішніх справ, м. Київ*

Світлана Шутенко

*Національна академія
внутрішніх справ, м. Київ*

ДОСЛІДЖЕННЯ СУФІКСАЛЬНИХ СЛОВОТВІРНИХ ТИПІВ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ

Мовознавче дослідження термінів і терміносистем є актуальним і перспективним напрямом у сучасній теоретичній та прикладній лінгвістиці. У цьому аспекті досить закономірно відбиваються наукові зацікавлення мовознавців позамовними та внутрішньомовними чинниками розвитку й функціонування мови в цілому. Досить важливим й актуальним є вивчення словотворчих процесів у термінології, оскільки словотворення – це основний засіб збагачення лексики української мови, а отже, й термінології, яка входить до її складу. Важливість принципів словотворення для термінології набуває особливого значення, оскільки чіткість і прозорість словотвірних моделей прямо пов'язана як із внутрішньою формою, мотивованістю терміна, так і з конкретністю, виразністю його семантики. На сьогодні, це пов'язано більше з позамовними чинниками, оскільки українська термінологія прагне до унормованості, досконалості.

Наразі українське термінознавство поповнено низкою праць, присвячених дослідженню термінологічних систем різних галузей знань, у яких, зокрема, значну увагу приділено вивчанню дериваційних процесів (І.М. Кочан, З.Й. Куньч, Н.І.Овчаренко, М.Р. Процик, Н.А. Цимбал, Д.П. Шапран, О. Яценко й ін.).

Метою пропонованого дослідження є аналізування творення термінів і визначання специфіки дериватологічних процесів у сучасній українській правничій термінології.

Завдання розвідки – окреслити основні тенденції терміноутворення в галузі права та визначити ступінь продуктивності окремих словотвірних типів.

Здебільшого терміни сучасної української мови, зокрема й правничій, утворюємо морфологічним способом, у якому «чільне місце посідає афіксація, тобто деривація за допомогою афіксальних морфем: префіксів, суфіксів, префіксів і суфіксів одночасно, постфіксів, флексій» [3, с. 167]. Відтак, на думку Т.І. Панько, «...у морфологічній структурі слова-терміна, утвореного шляхом афіксації, органічно закладені основи структурної систематизації, які мають першочергове значення для термінології» [2, с. 121]. Афікс завжди вміщує термін у «певну матрицю системи, тому семантичне навантаження його у зв'язку з цим інше, ніж у загальнонародній мові: конкретніше, чіткіше» [3, с. 168].

У системі афіксального словотвору найактивнішу роль відіграє суфіксальний спосіб, бо суфіксам притаманний чималий «спектр» значень – від конкретних до широко абстрактних, наділяючи терміни, до складу яких вони входять, єдиною системою значень і виконуючи семантичну функцію [1, с. 10].

Отже, перейдемо до аналізу суфіксальних типів.

За граматичною ознакою мотивувального слова виділяються суфіксальні терміни-іменники, що мотивовані: 1) дієсловами, 2) іменниками, 3) прикметниками.

Специфічним для українського термінотворення є закріплення за деякими суфіксами певних термінологічних значень, напр., ім'я особи – *-аріус / -ар-* (*нотаріус, комісар*); назва якості – *-ітет* (*суверенітет, імунітет, нейтралітет, сюзеренітет*); дієслова зі значенням «робити таким» – *-із-* (*нейтралізувати, індивідуалізувати, організувати*) тощо. Мотивація таких новоутворень є цілком прозорою, що полегшує розуміння цих термінів фахівцями та перекладачами.

Наразі, виокремлюємо терміни-іменники, що мотивовані дієсловами.

У системі термінів-іменників, що мотивовані дієсловами, терміни із загальним термінотворчим значенням «носії процесуальної ознаки (особа або предмет, явище)» протиставляються термінам зі значенням відхиленої дії (стану).

Терміни-іменники зі значенням «носії процесуальної ознаки».

Суфікс **-ант**. Терміни з цим суфіксом називають особу, що виконує дію, (визначену) названу мотивувальним словом: *іммігрант, мігрант, презентант, репатріант, спекулянт, експатріант, емігрант* тощо.

Суфікс **-ат**. Терміни, що мають цей суфікс, означають предмет (істоту / неістоту), який є об'єктом дії або виникає у результаті дії, названого мотивувальним словом: 1) істота: *делегат, депутат* тощо; 2) неістота: *антикваріат, аргентонат, атестат, дублікат, конфіскація, мандат, сертифікат, фальсифікат* тощо.

Суфікс **-атор / -итор**. Терміни з цим суфіксом позначають особу, що виконує дію, названу мотивувальним словом, або предмет, призначений для виконання цієї дії: 1) особа: *орендатор, аудитор, колонізатор, організатор, провокатор, евакуатор, експропріатор* тощо; 2) предмет: *дешифратор, ізолятор* тощо.

Суфікс **-ник**. Терміни з цим суфіксом називають особу чи предмет, що виконує дію або призначений для виконання дії, названої мотивувальним словом: *хабарник, боржник, захисник, власник, заручник, проектувальник, постачальник, представник* тощо.

Терміни-іменники зі значенням відхиленої процесуальної ознаки.

Це значення притаманне для термінів із суфіксами **-ат**, **-аці (j)-**, **-изм**, **-к(а)**, **-анн (j)-**, **-ок**, **-ств (o)**, **-ур (a)**.

Продуктивними є типи із суфіксами **-аці (j)-**, **-к(а)**, **-ств (o)**.

Суфікс **-аці (j)-**. Терміни-іменники жіночого р., із суфіксом **-аці (j)-**, **/-іці, (j)- /-енці, (j)- /-ці, (j)- /-і (j)** – позначають дію стану, названого мотивувальним терміном: *амністія, анексія, вальвація, демократизація, демонстрація, дефляція, дискримінація, ідентифікація, імплементація, інавгурація, індексація,*

інтеграція, касація, кодифікація, комерціалізація, консигнація, консолідація, конфіскація, корупція тощо. Цей тип є дуже продуктивним у термінології права.

Суфікс **-к(а)**. Терміни-іменники із суфіксом **-к(а) / -овк(а)** позначають дію, названу мотивувальним словом: *опіка, поправка, порука, позика, повістка, виїмка* тощо.

Суфікс **-анн (j)**. Терміни-іменники з цим суфіксом називають дію, стан як процес: *акредитування, асигнування, голосування, делегування, депонування, виправдання, дарування, зобов'язання, кредитування, страхування* тощо.

Суфікс **-ств(о)**. Терміни-іменники із суфіксом **-ств(о) / -цтв(о) / -зтв(о)** – позначають дію стану, названого мотивувальним словом: *банкрутство, вбивство, дезертирство, насильство, хуліганство, каліцтво, слідство, сумішництво, хабарництво, шпигунство, шахрайство* тощо.

Виокремлюємо терміни-іменники мотивовані прикметниками.

У системі термінів-іменників, що мотивовані прикметниками, іменники зі значенням «носій ознаки» протиставляються іменникам зі значенням відхиленої ознаки.

До суфіксальних термінів-іменників, мотивованих прикметниками, відносяться й утворення, що мотивуються дієприкметниками, переважно пасивними.

Терміни-іменники зі значенням «носій ознаки».

Суфікс **-ість**. Терміни з цим суфіксом мають значення «предмет, явище, що характеризується ознакою, названою мотивувальним словом»: *власність, особистість, злочинність, нерухомість* тощо.

Суфікс **-ств(о)**. Терміни-іменники із суфіксом **-ств(о) / -єств(о)** мають значення «предмет, явище, що характеризується ознакою, названою мотивувальним словом»: *агенство, відомство, казначейство, консульство, міністерство, товариство* тощо.

Іменники зі значенням відхиленої ознаки.

Суфікс **-изм / -ізм**. Терміни, для яких притаманний цей суфікс, мають значення «ознака, названа мотивувальним прикметником як суспільно-

політичний, науковий або естетичний напрям, схильність»: *абсолютизм, сепаратизм, федералізм, централізм* тощо.

Суфікс **-ітет**. Терміни з таким суфіксом означають, “ознаку, названу мотивувальним прикметником як суспільно-політичний, науковий або естетичний напрям, схильність властивості”: *нейтралітет, паритет, суверенітет, сюзеренітет* тощо.

Суфікс **-ість**. Терміни з цим суфіксом означають ознаку, названу мотивувальним коренем: *автентичність, безпечність, винуватість, гласність, давність, законність, ідентичність, латентність* тощо.

Суфікс **-ств(о) / -єств(о)**. Терміни-іменники із суфіксами **-ств(о) / -єств(о)** позначають ознаку, названу мотивувальним терміном: *банкрутство, верховенство, партнерство* тощо.

Виокремлюємо терміни-іменники, що мотивуються іменниками.

У системі суфіксальних термінів-іменників, що мотивуються іменниками, терміни з загальним значенням, «носій предметної ознаки» (ознаки, яка виявляється у відношенні до предмета, особи, явища і названа мотивувальним терміном) протиставлені термінам з модифікаційними значеннями.

Сутність словотвірної модифікації полягає у тому, що до основного мотивувального слова додається додатковий елемент смислу. Серед суфіксальних термінів-іменників виділяються модифікаційні значення збірності, одиничності.

Терміни-іменники із значенням «носій предметної ознаки».

Суфікс **-ант**. Терміни із цим суфіксом означають особу, яка характеризується відношенням до предмета, явища, що названа мотивувальним терміном: *диверсант, регресант* тощо.

Суфікс **-арій**. Терміни із цим суфіксом називають особу, що характеризується відношенням до предмета, явища, названого мотивувальним терміном: *легатарій, ліцензіарій, парламентарій* тощо.

Суфікс **-ат** .:

1) терміни, що мотивуються іменниками зі значенням особи і називають суспільно-політичну систему, посаду, установу, що пов'язані з особою. Семантичні різновиди:

а) «суспільно-політична система, що визначається владою особи, або осіб»: *диктат, домінат, каліфат, консулат, протекторат* тощо;

б) «установи, що очолюються особою»: *директорат, нотаріат* тощо;

2) терміни, які називають особу по відношенню до предмета, країни, політичної належності: *делегат, депутат, дипломат, конфедерат* тощо.

Суфікс *-ер / -їр / -онер*. Терміни-іменники із суфіксами *-ер / -їр / -онер* називають особу стосовно предмета, установи, угруповання, відповідно до специфіки зайнятості, дії, що названа мотивувальним словом: *акціонер, конвоїр, концесіонер, опозиціонер* тощо.

Суфікс *-їзм / -изм*. Терміни з цими суфіксами називають суспільно-політичні та наукові напрями, системи, риси, уподобання, пов'язані з тим, що названі мотивувальним словом:

1) назви напрямів та систем, сфер діяльності, уподобань стосовно предмета, названого мотивувальним словом: *тероризм, експансіонізм* тощо.

2) назви рис та уподобань, напрямів та систем, представником яких є особа, що названа номінативним іменником: *бандитизм, вандалізм, фашизм* тощо.

Суфікс *-ї (j)-*. Терміни-іменники жін. р. із суфіксом *-ї (j)-* (орфогр. у словах на *-їя*) утворюють такі типи:

1) терміни, що називають явища, наукові дисципліни, сфери зайнятості, хвороби, уподобання, що характеризуються відношенням до особи чи предмета, названої мотивувальним словом. Терміни, мотивовані іменниками зі значенням особи, називають:

а) галузь науки: *віктимологія, графологія, кримінологія, токсикологія, трасологія* тощо;

б) дії, діяльність: *голографія, дактилоскопія, фоноскопія* тощо;

в) хвороби, особливості психологічного складу: *ідіотія, клептоманія, наркоманія, піроманія, психопатія* тощо.

2) терміни, що називають суспільну систему, організацію, установу, пов'язану з владою особи, названої мотивувальним словом:

а) «суспільна або політична система, що визначається владою особи (осіб)»: *автократія, автономія, асамблея, гегемонія, деспотія, імперія, інспекція, інстанція, коаліція, конфедерація, монархія* тощо.

б) «область, територія, що знаходиться під владою особи»: *колонія, муніципалітет* тощо.

Суфікс **-ці (j)- / -аці (j)- / -і (j)-**. Терміни з цим суфіксами називають предмети (документи та їх складові): *декларація, інструкція, конституція, петиція, резолюція, санкція* тощо.

Суфікс **-іст / -ист**. Терміни з цим суфіксом називають особу, відповідно до її приналежності до суспільно-політичного, ідеологічного, наукового напрямку, до сфери зайнятості, її уподобань, названу мотивувальним словом: *криміналіст, рецидивіст* тощо.

Суфікс **-ор**. Терміни-іменники із суфіксом **-ор** (орфогр. також **-ер**) називають, *інсайдер, кредитор, парламентар, сенатор, цензор, експедитор* тощо. особу, що характеризується відношенням до предмета, явища, названого мотивувальним словом: *диктатор, інвестор, інкасатор*.

Суфікс **-ств(о)**. Терміни з цим суфіксом називають рису або вид заняття особи, названого мотивувальним словом: *громадянство* тощо.

Суфікс **-ур(а) / -атур(а)**. Терміни з цим суфіксом мають значення «суспільна система, посада, організація, установа, пов'язана з особою, названою мотивувальним словом»: *адвокатура, магістратура, префектура, прокуратура* тощо.

Терміни-іменники з модифікаційним значенням (зі значенням збірності).

Суфікс **-аці (j)-, -і (j)-**. Терміни-іменники з цими суфіксами (орфогр. слова на **-ація, -ія**), мають збірне значення «група однорідних осіб, предметів, названих мотивуючим словом без експресії нехтування»: *адміністрація, аристократія, асоціація, делегація, депутація, колегія* тощо.

Отже, проведені спостереження дають змогу констатувати що суфіксальний спосіб творення термінів має високу продуктивність у термінології права.

Продуктивними є типи суфіксальні, серед яких можна виділити за граматичним характером мотивуючого слова віддієслівні із загальним термінотворчим значенням «носій процесуальної ознаки» із суфіксами: **-ант, -ат, -атор / -ітор, -ник**; зі значенням відхиленої процесуальної ознаки: **-аці (j)- / -іці (j)- / -енці (j)- / -ці (j)- / -і (j), -к(а) / -овк(а) -анн (j)-, -ств(о) / -цтв(о) / -зтв(о)**.

У системі термінів-іменників, мотивованих прикметниками, високу продуктивність виявляють слова зі значенням «носій ознаки» із суфіксами: **-ість, -ств(о)** зі значенням відхиленої ознаки із суфіксами: **-изм / -ізм, -ітет, -ість, -ств(о) / -еств(о)**.

Терміни-іменники, що мотивовані іменниками, утворюються за такими типами із загальним значенням «носій предметної ознаки» із суфіксами: **-ант, -арій, -ат, -ер / -ір / -онер, -ізм / -изм, -і (j)-, -ці (j)- / -аці (j)- / -і (j)-, -іст / -ист, -ор, -ств(о), -ур(а) / -атур(а)**, з модифікаційним значенням збірності із суфіксами **-аці (j)-, -і (j)-**.

Перспективним видається подальше досліджування дериваційних процесів в українській правничій термінології.

ЛІТЕРАТУРА

1. Клименко Н. Основи морфеміки сучасної української мови / Н. Клименко // Українська мова і література, 2000, № 29-32. 94 с.
2. Панько Т.І. Від терміна до системи / Т.І. Панько. Львів : Вища школа, 1979. 144 с.
3. Панько Т.І. Українське термінознавство : підручник / Т.І. Панько, І.М. Кочан, Г.П. Мацюк. Львів, Світ, 1994. 216 с.

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОТВОРЕННЯ У КОНТЕКСТІ ПОСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ

Як слушно зауважують науковці із Закарпаття Іван Мигович та Микола Макара, сьогодні пріоритетними стосовно суспільного життя нашої країни в ролі «визначальної і найпродуктивнішої сили постає культура українського етносу, яка переживає період свого ренесансу і піднесення, тісно пов'язана з етнічними групами, що становлять українську поліетнічну націю... Визнання нації-держави дає змогу уникнути багатьох непорозумінь і розбіжностей» [1, 400].

Разом з тим утвердження провідної, визначальної ролі українського етносу в суспільстві пов'язане з розв'язанням як теоретичних, так і практичних істотних проблем. Що стосується перших, то однією з них є проблема визнання українського етносу як корінного в Україні. А серед відповідних практичних проблем досить актуально вирізняється проблема постановня української мови як державної.

Кожна поліетнічна держава, або держава з поліетнічним складом населення, переживає проблеми формування власної нації. І щоб вона (проблема) мала позитивне вирішення і не призводила до небажаних конфліктних ситуацій у державі, регулювання її має починатися з розв'язання (як на теоретично-правовому, так і на життєво-практичному рівнях) питання про державну мову (або про державні мови). Кількість державних мов при цьому залежить від різних обставин. Якщо населення якої-небудь країни складається з представників багатьох національностей і жодна з них не має переважної більшості, то така країна не повинна перетворюватися на біблійний Вавилон. Для спілкування обирають якусь одну або дві-три мови. Але якщо ж значну більшість населення

певної країни, на теренах якої сформовано незалежну державу, становить якийсь один етнос, то, відповідно, і мовою спілкування (тобто мова держави-нації) природно постає мова цього етносу.

В Україні такою мовою має бути українська мова, бо, по-перше, українці становлять значну більшість, по-друге, українці дають країні своє ім'я, по-третє, Україна для українців є їхньою єдиною у світі етнічною батьківщиною, де вони вповні можуть задовільнити свої національно-культурні та соціально-політичні потреби. «Визнання української мови державною відбиває високий ступінь її структурного і функціонального розвитку», проте і передбачає поєднання «принципу державності української мови з гарантіями розвитку та використання мов національних меншин» [2, с. 538]. Важливість таких гарантій впливає з обставини, на яку свого часу слушно звернув увагу ще Олександр Потебня у своїй статті «Про націоналізм»: «Людині для досягнення незліченної множини цілей достатньо тільки відчувати себе часткою свого народу й користуватися цим» [3, с. 187]. Отже, держава повинна надати таку можливість кожному громадянину.

Не можна залишити поза увагою і той факт, що життєздатний і відносно великий етнос, який розбудовує свою державу та формує націю з певним загальним етноменшинним угрупованням, може лише збагачуватися. Етнічна багатоманітність постає як цінність і запорука майбутньої повноти духовного життя нації, яка може сприяти формуванню єдиної української нації, багатству й повноті її духовного життя, послуговуючись українською мовою як загальнодержавним засобом міжетнічного спілкування та культурного взаємообміну. Це дає підстави впевнено говорити про те, що збереження та розвиток етнічної самобутності національних (етнічних) меншин України можливі лише за обставин, коли зберігатиметься та розвиватиметься етнічна самобутність українців України, про що переконливо підтверджує досвід 20-30 років ХХ сторіччя.

Отже, із викладеного вище, бачимо, що в Україні, як і в будь-якій іншій державі з поліетнічним складом населення, перед етнічними меншинами разом з

проблемою державної мови постає проблема двомовності. Причому знання однієї з мов регламентується державним законодавством, а вільне функціонування іншої цим самим законодавством гарантується. Проте самих лише загальних регламентацій та гарантій недостатньо, про що можна переконатися, якщо уважно придивитися до сучасного стану та проаналізувати перспективи розвитку такої двомовності, як українсько-російська. Вироблення комплексу заходів щодо впровадження в Україні української мови як державної пов'язане з необхідністю виокремлення й ретельного вивчення особливостей стану передусім такої з етнічних меншин України, як росіяни, що зумовлене як їхньою кількістю, так і їхнім фактично панівним становищем у колишньому СРСР, а відтак і в Україні.

Аналізуючи такий аспект, звернемо увагу на довідник «Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії», у якому у визначення етнічної меншини крім суто кількісного критерію вводиться ще і якісний – непанівне становище у державі [2, с. 469]. Якщо сьогоднішня реальність панівного становища росіян в Україні ще може бути предметом безлічі дискусій, то зміст їхньої етнічної самосвідомості дискусію навряд чм підлягатиме. Зміни у цій самосвідомості не бувають швидкими, тому є підстави вважати, що росіяни, на відміну від усіх інших національних меншин України, не стільки стверджуються у статусі однієї з таких меншин, скільки продовжують відчувати себе невід'ємною частиною великого панівного етносу вже неіснуючої держави.

Можливо, звідси і прагнення з їхнього боку відігравати особливу роль у житті українського суспільства, а також наполягання на надвнні російській мові статусу державної (у свій час) або принаймні офіційної. Разом з тим у місцях компактного проживання «українських» росіян соціологічні дослідження фіксували деякі побоювання щодо початку українізації України, які були викликані сприйняттям цього процесу, по-перше, як насильницької, по-друге, як пов'язаної з одномовністю, тобто із жорсткою заборонаю вживання будь-яких інших мов, крім української. Поширення такої думки призвело до того, що на

великих географічних просторах України українізацію, а разом з нею і націєтворення було фактично припинено.

Проте факти свідчать, що, наприклад, на Луганщині ускладнення існували та існують не з російською, а саме з українською мовою.

Певний вплив на процес націєтворення, на державну політику міжетнічних відносин впливає й діяльність вчених – суспільствознавців, зокрема соціологів. Таким чином не можна обійти увагою намагання подати науковій громадськості України масову свідомість мешканців деяких регіонів України як таку, що не містить у собі ідеї національної єдності і державної цілісності. Для прикладу, група соціологів Луганського державного педагогічного інституту ім. Т.Г. Шевченка запевняла читачів журналу «Генеза» у тому, що для масової свідомості мешканців Луганщини характерною є поширення ідеї регіоналізму. «Вперше це явище було зафіксоване нами у ході опитування читачів обласної «Нашей газети». Тоді 54,9 відсотка респондентів висловили впевненість, що на Луганщині (і взагалі на Донбасі) склалася особлива етно-територіальна спільність людей, вихідними джерелами якої є одночасно і Україна, і Росія, і яка має свої специфічні риси» [4, с. 214].

Отже, процес націєтворення передбачає передусім створення чітко визначеного правового поля. Корінний етнос може бути титульним, а може й не бути таким, але він завжди є етнічним ядром нації. Націєтворення передбачає поширення на всю територію України єдиної мови, і нею має бути мова того етносу, який становить кількісну основу нації, бо втрата мови, денаціоналізація народу призводить, як зазначав О.Потєбня, до «дезорганізації суспільства, аморальності, спідлення». Це означає необхідність не усунення етнічних відмінностей – і перш за все такої, якою є мова етнічних меншин, – а необхідність для представників цих меншин ставання на шлях двомовності. Власне кажучи, кожен, хто живе в іноетнічному оточенні або у державі з державною мовою, відмінною від його рідної мови, мусить сприймати таку необхідність як природну. Лише так можна стати частиною нації, серед якої живеш, і навпаки – тільки на таких засадах може створитися та існувати єдина нація.

Отже, націотворення, з одного боку, спирається на збереження самобутності, на повноцінне функціонування етнічних меншин, а з іншого – на оволодіння представниками цих меншин державною (а згодом – загальнонаціональною) мовою.

ЛІТЕРАТУРА

1. Степанов О. Потрібні об'єднальні цінності – гуманістичні. *Голос України*, 1995, 16 серпня.
2. Етнонаціональний розвиток України. Терміни, визначення, персоналії. Київ, 1993.
3. Потебня А.А. Мисль и язык. Київ, 1993. С.187.
4. Кононов І. Масова свідомість жителів Донбасу в кризовий період // *Гене́за (Філософія. Історія. Політологія)*. Київ, 1994. №2. С.214.
5. *Енциклопедія українознавства: В 4-х т. Львів, 1993. Т.1.*
6. Жмир В.Ф. На шляху до себе (Історія становлення української національної самосвідомості). *Філософська і соціологічна думка*. 1991. № 1-4.

ЗМІСТ

ВСЕУКРАЇНСЬКА МОВНА СИМФОНІЯ	3
30 РОКІВ ЗА ПЛУГОМ НА УКРАЇНСЬКИХ ФІЛОЛОГІЧНИХ ПЕРЕЛОГАХ.....	7
<i>Акименко Владислава</i>	
ПРОБЛЕМАТИКА УКРАЇНСЬКОМОВНИХ ДЖЕРЕЛ В УКРАЇНСЬКОМУ МИСТЕЦТВОЗНАВСТВІ.....	11
<i>Біленький Ярослав</i>	
РОЛЬ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ФОРМУВАННІ УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІЇ.....	16
<i>Виноградова Юлія</i>	
УКРАЇНСЬКА МОВА ВЧОРА, СЬОГОДНІ Й ЗАВТРА	20
<i>Глуцик Сергій</i>	
ДАВНЬОЄВРЕЙСЬКІ ІМЕНА В ІСТОРИЧНИХ ДЖЕРЕЛАХ ХVІІІ СТОЛІТТЯ.....	23
<i>Грищенко Владислав</i>	
РОЛЬ МОВНОГО ЧИННИКА В ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ УКРАЇНЦІВ	32
<i>Двірна Катерина</i>	
МОВНИЙ ФРОНТ БОРОТЬБИ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО- УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ (2014-2022 РР.).....	36
<i>Деркач Олексій</i>	
ПРОБЛЕМИ ІМПЛЕМЕНТАЦІЇ НОРМ МІЖНАРОДНОГО ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО ПРО МОВИ.....	51
<i>Дияк Олена</i>	
«ШВИДКІ» НОВІТНІ ТЕХНОЛОГІЇ У ВИКЛАДАННІ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН.....	55

Загребельна Ніна

Яретик Микола

ВИВЧЕННЯ ІСТОРИЧНИХ ПІСЕНЬ ТА ДУМ НА УРОКАХ ІСТОРІЇ
УКРАЇНИ ЯК ЕФЕКТИВНИЙ ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ
НАЦІОНАЛЬНОЇ САМОІДЕНТИФІКАЦІЇ МОЛОДОГО
ПОКОЛІННЯ УКРАЇНЦІВ..... 63

Кебець Юлія

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП У СВІТОВІЙ РИТОРИЧНІЙ
ПРАКТИЦІ..... 70

Кевлюк Ірина

ЛІНГВОПРАГМАТИЧНИЙ І КОНОТАТИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ
ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ ОДИНИЦЬ..... 73

Котляренко Світлана

ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ СТУДЕНТІВ
У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ..... 80

Лобода Тетяна

ВНЕСОК УКРАЇНСЬКИХ КУЛЬТУРНИХ ДІЯЧІВ У ФОРМУВАННЯ
УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПИСУ..... 85

Ніколаєва Наталія

СПІВВІДНОШЕННЯ СЕМАНТИЧНОЇ І ФОРМАЛЬНО-
ГРАМАТИЧНОЇ СТРУКТУР РЕЧЕННЯ 91

Піценко Поліна

УКРАЇНСЬКА ПУНКТУАЦІЯ: ЕТАПИ ФОРМУВАННЯ ТА
РОЗВИТКУ..... 98

Товстенко Вікторія

ПУБЛІЧНИЙ ВИСТУП ЯК ВАЖЛИВИЙ ЗАСІБ КОМУНІКАЦІЇ
ПЕРЕКОНАННЯ 102

Федорова Анна

ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ
УКРАЇНИ..... 110

Хараман Наталія

МОВНІ ЗАСОБИ РЕАЛІЗАЦІЇ ЕКСПРЕСИВНОСТІ У
«ЩОДЕННИКУ» ОЛЕКСАНДРА ДОВЖЕНКА..... 116

Шевчук Світлана

МЕЖІ НАШОЇ МОВИ – ЦЕ МЕЖІ НАШОЇ ДЕРЖАВИ..... 125

Юлдашева Світлана

Шутенко Світлана

ДОСЛІДЖЕННЯ СУФІКСАЛЬНИХ СЛОВОТВІРНИХ ТИПІВ У
СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ПРАВНИЧІЙ ТЕРМІНОЛОГІЇ..... 129

Ялова Оксана

ІСТОРИЧНІ ПЕРЕДУМОВИ НАЦІОТВОРЕННЯ У КОНТЕКСТІ
ПОСТАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ..... 137

Наукове видання

**УКРАЇНСЬКА МОВА
ВЧОРА, СЬОГОДНІ, ЗАВТРА
В УКРАЇНІ І СВІТІ**

*Матеріали Всеукраїнської
науково-практичної онлайн-конференції*

09 листопада 2022 року

Надруковано в авторській редакції. За точність і правильність наведених фактів, цитат, власних імен та інших відомостей відповідальні автори опублікованих матеріалів.

Підписано до друку 14.12.2022.
Формат 60x84/8. Гарнітура Times.

Видавництво Національного педагогічного університету
імені М.П.Драгоманова. 01601, м. Київ-30, вул. Пирогова, 9
Свідоцтво про реєстрацію № 1101 від 29.10.2002.